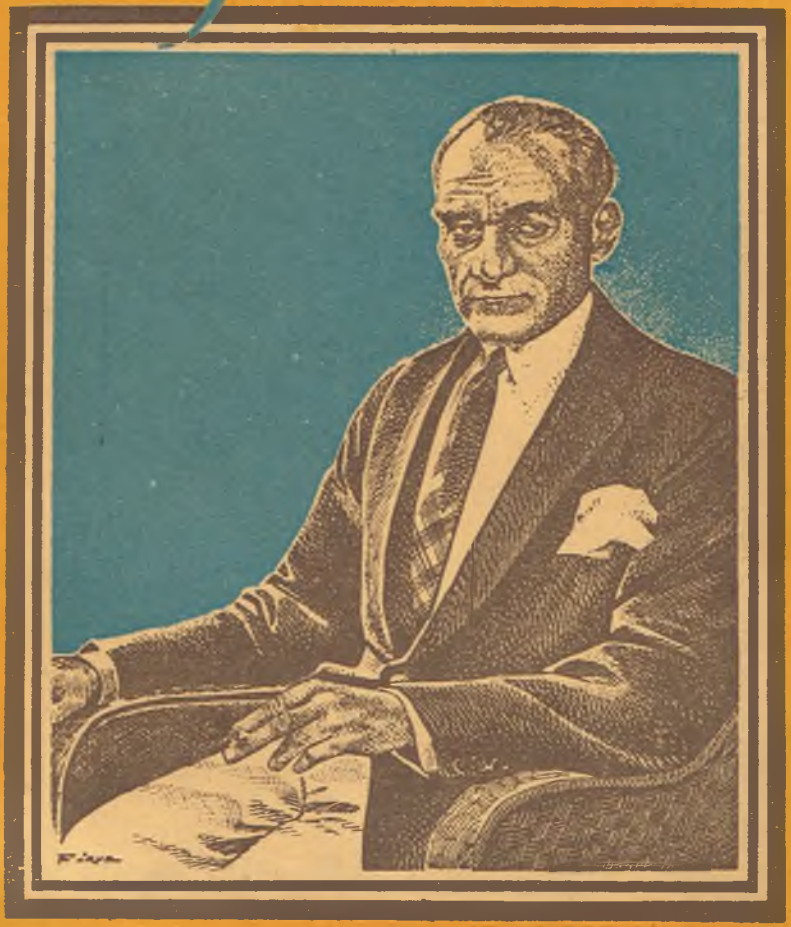
ATATÜRK'ün Bilinmeyen Hatıraları

AHMET HALİT YAŞAROĞLU

KİTAPÇILIK VE KAĞITÇILIK İŞ

ATATÜRK

ün

Bilinmeyen Hâtıraları

Nakleden

ESKİ BİR ATATÜRKÇÜ

(Mümtaz Hayri Egeli)

Ahmet Halit Yaşaroğlu
Kitapçılık ve Kâğıtçılık T. L. Ş.

İstanbul Ankara Cad. 124

Neşriyat Sayısı :
No : 719

Yenilik Basımevi
İstanbul 1954

BİR ZAMANLAR GELİR BENİ UNUTMAK VEYA UNUTTURMAK İSTEYEN GAYRETLER BELİREBİLİR. FİKİRLERİMİ İNKÂR EDENLER VE BANA TAAN EDENLER ÇIKABİLİR. HATTÂ BUNLAR BENİM YAKIN BİLDİĞİM VE İNANDIKLARIM ARASINDAN BİLE OLABİLİR. FAKAT EKTİĞİMİZ TOHUMLAR O KADAR ÖZLÜ VE KUVVETLİDİR Kİ BU FİKİRLER, HİNDDEN, MISIRDAN DÖNER DOLAŞIR GENE GELİR, FEYİZLİ NETİCELERİ KALPLERİ DOLDURUR.

ATATÜRK
1937

NASIL ESKİ BİR ATATÜRKÇÜ OLDUM?

Hocam Ahmet Halit'in Talebe Defterinde ilk imzam çıktığı zaman, on bir on iki yaşlarında bir çocuktum. O günden bu güne on kadar muhtelif müstear isimle her telden dem vuran yazılar neşrettim. Fakat, bütün bunların içinde hiç birisi bana Eski bir Atatürkçü imzası kadar haz ve şeref toplamamıştır.

Eski bir Atatürkçü imzası ile bir yazı yazarken her zaman ellerimin titrediğini hissederim. Atatürke benim intisabım da ayrı bir tarihtir. Onun en eski arkadaşlarından Halil bey benim eniştemdir. Onun eski bir emir subayı olan Mehmet Nesip Hıncalay da başka bir eniştemdir. Onlar, daha Atatürk'ün isminden Mustafa Kemal olarak bahsedilmesi pek mutad olmadığı devirlerde bile kendisinden derin bir saygı, muhabbet ile ve bilhassa ehemmiyetle bahsederlerdi. Çocukluğumun her safhasında bana ayrı ayrı baba muamelesi etmiş olan bu iki aile büyüğümden duyduklarımla kulaklarım okadar dolmuştu ki, Mustafa Kemal'in bir dava için bayrağını açtığını ilk duyduğum gün, itiraf edeyim, pek az şeylere aklım erdiği halde onun safında küçücük bir nefer olmak benim en büyük idealim oldu. Burada iki değerli asker olan iki eniştemi rahmetle yad etmekle iktifa edeceğim.

Bütün bunlara rağmen Atatürkle tanışmam ve ona yaklaşmam hiç bir zaman bu eniştelerim vasıtası ile olmadı. Millî Mücadele senelerinde Paris'de Doktor Nihad Reşad'ın alâka ve idaresile tesis edilmiş olan Türk İstihbarat Bürosu Müdürlüğünü yapmıştım. Zafer sıralarında bu hizmetlerime mükâfat olarak Mustafa Kemal Paşa'dan bir imzalı resim almam büyük Ata ile aramızdaki ilk vasıtasız tanışma oldu. Türkiyeye gelince bütün arzularıma rağmen kendisine ya-

kınlaşmak kabil olamadı. Bir aralık Ankara vilâyeti Maarif müfettişliğinden azledilince Maarife müdahene edeceğime o sıralarda Büyük Millet Meclisinin inşaatile meşgul olan Mimar Vedat beye müracaat ettim. Meclis binası tavanlarında ressam kalemkâr olarak çalışmıya başladım. Beni orada ziyaret ederek hayretle seyreden İzzet Ulvi, Faik Reşid ve Avni Başmanın tavassutlarına rağmen Maarife küsmek ve hayatımı san'atımla kazanmayı tercih etmek yoluna devam ettim.

Bir gün Atatürk Meclis inşaatını görmeye geldi. Biz Meclisin büyük tavanında çalışıyorduk. Atatürk, Vedat beye :

— Bu tavanlar çok güzel oluyor, bizim köşkün tavanlarını da böyle yapalım. Dedi.

Ertesi günü Koço usta isminde çok maharetli bir usta ile ben ve daha başkalarından bir grup Çankaya'ya gönderildik. Giderken Vedat bey merhum :

— Koço senden çok ustadır. Fakat türkçeyi pek kıvıramaz, sonra paşa karşısında bildiğini de konuşamıyacak kadar eli ayağına dolaşıyor. Paşanın emirlerini sen telâkki edersin. Fakat işte Koçoyu dinlersin. Dedi.

Böylece on Türk Lirası yövmiye ile köşkün dekorasyon işlerine memur oldum. Aldığım para o vakit memurluk şöyle dursun hatta mes'usluktan bile iyi idi. Atatürk, evin her odası ile ayrı ayrı meşgul oluyor, ben de aldığım direktiflere göre günün mühim bir kısmını onunla konuşmakla geçiriyordum. Bir gün bana :

— Siz hiç boyacı ustasına benzemiyorsunuz. Dedi.

Başıma gelenleri anlatmak için elime güzel bir fırsat geçmişti. Bir saniye tereddüt ettim. Fakat hemen karar da verdim. Bu büyük adamdan bir şey istemeden ve bir şey beklemeden onu sevmem lâzımdı. Cevap verdim :

— Pariste tahsil ettim paşam dedim ve hemen mevzuu dekorlara intikâl ettirdim.

Bir gün Maarif Vekili köşke geldi. Beni Atatürkle bukadar yakın görünce rengi attı. Ertesi günü Maarife çağırıldım. Bütün öğretmenlik hislerime hitap edildi. Trabzon lisesi Fransızca ve Edebiyat ve Tarih hocalığına tayin edildim.

***

Hayat tesadüflerden ibarettir. Ben Trabzonda bir sene kadar kalmıştım ki Atatürk'ün oraya geleceği ilân edildi. Vali Cemal bey merhum beni Atatürk'ün şahsi mihmandarlığına tayin etti. Büyük Ata geldi. Vali beni resmî sıfat ve ünvanlarımla takdim ettikten sonra :

— Sorbon'da okumuş her bakımdan efendimizin teveccühlerine layık bir arkadaştır. Dedi.

O'nun beni tanıyacağını hiç sanmıyor ve bunca zamandır hasretini çektiğim Ata'ya kavuştuğuma pek seviniyordum. Gene onun yakınında olacak, onunla yüzyüze konuşacaktım. O gün akşama kadar benimle hiç konuşmadı. Akşam erken yatacağını söyledi. Ben de izin almak istedim bir işaretle alakoydu.

Salonda kimse kalmayınca, elile tavanda fırça ile işler gibi bir hareket yaptı ve bana istihfamkâr baktı.

— Evet Paşam, dedim bendim.

O vakit hiç görmediğim munis bir bakışla beni süzdü :

— Peki ne münasebetle burada bulunuyorsunuz, diye sordu.

Cevap verdim.

— Paşam asıl münasebeti olmıyan orada bulunmamdı, dedim ve herşeyi anlattım. Daha doğruşu bir sürü suallerle bana anlattırdı. Nihayet :

— Peki, dedi, neden bana o vakit bir şey söylemediniz?

— Paşam, diye cevap verdim. Orada ben size dekoratör olarak hizmet ediyor ve ücretimi fazlası ile alıyordum. Kendimde daha fazlasına hak bulmadım.

Atatürk, o anda bana soğuk görünen bir tavırla :

— Allah rahatlık versin, dedi.

Bütün Trabzon seyahati boyunca bir daha bu mevzuu hiç konuşmadı. Atatürk giderken valiye benden memnuniyetini bildirmiş ve teşekkür etmiş.

Bir kaç hafta büyük üzüntü duydum. Ona karşı bir kusur etmiş olmaktan korkuyordum. Bir gün mektebin Müdür Vekili Murad bey (Murad Uraz) bana bir telgraf gösterdi : Ankara'da Tayyare Cemiyetinde Türk Hava Mecmuası Müdürlüğüne tayin ediliyordum. Ayrıca Musiki Muallim Mektebi Fransızca hocası olarak da öğretmenliğime devam edecektim. Bu ani tayinin sebebini Ankarada Tayyare Cemiyeti Reisi Fuat beyden öğrendim:

— Gazi Hazretleri, Büyük Nutuklarının baskısı işini cemiyetimize havale buyurdular. Biz de sizin zevkinize itimad ederek bu işin tahakkukunu sizden istiyoruz. Seryavere telefon edip bir emir olup olmadığını sorunuz.

Seryaver Resuhi beye telefon ettim. Derhal köşke gelmemi söyledi.

Gazi,vaktile üzerine boya döktüğüm gümüş tavanlı salonda beni kabul etti :

— Bu nutuk benim Türk. milletine yadigârımdır. Bunun gelecek nesillere kalacak maddi şeklini ayni zevki selim ile sizden beklerim. Bu hususta her direktifi benden alacaksınız. Dedi. Bu nutkun basılışı bir başlangıç oldu.

***

Atatürk beni bir küçücük muallim olarak aldı. Cebinden paralar

vererek yabancı illere gönderdi. Ben ondan hiç bir zaman hiç bir şey istemedim. Herşeyi hiç hissettirmeden o verdi.

***

Atatürk'ün bütün ömrünce iki kişi ona ait ne bulursa toplamayı iş edinmiştik. Bunlardan biri bendim. Diğeri, Reşit Galipti. Dr. Reşit Galip vefatına sebep olan hastalığa yatınca beni çağırttı.

— Münir Hayri, dedi bu dosyaların içinde Atatürk'e ait bir çok hatıralar vardır. Hepsini sen al. İlerde ne yapacağını söylerim. Benim vaktim olup da söyleyemezsem ne yapacağını sen bilirsin.

Bunları söylerken refikası da yanımızda idi. Ona döndü :

— Münir Hayri, Atatürkü ivazsız sevdiğine inandığım ender insanlardan biridir. Üstelik çok da zekidir. Bu dosyalar onun olsun. Sözlerini ilâve etti.

***

Seneler geçti. Bir gün geldi ki Atatürk'ten bahsetmek bazı kimselerce suç sayılmaya başladı. Atatürk'ün aleyhinde söylenmek bir marifet gibi gösterildi. O'na dinsizlik, hatta idealsizlik isnad edenler bile oldu. O vakit ona benden yakın olduğunu sandığım insanların bile sustuklarına şahid oldum. Nihayet, Cemal Kutay beni buldu. Ulus gazetesi yazı işleri müdürlüğü zamanından benim Atatürkle münasebetlerimi bilirdi. Bana, gazetesinde yazılar yazmamı söyledi. Kendi adımı, o büyük adamdan bahsetmek için çok küçük buluyordum. O vakit Cemal Kutay bana bu müstear namı buldu: ESKİ BİR ATATÜRKÇÜ.

Dostum Osman Nebioğlu ile o her vesileden istifade ederek bu isimle bana bir hayli yazılar yazdırdılar.

Yazımın başında da söyledim. Eski Atatürkçü adı altında bana memleketin her yerinden her sınıf vatandaştan o kadar teşvik edici mektuplar aldım ki şaşırdım. Bu destelerle mektup arasında bazı o

kadar muhterem şahsiyetlerden o kadar tazimkâr ifadeli yazılar aldım ki, daha fazla kendimi saklamayı değersiz şahsıma bir nevi iltifat toplama hilesi görmeye başladım. Hocamın oğlu, genç dostum Yıldız Yaşaroğlu bu hatıraların bir kısmını kitap halinde toplamak isteyince adımı açıklamaya karar verdim. Bu kitaptaki hatıralar bildiklerimizin ve elimdeki vesikaların pek azıdır. Gerisini münasip zamanlarda devam etmek belki kabil olur.

Her kusurumda beni koruyacak Atatürk, artık bu dünyada değildir. Bu hatıraların neşrinde eğer kusurlarım varsa ben, şimdi onun ruhunu yaşayan türk milletinin büyüklüğüne sığınıyorum.

İstanbul, 22 Eylül 1954

Münir Hayri EGELİ

O'NUN DÜŞÜNDÜĞÜ ANIT KABİR

Mevsim sonbahar... Orman çiftliğinin idare odasındayız... Çiftlik müdürü Tahsin Bey yanında Alman mimar ile birçok yeni inşaat projeleri hakkında izahat veriyor... Çiftliğin büyümesi plânları ele alınıyor... Bu arada şimdi bir beton köprünün Ankara - İstanbul asfaltını Çiftliğe bağladığı yol ağzının tam karşısına gelen küçük tepeciğe sıra geldi. Oraya bilmem hangi cins tavuklar için bir tesis düşünülmüştü. Ata, durdu, sonra:

— Olmaz, dedi, bu tepeye dair benim başka bir fikrim var...

Sonra, bana döndü:

— Benim için nasıl bir kabir tasavvur edersin, diye sordu.

Hepimizin dili tutulmuştu, zannedersem Bayan Afet söze atıl-

Hepimizin dili tutulmuştu, zannedersem Bayan Afet söze atıldı:

— Böyle güzel bir günde böyle şeyler nasıl aklınıza geliyor, gibi bir cümle söyledi. Atatürk, güldü. O gün bilhassa neş'eli ve yüzü sıhhat ışıkları ile nurlanmıştı:

— Ölüm, dedi, beşerin değişmez kaderidir. Marifet unutulmamaktadır.

Sonra uzun uzun pencereden dışarı bakarak ilâve etti:

— Şu küçük tepede bana küçük ve güzel bir mezar yapılabilirdi. Dört yanı kapalı üstü kapalı olmasın.. Açıklardan esen rüzgârlar bana yurdun her yanından haberler getirir gibi kabrimin üstünde dolaşsın... Kapıya bir kitâbe konsun, üzerine gençliğe hitabem yazılsın... Orası yol uğrağıdır... Her geçen her zaman okusun...

Herkes susuyordu... Kimsenin bir kelime sarfına mecali yoktu. Alman mimar da önüne bakıyordu, Atatürk:

— Mamafih bütün bunlar benim fikrim... Türk milleti elbet bana münasip göreceği şekilde bir yer yapar... diye hüzünlü konuşmayı kapadı. Aradan seneler geçti. O tepe (Hâtıralar tepesi) adını aldı ve öyle bomboş kaldı.

Türk milleti ebedî Atasına lâyık olduğu anıt kabri dikti. Atatürk'ün başka bir vesile ile kabrinin bulunmasını istediği Çankaya'daki küçük tepede bugün dostu ve arkadaşı Celâl Bayar'ın ihtimamiyle bir heykeli dikilmiş bulunuyor. İnsan ihtiyarsız:

— Acaba, diyor, Hâtıralar tepesine de bir taş dikip üstüne gençliğe hitabesi yazılsa...

★

O'NUN DOĞDUĞU GÜN

Bilmem dikkat ettiniz mi? Büyük Ata'nın nüfus kâğıdında yalnız doğum yılı yazılıdır, ne gün ne de ay yoktur. Halbuki rahmetli annesinin daima okuduğu bir mushafın kenarında doğum gün ve saati yazılı imiş. Bunu, Ankara Belediyesinden bir gün şahsen gidip nüfus kâğıdı almaya hazırlanırken kendisine hatırlattılar:

— Sene yetişir, dedi, yoksa bir gün gelir, doğum günümü kutlamıya kalkarlar, sonra padişahlara benzerim.

★

O HERKES GİBİ BİR ÇOCUKTU

ATATÜRK, kendisinin insan üstü bir varlık olduğunu söylemelerini hiç hoş karşılamazdı. Çocukluk arkadaşı Nuri Conker'in sert şakalarını büyük bir neş'e ile dinler ve hepimizin önünde tekrarlatırdı.

Bir gün sofrada ismini zikretmek istemediğim bir zat:

— Paşam, demişti, kimbilir çocukluğunuzda ne müstesna bir insandınız. Kimbilir, ne harikulâde hâtıralarınız vardır.

Atatürk, güldü ve Nuri Conker'e döndü:

— Nuri anlatsın, dedi.

Nuri Bey her vakitki lâtifeci diliyle:

— Bakla tarlasında karga çobanlığı ederdi, cevabını verdi. Deminki suali soran zat lâfın bu mecrayı almasından fena halde ürktü. Suali ortaya attığına binkere pişman oldu:

— Aman efendimiz, diyecek oldu, Atatürk hemen sözünü kesti:

— Bana insanlar üstünde bir doğuş atfetmeğe kalkışmayınız. Doğuşumdaki tek fevkalâdelik Türk olarak, dünyaya gelmemdedir.

★

O'NUN ÇOCUKLUĞUNA AİT HÂTIRALARI

ATATÜRK, çocukluğuna ait günlerini şöyle anlatır:

«Çocukluğuma ait ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meselesidir. Bundan dolayı annemle babamın arasında şiddetli bir münakaşa vardı. Annem ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mekte-

bine gitmemi istiyordu. O zaman yeni açılan Şemsi Efendinin mektebine devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane surette halletti: Evvelâ merasimi mutade ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım. Şemsi Efendinin mektebine kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti. Annemle beraber dayımın nezdine yerleştik. Dayım köy hayatı geçiriyordu. Ben de bu hayata karıştım.

Bana vazifeler veriyor ben de bunları yapıyordum. Başlıca vazife tarla bekçiliği idi. Kardeşimle (Bayan Makbule Boysan) beraber bakla tarlasının ortasındaki bir kulübede oturduğumuzu ve kargaları kovmakla uğraştığımızı unutamam».

Bu hikâyenin mabadını da rahmetli Nuri Conker tamamlamıştı.

«Önceleri bu iki minimini çocuktan korkan kargalar yavaş yavaş onlara alışırlar. Bir gün derlenip toplanıp bir akşam vakti küçük tarla kulübesinin etrafını sararlar. Mücadele esnasında kulübenin tavanı çöker, mini mini Makbule de altta kalır. Mustafa (Kemal) o vakit coşar, bir taraftan çıkardığı ceketi ve sopası ile kargaları kovar, diğer taraftan da kardeşini çöküntü altından kurtarır. Bu O'nun ilk kahramanlık hikâyesidir.»

★

MEKTEP HAYATINDA O DAİMA ÇALIŞMASINI BİLEN VE KENDİ KENDİNİ YETİŞTİREN BİR TALEBE OLMUŞTU

BÜYÜK ATA'NIN Selânik Mülkiye İdadisinde nasıl Kaymak Hafız tarafından dayak yemesi üzerine Kadri Bey isminde bir komşusunun delâletiyle Askerî Rüşdiyeye geçtiği ve orada nasıl hocası Mustafa Bey tarafından Kemal adını aldığını bilmiyen yoktur. O'nun

orta tahsil hayatına ait az kişinin bildiği bir hikâyeyi de biz nakledelim.

Mustafa Kemal 1895 yılında, Rüştiyeyi bitirerek Manastır Askerî İdadisine geçti. O vakitler henüz on dört yaşlarında idi. İdadi de tesadüf, hürriyet devrinin meşhur hatibi olan Ömer Naci ile onu arkadaş etti. Mustafa Kemal de Ömer Naci de okumak meraklısı idiler Bir gün iki arkadaş kitaplarını ortaya dökerek karşılaştırırlar. Mustafa Kemal'in romandan Ahmet Mithat Efendinin ilk yazılarına kadar karma karışık kütüphanesi ile Ömer Nacinin klâsikleri karşılaşınca Mustafa Kemal şaşırır:

«Ömer Naci benim kitaplarıma o kadar istihfafla baktı ki mahçubiyetten kıpkırmızı oldum. Bana:

— Öyle şeyler okumak ayıptır, dedi, tarih oku ve güzel söz söylemeye alış.»

Türkçe'de istediğimiz klâsikleri bulmak hemen hemen imkânsızdı. Fransızca öğrenmiye o vakit azmettim. Tatilde Selânikteki Frere'ler mektebinin ikmal sınıfına devam ettim. Ders senesi başında okuduğumu anlar bir Fransızca ile idadiye döndüm. Fakat bir yeni kitabet hocası gelmişti. Bizim Ömer Naci ile edebiyat ve hitabet ile uğraştığımızı anlayınca:

— Siz asker olacaksınız, edebiyat ve hitabet size göre değildir, diye bizim yolumuzu tenkid etti. Bundan sonra Ömer Naci ile biz tatil günleri gizli bir yere gider birbirimize karşılıklı nutuklar irat ederdik.»

Birçok arkadaşlarının menfalara sürülmesine, mektebi dolduran hafiye gruplarına rağmen bu üç arkadaş «Muzır» denen neşriyatı takip etmekten geri kalmazlardı.

«Bir gün üç arkadaş boş olan Baytar (Veteriner) sınıfına girmiş Paris'ten yeni gelmiş gazeteleri okuyorduk. Birden kapı açıldı. İçeri mektep müdürü Rıza Paşa girdi. Biz hemen ayağa kalktık.

Önümüzmeki gazeteleri toplıyacak zamanımız dahi yoktu. Paşa, bir el işareti ile yanındakileri olduğu yere mıhladı bize yaklaştı. Gazeteleri karıştırdı:

— Sizin dersiniz yok mu? Neden böyle havaî şeylerle uğraşırsınız?

Sonra döndü. Nöbetçi zabitine bunlara birer izinsiz veriniz, dedi. Herkesi kendisini takibe mecbur ederek sınıftan çıktı. Biz bu vartayı bu kadar kolay atlattığımıza memnun olarak gazeteleri arkadaşlara dağıttık. Cumartesi günü Rıza Paşa beni çağırttı:

— Oğlum, dedi, geçen gün mekâtibi askeriye müfettişi İsmail Paşa beni Padişahın huzurunda tahtie etti. Gûya bu mektepte ahrarane neşriyat almış yürümüş. Ben böyle bir şeyin vücudunu külliyen inkâr ettim. Sizler de mektep dahilinde kitaplarınızdan başkasının görünmemesine mukayyed olun.

Ben:

— Emredersiniz, bir daha böyle şeyleri kimse görmez, dedim döndüm.

Dışarı çıkmaya hazırlanırken Paşa seslendi.

— Geçen günkü izinsizinizi affediyorum.»

Bu hikâyeyi nakleden Atatürk:

«İnkılâpları yapanlar, kendilerini hazırlıyan isimsiz kahramanları inkâr ederlerse bir gün gelir, nesiller de onları inkâr edebilirler.»

★

ATATÜRK
KADIN VE AŞK

Atatürk hiç umumî mânasile «âşık» olmuş muydu? Rahmetli Nuri Conker, onun henüz askerî rüştiyeye giderken, kolağası Rüknettin Beyin, aile dostları olarak evlerine gelen kızını kapı aralığından

görüp kendisine hayranlıkla anlattığını hikâye eder.

Atatürk bilhassa bu kızın iri, siyah gözlerini çok beğenirmiş. Nuri Conker, kendisine demiş ki:

«— Mustafa... (Nuri Conker, çocukluk arkadaşı Mustafa Kemale hususî hayatlarında daima böyle hitap ederdi) Zübeyde teyzem (Atatürkün rahmetli annesi) gitsin de Müjgânı' (kızın ismi) istesin. Şimdiden nişanlanırsınız. Zabit çıktıktan sonra da evlenirsiniz.»

Anlaşılıyor ki Atatürkün aile ve evlenme hakkındaki telâkkileri, o çocukluk çağında bile, birbirini yakından görüp tanımayan insanların saadeti sadece tesadüfe ve iki taraftan birisinde kuvvetle yerleşmiş tevekkül hissine veriyormuş. Demiş ki:

«— Ben onu beğendim amma, bakalım o beni beğenip sevecek mi, birbirimizle anlaşabilecek miyiz! Şimdiden böyle bir işe kalkışmak doğru değil.. Belki reddederler.»

Nuri Conker'in anlattığına göre, bütün gençliğinde bu «red edilmek ve sevilmemek» korkusu onu, açığa vuracağı bir aşk macerasından daima alıkoymuştur. Conker derdi ki:

«— Halbuki çok yakışıklı ve güzel bir çocuktu. Güzel konuşurdu. Şiiri ve edebiyatı çok severdi. Hayali genişti. Kendi başına çekilip saatlerce düşündüğü zamanlar olurdu. Hattâ, zannedersem bizim Hacı Mehmedin - eski Kütahya milletvekili - sevdiği bir kıza, ricasına dayanamıyarak aşk mektupları bile yazardı. Bu hislerinde hiç sun'î değildi. Kopya, yapmacık, klişe cümleler kullanmazdı. Bu kadar ateşli ve heyecanlı bir gencin, varlığına hâkim aşk maceraları olmaması sebebi belki garip gelir. Mustafa Kemal, çocukluğundanberi çok mağrurdu. Onörünü hiçbir şeye değişmezdi. Reddedilmekten, mukabele görmemekten korkardı. Hayatının her safhasına bilhassa hâkim olan ve göze çarpan bu izzetinefis düşkünlüğü kalb işlerinde de kendisini göstermişti. Kadınlara yalvaranlara biraz da kızardı.

«— Kadınlar çok zaman merhametli olduğu kadar hodbindirler.

Sevmedikleri ve beğenmedikleri bir adama, acıdıkları kadar gururlarını tatmin için alâka gösterirler» derdi.

★

REDDEDİLEN SEVGİLİ

Daha sonra yaverliğini yapan rahmetli Neşet Bey (emekli albay Çopur Neşet) hakkındaki bir macerasını anlatırdı: O zaman, ikisi de yeni zabitlermiş. Bir gün Bab-ı-Ferac da gezerken, yanlarına bir fellâh köle yaklaşmış. Ellerine bir kâğıt tutuşturmuş. Açmış, okumuşlar. Bu, şehrin eğlence yerleri dışında verilmiş bir randevu imiş.. İsmile Mustafa Kemale hitap ediyor ve heyecanlı bir aşktan bahsediyormuş. Neşet Bey merakla sormuş:

— Gidecek misin?

Mustafa Kemal sakin cevap vermiş:

«— Ne münasebet? Erkek sever ve o seviyorum der.»

Kadının kafes arkasında ve pek nadir olduğu o devirde Neşet çok ısrar etmiş ama, Mustafa Kemal gitmemiş...

★

BİR MEKTUP

Sofyada ataşemiliter iken Fuat evlenmiş. Yazdığı tebrik mektubu, bu mevzuda düşüncelerini en güzel anlatan bir vesikadır. Diyor ki:

«— Kardeşim Fuat... Evlendiğini haber aldım. Saadetler temenni ederim. Evlenmek, hayatta bir kemal mertebesidir. Benim ismim Kemal amma, henüz bu mertebeye erişemedim.

Bir Fransız şairi hayatı şöyle tarif ediyor: Biraz hayret, biraz ümit, biraz saadet, sonra ebedi bir sükût...

Bir diğeri de şöyle anlatıyor: Biraz ümit, biraz ıstırap, biraz intizar, sonra ebedî bir sükût...

Sana, birincisini temenni ederim.»

Bütün hayatında kadına çok hürmet etmiştir. Medenî Kanunun aile hükümlerinin hazırlanmasında şahsen meşgul olmuştu. Eski Adliye Vekili rahmetli Seyyit Beye yazdırdığı islâm ve şark âleminde aile hukukuna ait bir etüd tetkik ederken, ilk devirlerde kadın hürriyet ve haklarına ait mevcut hükümler üzerinde durmuş, ve, bu cümlelerin altını çizdikten sonra mütalâa halinde şunları yazmıştı:

«Tedvin edeceğimiz kanunda bu hükümleri ele alırsak yeni birşey yapmış olmıyacağız. Aslına rücû edeceğiz. Bu noktalar bilhassa şayanı dikkattir.»

Ve, bu hâdiseden yedi yıl sonra, Medenî Kanunda aile hukuku üzerinde benimsediği hükümlerin Meclisten kanunlaşmasını sağlayabildi.

Kadınlarla konuşurken cümlelerine çok dikkat ederdi. Tanınmış Hintli kadın muharriri Rubharra Nathal, bu hususiyetini şu cümlelerle anlatmıştı:

«— Atatürk ileri garplı bir insanın bütün hususiyetlerini fazlasile taşır. Fakat onda ayni zamanda kadın ruhunu ve varlığını çok iyi kavramış, şarklı bir erkeğin inceliği, hassasiyeti vardı. Kendisine hayatınızda hiç sevdiniz mi diye sorduğunuz zaman, harikulâde mânalı gözlerinin nemlenir gibi olduğunu ve bir melânkoli bulutunun gelip geçtiğini hissettim.»

★

ATATÜRK'ÜN BİR EVLENME HİKÂYESİ

Atatürk, kendi hayatına ait bir film yaptırmaya karar vermiş ve bana esaslarını dikte ettikten sonra iki defa tashih etmişti. Ben Bir İnkılâp Çocuğuyum adını taşıyan bu senoryonun ilk müsveddesini okuduktan sonra:

— Başka neler koymalıyız?

Diye sordu. Bir az çekinerek:

— Bir filmde kadın ve aşk unsuru da aranır. Ama, bilmem nasıl emrederdiniz.

Dedim. Atatürk derhal anladı:

— Benim de başımdan aşk hikâyeleri geçti.

Dedi. Ve dört hikâye nakletti. Senaryoda yer alan ve her sayfasında onun el yazılı tashihlerini taşıyan bu hikâyelerden bir ikisini burada nakledeceğim:

Umumî harbin son senelerinde Mustafa Kemal Paşa, hünkâr yaveridir. Bu vesile ile saraya gider gelir. Sarayda genç ve müstesna güzellikte bir prenses vardır: Sabiha Sultan (*). O vakit, güzel prenseslerin ünlü generallerle evlendirilmeleri adeti de var. Bizzat Enver Paşa bile bir prensesle evli değil mi?

Mustafa Kemal hayatının her devresinde kadınların fevkalâde hoşuna gitmişti. Son günlerde hatıratını neşreden Zaza Gabor bile:

«Bana kızım dedi. Fakat ben onun kızından çok daha başka şeyleri olmayı isterdim»

Demekten kendini alamıyor.

---

* Sabiha Sultan, pekiyi tanıdığımız Prenses Neslişah ile kardeşlerinin anneleridir.

İşte Sabiha Sultan da bu genç, garip ve hâkim bakışlı generale derin bir alâka hissediyor.

Bu vaziyeti görenler araya giriyorlar. Nihayet, müstesna güzellikteki Sabiha Sultanın bir fotoğrafı Mustafa Kemal'e ulaştırılıyor. Ben bu fotoğrafı gördüm. Yarım profil duran resimde prenses, devrinin en son modası ile giyinmişti ve müstesna bir güzellikte idi.

Bir tasadüf ile Mustafa Kemal ile Sultan birbirlerini de görüyorlar. Atatürk:

— Zeki ve çok güzel bir kızdı. Eğer bir Sultan olmasaydı.. demişti.

Atatürk, ideallerine ulaşmak için bekâr kalmayı tercih ettiğini söyledi. Bu vaziyet üzerine saray da kırılan izzeti nefsini tamir için:

— İyi hoş ama, paşa fazla içki kullanıyor şayiasını ortaya çıkardı. Bu da gaf oldu. Nihayet, işi tamir için Hamidiye Kahramanı Rauf Beye (Rauf Orbay) prensesle evlenebileceği anlatılıyor. O da istemiyor. Böylece, belki tarihin seyrinde rol oynayacak bir evlenme geri kalıyor.

Ben bu hikâyenin öteki taraftaki versiyonunu anlamak için geçenlerde dostum Nahid Sırrı Örik'ten tahkik ettim. Hanedana ait mevzuları iyi bilen dostum vak'ayı teyid etti.

Bütün millî mücadelenin devamınca Sabiha Sultan millî hareketin hayranı ve padişaha karşı bile en cesur bir taraftarı kalmıştır.

Atatürk'ün Selânikteki komşusu ve bir aralık Antalya Millet Vekili olan Hatice hanım ile de bir evlenme mevzuu geçirdiğini biliyorum. Hatta senelerden sonra ben İzmit Maarif Müdürü iken aynı binada oturduğumuz zaman Hatice hanımefendi de bu hikâyenin kendi versiyonunu anlattı.

★

O'NUN İLK İHTİLÂL FİKİRLERİ HARBİYEDE DOĞMUŞTU

1899 baharında Mustafa Kemal İstanbul Harb Okulu Piyade sınıfına kaydolundu. 1902 de de Harbiyeyi bitirerek Erkânıharbiye sınıfına ayrıldı. O devirde Harb okulu en ileri inkılâpçı fikirlerin gizli gizli söylendiği yerdi. Mustafa Kemal'in burada iki arkadaşı vardı. Mazhar (Mazhar Müfid) ve Halil Beyler.

★

O'NU ÇANAKKALE KAHRAMANI YAPANIN HİKÂYESİ

Ebedî ATAKÜRK'Ü Harb Okulunu bitirdikten sonra tarih adım adım takip eder. Onun nasıl Suriyede ilk cemiyeti kurduğunu, nasıl Selâniğe geçtiğini, ve nasıl Hareket Ordusu ile İstanbula geldiğini okul kitapları bile yazar. O'nun Trablusgarp hâdisesi ise başlı başına bir menkıbeler faslıdır. Şimdi biz gene kendi ağzından Çanakkale kahramanını dinleyelim:

«İtilâf gemileri 25 Nisan 1915 te tan yeri ağarırken Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerine asker çıkarmaya başladılar. Bu kuvvetler tesadüf ettikleri bir tek geniş cephede gözetlemeye memur taburumuzu geri püskürterek sonradan Kemalyeri adını alan yere geldiler. Bunu haber alınca askerimle ilerliyerek oraya geldim. Onlara bir az dinlenmeleri için emir vererek birkaç subay arkadaşla ileriye yürüdüm. Gözetleme bölüğü geri gidiyordu. Karşılarına çıktım:

— Niçin kaçıyorsunuz? dedim.

— Efendim düşman.. dediler.

— Nerede? dedim.

— İşte, diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler.

Filhakika düşman bana benim askerlerimden daha yakındı. O zaman artık bunu bilmiyorum, bir muhakemei mantıkiye midir, yoksa sevki tabiî midir? Bilmiyorum, kaçan efrada:

— Düşmandan kaçılmaz, dedim.

— Cephanemiz kalmadı, dediler.

— Süngünüz de yok mu? dedim ve olanca kuvvetimle haykırdım:

— Süngü TAK... ve hepsini yere yatırdım.

Bizim efrat yere yatınca düşman da yere yattı. İşte kazandığımız an bu andır. Bu sırada 27. Alay da geldi yetişti.»

O vakit Mustafa Kemal kıt'alara taarruz emrini verdi.

— SİZE BEN TAARRUZ EMRETMİYORUM, ÖLMEYİ EMREDİYORUM. BİZ ÖLÜNCEYE KADAR YERİMİZE BAŞKA KUVVETLER GELEBİLİR.

★

PADİŞAHTAN VE PADİŞAHLIKTAN ÜMİDİNİ KESİYOR

Tarih kitapları yukarıdaki cümleleri sık sık tekrarlar. Fakat, Ata'nın padişahtan ve padişahlıktan nasıl ümidini kestiğini pek azı tafsilâtiyle bildirir.

Doğu cephesinde komutanlık eden Atatürk İstanbul'a İtilâf do-

namasının geldiği gün Haydarpaşaya geldi (18 Kasım 1918) Kendisine:

— Paşam bu ne haldir? diyen yaverine:

— Geldikleri gibi giderler, dediği malumdur. İstanbulda ilk iş olarak bazı arkadaşlarını ve bazı meb'usları görerek yeni hükûmeti teşkile memur edilmiş olan Tevfik Paşa'nın yerine daha cesur ve harekete müheyya bir hükûmet kurulmasını temine çalışmak oldu. Diğer taraftan da seryaver'e telefon ederek Padişah Vahdettin'den bir randevu istedi. 18 Kasım günü mecliste Tevfik Paşanın en küçük bir münakaşa bile olmadan itimat oyu alması O'nu bedbin etmişti. Son ümidi Padişah Vahdettin'de idi. Gerçekten o Cuma günü (22 Kasım) namazdan sonra Padişah herkese tercihan Mustafa Kemal'i kabul etmişti. Aralarında şöyle bir konuşma cereyan etmişti:

— Paşa, diye söze başlamıştı Vahdeddin, sizin ordu tarafından çok sevildiğiniz malûmumuzdur. Her deruhte ettiğiniz işte muvaffakiyetiniz de müsellemdir. Sizin hizmetinize güvenmek isterim.

Bu mukaddeme üzerine Padişahın kendisine memleketin selâmeti ile alâkalı bir vazife vermek istediğini tahmin eden Mustafa Kemal söz alarak memleketin vaziyetindeki vehametten bahsetmeğe hazırlanırken Vahdeddin şöyle söze devam eder:

— Bana ordu tarafından bir fenalık gelmiyeceğini temin etmenizi isterim.

Mustafa Kemal bu beklemediği hitap karşısında:

— Ordu tarafında aleyhinize hazırlanan bir harekete dair malûmat ve mahsusatınız mı var?

Sualini sorar. Vahdeddin:

— Bugün için değilse bile ilerisi için böyle bir ihtimal varid olabilir. Yarın mağlûp çıktığımız bu harbin tabiî neticesi olarak bazı kararlara zaruret olursa ordu tarafından mümanaat görülmiyeceğin-

den emin olmak isteriz. Her ne kadar bugüne kadar fevkalkanunî hareketler daima hüsranı mucip olmuşsa da gene bu gibi harekâtın berveçhi peşin bertaraf edilmesi münasip görülür.

Bu sözler üzerine Padişahın yarı rica yarı tehdit taşıyan sözlerini kısaca tahlil eden Mustafa Kemal Paşa son bir deneme yapar:

— Eğer bu memleketin hürriyet ve istiklâli tehlikeye düşer ve milletin vahdeti tehdit edilirse galiplerin her şartını kabul etmekle mükellef mi olacağımız tahmin buyuruluyor.

— Her ne hal olursa olsun kuvvete müraacat cinnet olur. Sonra taht-ü saltanatımız tehlikeye girer.

Mustafa Kemal bu hâtıraları nakiettikten sonra şunları söylemişti:

«O gün anladım ki padişahlar, milletlerinin kaderini değil ancak şahıslarının huzurunu düşünürler. O gün, Türkiye'yi ancak Cumhuriyetin kurtaracağına tamamiyle iman ettim.»

Bu hadiseden sonra olanların çoğu herkesin hafızasındadır. Şişlideki evinde tek başına ihtilâli hazırlıyan Atatürk, kendisini Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine tâyin ettirmiş fakat, zamanın Harbiye Nazırı bu emre imza atmaya cesaret edemiyerek yalnız mührünü basabilmişti. Atatürk, (15 Mayıs 1919 günü) Babıâlide hükûmet erkânına veda ederken İzmirin işgali haberi gelmişti. Bir Nazır:

— Sizce ne yapmamız icabedecektir, Paşa?

Diye sorunca Atatürk:

— Celâdet gösteriniz!

Cevabını vermişti.

★

«DAĞBAŞI» MARŞI VE ATATÜRK

Atatürk, Dağbaşını duman almış marşını neden çok severdi?

Bu marşı; hayatında yeni hamlelere ihtiyaç hissettiren her toplulukta, vatandaşlarından dinlemekle zevk alırdı. Efgan Harbiye

Nazırı Sultan Mahmut Han, Ankara'ya gelmişti. Atatürk kendisine şahsen pek hayran olan bu komşu devlet kumandanile beraber, Ankara yakınında geziyordu. Atatürk misafirleri arasında askerler bulunduğu zaman, onlarla, bulundukları muhitte cereyan etmiş olan askerî hâdiseleri tetkik ve izah etmekten zevk alırdı. Gezinti yeri, Timurlenk'le Yıldırım Beyazıt arasındaki meşhur Ankara muharebesinin cereyan ettiği saha idi. Atatürk Timur devri hakkında çok geniş bilgi sahibi idi. Aksak Demir (Timur) ordusunun ağ kıt'alarından bahsederken:

— Onların hususî marşı bile vardı.. dedi. Hava çok güzeldi. Açık otomobille dönüşte yavaş bir sesle (Dağbaşım duman almış) marşını söylemeğe başladı. Sultan Mahmut Han sordu:

— Ekselâns.. Bu söylediğiniz marş o marş mıdır?

Atatürk gülerek cevap verdi:

— Hayır... Bu, benim çok sevdiğim (Dağbaşını duman almış) marşıdır..

Atatürk'ün bu marşı arkadaşlarına yüksek sesle ilk defa söylediği yerin neresi olduğunu hiç merak ettiniz mi?

Rahmetli Kâzım Dirik anlatıyor:

«— Ondokuz Mayıs 1919 da Samsuna çıkmıştık. Samsundan Havzaya gidecektik. Mustafa Kemal Paşa, nazarî olarak dokuzuncu ordu müfettişi idi. «Nazarî» olarak diyorum, çünkü kumanda edeceği kıt'alar yalnız şeklen vardı. Ben; Erkânıharbiye Reisi, Refik Saydam da Heyeti Sıhhiye Reisi idik.

Samsundan Havzaya ya araba, ya otomobille gidilecekti. O tarihte bütün memlekette, ya (T) modeli Ford otomobilleri ve yahut Almanlardan kalan meşhur Benz otomobilleri vardı. Ford'lar yeni yeni geliyordu. Samsunda ise; bir tane, eski Benz'lerden bulunuyordu.

Şoförümüz, gayrimüslim yaşlıca bir adamdı. Yollar yeni yağmurdan çıkmış, berbattı. Otomobil haraptı. İkide bir duruyor, arıza yapıyor, tekrar yol alıyorduk. Siz, o zamanki bu otuz beş yaşında, muzaffer kumandanın hareket canlılığı ve sabırsızlığını tasavvur ede-

mezsiniz. Kendisi şoförün yanında oturuyor, zaman zaman direksiyonu eline alıyordu. Arkada, benimle doktor Refik Saydam ve doktor İbrahim Tali oturuyorduk. O, şoförün işine müdahale ettikçe yangözle birbirimize bakıyorduk. Yangözle diyorum, çünkü bir farkına varırsa hesap vermekten güç kurtulurduk!:

Fakat ne olduysa oldu, yangözle bakışarak anlatmak istemediğimiz korkumuz, başımıza geldi. Makine bir dönemeçte bir daha kolay kolay harekete gelemiyecek halde durdu, kaldı... Bize yapacak iş, inmek ve beklemekti. Onu yaptık. Bir köşeye çekilerek sabırlı ve mütevekkil beklemeğe başladık.

Mustafa Kemal, Havzaya gidebilmek için yeni bir vasıta bulmak zarureti olduğunu anlayınca, yanımıza geldi ve Refik Saydam'a gülerek dedi ki:

— Doktor... Havzaya kadar yürüyebilir misin? Nihayet yarım saat ilerideki köye gidip, oradan araba tedarik etmeyi kararlaştırdık. Hep beraber yola çıktık. Mustafa Kemal dedi ki:

— Size, yorulmamanız için bir çare tavsiye edeceğim. Dağbaşını duman almış marşını biliyor musunuz?

İtiraf edeyim ki, orda olanlardan hiçbirimiz, bu marşı bilmiyorduk. Bunun üzerine kendi gür ve dinç sesile, notasını da tekrarlıyarak başladı:

Dağbaşını duman almış,
Gümüş dere durmaz akar
Güneş ufuktan şimdi doğar,
Yürüyelim arkadaşlar...

Kendisinden ilk defa, Dağbaşını marşını bu Havza yolunda dinledim. 19 Mayıs 1919 da yanında olan bahtiyarlardan biriyim. Rahat rahat söyleyebilirim ki, Mustafa Kemal, Millî Mücadeleye başladığının ilk marşını burada söylemiştir. Daha sonra Ankara Halkevinde (Gaziantep gecesinde) bir daha bu marşı söyletir ve söylerken gördüm.

Bu ağaçlar güzel kuşlar,
Yürüyelim arkadaşlar...

derken yeni bir yola çıkmak hazırlığının heyecanını duyardı. Neden bu marşı bu kadar çok severdi? Tabiat güzelliklerini tekrarladığı, o devirde pek nadir olarak saf türkçe olduğu, içinde istikbale ait kelimeler ve gayeler çok olduğu için mi bilmiyorum... Belki bütün bunların hepsi vardı. Çünkü o, tabiat güzelliğine, heyecana, istikbale âşık bir adamdı.»

★

TÜRKİYENİN HAKİKÎ EFENDİSİ

Bir adam çıksa, yalnız Millî mücadelenin menkıbelerini toplasa ve yaysa ciltler doldurur. Türk milleti onu hakkiyle tanıyan Atatürk'le birleşince neler yapamazdı ki... Nitekim yaptı da... Millî mücadelenin binlerle müşkülü deviren hâtıralarını burada sadece bir saygı duruşu ile anıp geçeceğim.

***

4 Şubat 1922 günü Gazi Mustafa Kemal'in Başkumandanlık vazifesini üç ay daha uzatan Büyük Millet Meclisi 1 Mart 1922 de üçüncü çalışma yılına giriyordu. Bu devrenin açılış nutkunda millî dâvamızdan bir kere daha bahsettikten sonra dahilî siyasete gelen Mustafa Kemal:

«Türkiyenin sahibi hakikisi ve efendisi, hakikî müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet, ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür. Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisinin siyaseti iktisadiyesi bu gayei asliyeyi istihsale matuftur» diyor ve sıra askerî duruma ve millî mücadelenin neticelerine gelince, son zafere olan imanını tekrarlıyor ve nutkunu şöyle bitiriyordu:

Ölmez bu vatan, farzı muhal, ölse de hattâ
Çekmez kürenin sırtı bu tâbûtu cesimi...

MAREŞALİN KARAKAPLI DEFTERİ

30 Ağustos'un bir yıldönümünde menkûp bir halde Erenköyündeki evinde oturan Mareşal Çakmağı ziyaret etmiştim. Ondan sonra zaten o büyük asker de ebediyete intikal etti. Bu onunla yapılan son mülâkatı 30 Ağustos'un en yakın bir şahidinden naklen bakın nasıl yazmışım:

Bir çeyrek asır evvel daha çok yeni bir muharrir iken, bir kere de Fransa Mareşali Foş'u ziyaret etmiştim. Paris civarındaki şatosunda emekliye ayrılan Marn kahramanını bulmak için birkaç sıra askerî kordonu geçmiş sırmalar içinde yaverlerinin delâletile muhteşem kütüphanesinde kendisine mülâki olmuştum. Suadiye otobüsünden Santral köşesinde indiğim zaman hafızam mütemadiyen bana o vaktin hâtıralarını çiziyordu.

Türkiye Cumhuriyetinin hayattaki tek Mareşalini bu sokağın bir kenarında beyaz yüzüyle, bir nurlu hâtıralar mâbedini andıran, fakat muhakkak ki, o caddenin en mütevazi binası olan köşkünde gördüm.

Kapının önünde, yalnız bir işsiz kundura boyacısı esniyordu. Köşkün yeni yıkanmış temiz merdivenlerinden ben çıkarken muhtelif yaşlarda ve muhtelif durumlu bir grup gözleri hâlâ gördüklerine sayan dolu nurlar taşıyarak kapıdan çıkıyordu. Mareşalin evi İstanbul münevverlerinin bir îman ziyaretgâhı hâlini almış..

Atatürk'ün büyük arkadaşı, 30 Ağustos bayramının Mareşali beni iltifatlarla kabul etti. Kendilerini son defa on sene evvel Atatürk'le beraber görmüştüm.

Üzerindeki sivil elbiseye rağmen yakasında manen parlayan Mareşal'lık alâmetlerini görür gibi oldum. Genç, zinde adımlarla ilerledi. Sâde, kendisine has olan samimî işaretile oturmamı emretti.

İlk konuşmalarımız Atatürk ve memleket üzerinde dolaştı. Nihayet, ziyaret sebebini arzettim.

«Millet» de neşredilmek üzere birkaç hâtıra rica ettim:

— Zafer, dediler, milletin zaferidir. Ben bu zaferin herhangi bir işçisiyim.. Bundan kendime bir övünmek hissesi çıkarmağa hakkım olduğunu sanmıyorum.

Büyük müsamahalarına güvenerek atıldım:

— Yalnız çok Sayın Mareşalim, tarih Atatürk'ün o zaferden sonra size Mareşalliğinizi tebliğ ettiğini yazar. Afyon âbidesinin üzerindeki kabartmaların krokilerini heykeltraş'a Atatürk'ün ilham ettiğinin bir nâçiz şahidi huzurunuzdadır.

Sayın Mareşalimize bahsetmek istediğim hâtıra şu idi:

Heykeltraş Afyon âbidesine konacak yan kabartmaların mevzularını hazırlamış ve Büyük Ata'ya sunmuştu. Bunlardan birinin mevzuunu da bizzat Ebedî Atatürk vermişti:

Mareşal Fevzi Çakmak bir masada oturacak yumruğunu bir haritanın üzerine basacak.

Bu kabartma Atatürk'ün direktifine uygun olarak yapılmış ve Afyon âbidesine böylece konmuştur.

Sayın Mareşal:

— Evet, dediler, Heykeltraş o vakit bana gelmiş. Masaya yumruğumu koydurarak fotoğraflarımı almıştı.

30 Ağustos zaferinin Mareşali eşsiz tevazuu ile bu mevzuu da böylece kapattı.

O vakit bütün cesaretimi topladım. Atatürk'ün büyük hâtırasına sığınarak tekrar kendinden o günlere ait birkaç kelime rica ettim.

Masanın gözünden küçük bir defter aldılar. Bir gün millî inkilâp tarihimizin en büyük mesnedlerinden biri olacak koyu lâcivert ciltli kara çizgili orta boyda bir defterdi. İçinde ince ince yazılar günlük hâdiseleri bütün teferrüatile tesbit etmişti.

Sayın Mareşal, bu defteri aldığı zaman hafifçe kızardı. İfadeli gözlerinden uçsuz bucaksız hâtıraların akisleri geçiyordu. Millî Mücadelemizin eşi bulunmaz tarihi önünde derin bir huşû ile sustum... Defterde birliklerin durumları ana hatlarile kayıtlıydı. Sahifeler birkaç dakika içinde döndü.

Fevzi Paşa, Sakaryadan Dumlupınara kadar her hâdiseyi bir an ihmal etmeden bu deftere günü gününe kaydetmişlerdi.

Nihayet, defterin bir kenarında 26 Ağustos tarihi geldi. Sayın Mareşalimiz kısa cümlelerle defteri naklediyor. Ben de not ediyorum:

«26 Ağustosta karargâh Çakırözü deresinde. Taarruuzu umumî saat 5,30 da başladı. Her tarafla irtibat katolundu. Bütün Türkiyede duhul - huruç ve muhabere menedildi.» Cumhuriyet Mareşal'i göz - lerini defterden kaldırıyor, ağır ağır naklediyor:

— Hakikaten 26 Ağustos taarruzunda propaganda harbi de cephe harbi kadar mühim bir rol oynamıştır. Ordularımız her tarafta zaferler temin ederken biz önceden aldığımız tertiplerle düşmana aksi kanaati veriyorduk.

İrtibatı büsbütün kaybeden düşman kuvvetleri kendi askerleri o-radadır sanarak Uşak'a yaklaştığı zaman bizi şehre hâkim bulmuş ve teslim olmaktan başka çare bulamamıştı.

Sayın Mareşal basit bir hâdiseyi nakleder gibi sâkin konuşurken ben düşünüyordum. Bir taarruzu muhabere ve irtibatı keserek sâde kendi propagandasile idare taktiği birinci cihan harbinde hiç bir ku-mandan tarafından kullanılmamıştı. Yalnız, ikinci cihan harbinde General Eisenhover Fransa çıkarmasını yaparken Atatürk'ün son asırda ilk olarak ortaya koyduğu bu taktiği aynen takibetmişti. Bunu bir İngiliz Generalinin makalesinde okumuştum.

Büyük Türk Komutanı yeniden defteri açtı. 26 Ağustos ile 30 Ağustos arasındaki günlerin büyük harp hareketleri sahifelerin üzerinde birbirini intizamla takibeden mavi yazılarla ebediyete nakledilmişti. Kaç defa burada büyük Mareşal'ın yalnız bir tanesi bir adamı lâyemut kılacak hâtıralarını not etmek istedimse, bir işaretlerile beni durdura - rak:

— Bu harpte kanlarını ve canlarını vererek bu zaferi kazanan Mehmetlerden fazla benim adımın yeri olur mu, dediler.

Fakat kat'î darbe gününü kaydeden satırları defterden çıkarmak müsaadesini aldım:

«30 Ağustosta Başkumandan cephenin cenubunda birinci ordu mıntakasına ilerlediği sırada ben de cephenin şimaline ilerledim. Ekret - Beşkarış Höyük - Kürtköyü, dolaşarak ikinci ordu ve süvari kolordusile irtibatı temin edip emirleri tebliğ ettim. Bu sabah ordumuzun aldığı Dumlupınara gelerek Başkumandanla buluştuk ve geceyi burada geçirdik. Bugün kat'î darbe günü idi.»

Bu kadar büyük işlerin bu kadar kısa ve basit ifadesini dahi dinleyenlere nasip olacak bir ürperme ile kaydediyordum.

Defterden bir sahife daha dönüyordu:

«1 Eylülde düşman sarıldı. Düşmanın on ikinci ve dördüncü fırka kumandanları esir edildi. Kıtaatımız Uşak'a girdi.» Nihayet kat'î zaferin semereleri de gene kısacık cümleler içinde naklolunmuştu.

Sayın Mareşal'in hususî defterinin büyük tarihî bir şan ve şeref sahifesine geliyoruz. O da iki cümlenin içindedir:

«2 Eylûlde karargâhla Uşak'a girdik. ordu kumandanı Trikopis ve kolordu kumandanı Diyenis ve düşman ordusunun kısmı küllisi esir olmuşlardı.

«Uşak'ta Başkumandan Müşirliğe terfiimi tebliğ etti. Misafir olduğum evin hanımı kendi gelinlik telleriyle müşirlik alâmetini elbiseme işledi.»

Bir fâniye nasip olacak en büyük şanı, bütün bir milletin, tarihin, ve Atatürk'ün hayranlığını ifade eden bu emsalsiz şerefi üç satırın içinde kaydedip geçivermişti.

Bizim heyecanımız onun büyük tevazuunu rencide etmiş gibi defteri kapadılar:

— Unutulmaz Atatürk'ün büyük hâtırası Türk milleti kadar ebedîdir. Dediler ve ilâve ettiler. Türk milleti sağ olsun..

Yeniden millet ve memleket mes'eleleri üzerine döndük. Bu günkü hâdiselerin geniş ve etraflı bir tahlilini bu büyük Türk askerinden dinledim. Büyük salâhiyetle hâdiseleri birer birer ele alıyor. Nüfuzlu gözlerile teşrih ediyordu.

Kıymetli vakitlerini bir hayli israf ettiğim büyük komutandan izin istedim. Kapıdan çıkarken Atatürk'ün:

— Ben Fevzi Paşa kadar ihtirassız adam görmedim, sözleri kulaklarımda dolaşıyordu.

★

MUZAFFER KUMANDAN ATATÜRK

26 Ağustos 1922 de başlıyan taarruz, 30 Ağustos zaferiyle neticelendikten sonra birbiri ardısıra İzmir ve Bursa ve bütün yurt par-

çaları kurtulduğu zaman Atatürk, Türk milletine mesajında şöyle diyordu:

«Büyük Türk milleti,

Ordularımızın kabiliyeti ve kudreti düşmanlarımıza dehşet ve dostlarımıza emniyet verecek bir kemal ile tezahür etti. Millet ordu - ları on dört gün zarfında büyük bir düşman ordusunu imha ettiler. Dört yüz kilometrelik fasılasız bir takip yaptılar. Anadoludaki bütün istilâ edilmiş memleketleri geri aldılar. Büyük Zafer senin eserindir.

Büyük ve necip Türk milleti,

Anadolu'nun halâs zaferini tebrik ederken sana İzmir'den, Bursadan, Akdeniz ufuklarından ordularının selâmını da takdim ediyo - rum.»

Bu eşsiz zafer içinde, bir komutan ona: İzin ver bütün Balkanları istilâ edeyim demişti. Seneler sonra Atatürk bakın bu hâtırayı nasıl nakletti:

Hükûmet meşhur bir yabancı ressama büyük Atanın bir portresini ısmarlamıştı. Portre bitti. O akşam köşkte oldukça kalabalık bir dâvetli grupu portreyi tetkik ediyordu. Bazıları benzeyişte kusur buldular. Ata:

— Olabilir, dedi, fakat inanır mısınız bu portre bir aralık bana son derece benzemişti. Fakat, üstad durmasını bilmedi. San'atkârlar kumandanlar gibi durmasını bilmelidirler. Aksi halde vardıkları muvaffakiyet zümresinden iniş başlar. Millî Mücadelenin sonunda bir kumandanım bana şöyle bir telgraf çekti: Emir ver, bir hafta sonraMataban burnundayım. Derhal kendisine dur emri verdim. Belki dediği doğru idi. Fakat biz, ülkeleri değil insanların kalbini fethetmek isteriz. Eğer biz o vakit durmasını bilmeseydik bugünkü dünyaya şamil prestijimiz ne olurdu. Kumandanlar da san'atkârlar gibidirler, yerinde durmasını bilmezlerse zaferleri payidar olmaz.

★

BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK

Harf İnkılâbından sonra Atatürk'ün bir tahta başındaki resmini görerek ona «Başöğretmen» denilmeye başlanmıştı. Fakat, bu hitap

çok gecikmiş bir ünvandı. Millî Mücadelenin hemen akabinde bir İstanbul gazetecisi kendisine şöyle bir sual sormuştu:

— İşte memleketi kurtardınız, şimdi ne yapmak istersiniz?

Hiç tereddüt etmeden şu cevabı vermişti:

Maarif Vekili olarak Millî irfanı yükseltmeğe çalışmak en büyük emelimdir.

Ondan sonra Ebedî Ata nerede görünse mutlaka orada bir mektebe girer, öğretmen ve öğrencilerle konuşurdu.

Şimdi sizlere bu mektep ziyaretlerinden bir hikâyeyi anlatayım:

Atatürk'ün yolu bir köy okuluna düşmüştü. Tek sınıflı okulda bir genç öğretmen ders veriyordu. Atatürk sınıfa girince öğretmen yerini terketti. Atatürk:

— Hayır yerinizde oturunuz ve dersinize devam ediniz. Eğer izin verirseniz, biz de sizden istifade etmek isteriz. Dedi ve sonra ilâve etti; sınıfa girdiği zaman Reisicumhur bile öğretmenden sonra gelir.

★

ATATÜRK VE CUMHURİYET

«Cumhuriyet» Atatürk'ün en beğendiği idare şekli olmak vasfını daha gençlik yaşında kazanmıştı. Bunun kelime halinde ilk ifadesini 1906 da buluyoruz.

1906 da Atatürk Suriyede bulunuyordu. Orada onun iki yakın arkadaşı Mazhar Müfid Bey ile Halil Beydi. Bu hâtırayı, rahmetli Halil beyden takip ediyorum:

«Vallahi pek iyi hatırlayamıyorum. Ya culûsu humayun veya velâdeti humayûn şenlikleri yapılıyordu. Mustafa Kemal ile beraber donanmayı seyretmeğe çıkmıştık. Birden kolumu tuttu:

— Halil, dedi, bir adam için böyle donanma yapmak budalalık değil mi?

«Zaten mimli olduğumuz için gayri ihtiyarî etrafıma baktım. O hiç aldırmadan devam etti:»

— Bir millet kendi kurtuluşu için şenlik yapabilir. Nihayet kendisine pek büyük hizmetler etmiş olan bir adam için de şenlik yapa -

bilir diyelim. Fakat hanedanı Âli Osman içinde kazara bazıları bu memlekete hizmet etti diye onun nesline neden donanma yapılsın. Padişah dünyaya gelmekle memlekete hayırlar mı geldi.

Ben bu kadar sıkı altında etrafımızda zaptiyeler dolaşırken, bu kadar cesur konuşmaktan ürkmüştüm. Fakat Mustafa Kemal devam etti:

— Padişah da kim oluyormuş. Padişahlık da ne demekmiş..

Ben:

— Peki memleketi nasıl idare edeceğiz. Sultan Hamid fenadır seninle beraberim. Ama o giderse gene bir padişah lâzım;

Diyecek oldum fena halde kızdı:

— Neden mutlaka padişah fikrine saplanıyorsun, Halil diye bağırdı. Cumhuriyet yaparız.

Ben hemen elimi ağzına kapadım.

Atatürk'e dair bildiğim en eski Cumhuriyet hikâyesi budur.»

Şimdi bâzı vesikalara dayanarak Atatürk'ün Cumhuriyeti nasıl ilân ettirdiğini hâtırlayalım.

Vakıa bunların bir kısmı bazı yerlerde çıkmıştır. Fakat, unutulmayacak bir tarihin bu hâtıralarını tazelemek yerinde olur.

Zaferden sonra, Büyük Millet Meclisi saltanatı lâğvederek yerine. «Türkiye B. Millet Meclisi Hükûmetini» kurduğu zaman artık bizim kat'î idare şeklini aldığımıza hükmedenler çok olmuştu.

İkinci Büyük Meclis 1923 sonbaharında içten içe kaynıyordu. Bir muhalefet grupu teşekkül etmişti. Bu muhalefet ceryanı bir aralık şiddetle genişledi. Hükûmet vazife görmiyecek bir hâle gelerek istifa etmişti.

Hükûmetin istifası üzerine muhalefet sükûn bulmuştu. Fakat, muhalefet şahıslar ve tatbikata karşı idi. Onun için vakıt vakıt kala - balıklaşır ve vakıt vakıt daha tenhalaşırdı.

Atatürk o vakte ait hâtıralarını anlatırken:

— Ancak orta zaman insanlarının taşıyabileceği iptidaî bir mıntakacılık zihniyetiyle meb'uslar vilâyetlerine göre, kümelere ayrılıyor-

lardı. Bu vilâyet ve mıntaka meb'usları karşılıklı bir takım kompromilerle anlaşmalara varıyorlar ve siyasî mevzuları bu esasa göre mütalâa ediyorlardı. Böyle bir muhalefet memleketin menfaatine uymaktan çok uzaktı. Derdi.

İşte 1923 sonbaharındaki kaynaşma da bu neviden bir kaynaşmaydı.

29 Teşrinievvel (ekim) 1923 pazartesi günü Meclisteki karga - şalık, içinden çıkılmaz bir hâle gelmişti. Bir türlü Vekiller Heyetini teşkil edemiyordu. Vaziyet çıkzama girmişti. Birçok meb'uslar «Gazi» nin bu toplantıya dâvetini istediler. Kendisinin ihtilâfa hakem olmasını teklif ettiler.

Bu teklif kabul edildi. Atatürk o gün öğleden sonra Meclise geldi. Fırka toplantısı yapıldı.. Bu toplantı dört buçuk saat sürdü. Akşam saat 18.45 de büyük Millet Meclisi toplandı.

29 Ekim 1923 saat 20.30 da da Cumhuriyet ilân edildi.

Tarihler, Atatürk'ün bu fırka içtimaında, Cumhuriyeti teklif eden meşhur beyenatını bir gece evvel hazırladığını yazarlar.. Halbu ki, 27 Eylül 1923 tarihinde Viyanada çıkan «Neue Freie Presse» gazetesindeki tarihî beyanatı çok az kimselerin hâtırında kalmıştır:

«Yeni Türkiyenin yenileşme işi daha sonuna varmamıştır. Türkiye teşkilâtı esasiyenin henüz inkişafı yolunda «son ve kat'î şeklini aldığı zannedilemez. Tâdiller ve tashihler yapmak ve daha mükemmel bir hâle getirmek elzemdir.»

Bu beyanatı verdiği zaman Atatürk'ün Cumhuriyet şekline kat'î olarak karar verdiğinde şüphe etmemek lâzımdır.

29/30 ekim 1923 pazartesi günü tam saat 20.44 de Gazi Mustafa Kemal Türkiye Cumhuriyetinin ilk «Reisicumhuru» olduğu zaman, verdiği nutkun bâzı parçalarını hatırlayalım. Atatürk o anda Türkiye devletinin reisi olmuştu. Gözlerde hâlâ «Allahın yerdeki gölgesi» Padişahların ihtişam hâtıraları dolu idi. Devlet reisliğine seçilen Mustafa Kemal'in bu büyük mevkide alacağı tavır tarihe ve bütün devlet reisliği ananesine bir başlangıç olacaktı..

Bakınız Atatürk o gün nasıl konuşmuştu:

«Bugüne kadar doğrudan doğruya Meclisin başında bulundur-

duğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz vazifeyi Reisicumhur unvanile gene ayni arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza tevcih buyurdunuz...

(Estafurullah sesleri)

(Merhum Tunalı Ali bey (Zonguldak) — Gazi arkadaşımız.

Gazi — (devamla) Bu münasebetle şimdiye kadar hakkımda izhar buyurmuş olduğunuz, muhabbet ve itimadı bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinaslığınızı isbat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı Celil heyetinize bütün samimiyetimle teşekkürlerimi arzederim.

— (Estafurullah, muvaffakiyet temenni ederiz, sesleri).

«... Acizleri mazhar olduğum bu emniyet ve itimada liyakat kazanmak için pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacı arzetmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, heyeti âliyyenizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının, müzaheretinin devamıdır.»

(Hiç şüphe yok, daima! sesleri).

— ... Daima muhterem arkadaşlarımın ellerine çok samimî ve sıkı bir surette yapışarak, onların şahıslarından kendimi bir an bile müstağni görmiyerek çalışacağım. Milletin teveccühünü daima istinad noktası telâkki ederek hep beraber ileri gideceğiz..

Türkiye Cumhuriyeti mes'ud olacaktır!»

(Şiddetli ve sürekli alkışlar).

Bugün için bir çeyrek asır evvel geçmiş, olmasına rağmen hâlâ tazeliğini muhafaza eden ibretlerle dolu olan bu tarihî naklettikten sonra, Büyük ve Ebedî Atanın en büyük eseri Cumhuriyet hakkında neler düşündüğünü açıklayan bazı hususî hâtıraları da burada tarihe mal etmek isterim.

★

ATATÜRK'ÜN CUMHURİYET İÇİN DÜŞÜNDÜKLERİ

Hayatının son devirlerinde idi. O akşam Çankayada oldukça kalabalık dâvetliler vardı. O günkü davetliler pek muhtelif zümrelere ve seviyelere mensup idiler. Söz arasında hazır bulunanlardan birisi, bir doktor:

— Cumhuriyet devrinde bu olamaz,

Gibi bir cümle sarfetti. O vakıt Atatürk şu suali attı:

— Cumhuriyet ne demektir?

İlk cevaplar, yurdbilgisi kitaplarındaki basma kalıp tarifler çerçeveleri içinde kaldı. Atatürk:

— Aman efendim bu dediklerinizi her kitapta yazar. Hepimiz bunu biliriz, fakat ben sizin şahsî anlayışınızı öğrenmek istiyorum. Sualimi biraz daha açayım.

— Cumhuriyetten biz ne bekliyoruz?

Cevaplar gene dağıldı. Herkes bir şeyler anlattı.

Atatürk:

— Bayanlar, baylar dedi; görüyorum ki, çoğunuz Cumhuriyetin herhangi bir vatandaşın, daha doğrusu en lâyık vatandaşın Cumhurreisliğine seçilmesi, seçilebilmesi gibi en zahirî mânası üzerinde duruyorsunuz. Hakikatte de bunun büyük bir mânası vardır. Bu mânayı daha açık bir kelime ile ifade edelim:

«Cumhuriyet demek imkân demektir.»

Evet bayanlar, baylar Cumhuriyet imkân demektir. İstiklâli en iyi şartlarla muhafazaya imkân Cumhuriyetle kaimdir. Sade son bir asır içinde Türkiyede devlet reisleri mevkilerini muhafaza endişesile iki defa yurdda yabancı kuvvetleri kendilerine destek etmişlerdir. İkinci Mahmud, mevkiinin elinden gideceği korkusile Hünkâr iskelesi muahedesini yapmış, Rusları çağırmakta tereddüt etmemiştir. Vahdettin hikâyesini hepimiz yaşadık, biliyoruz. Cumhuriyette devlet reisi her şeyden evvel kendi mevkiinin muvakkat ve muvakkat olduğunu bilerek o mevkie çıkar. Lâyik kaldıkça o mevkide oturur. İmkân ancak onun kıymeti ile kendini gösterir.

Cumhuriyet imkân demektir.. Çünkü iç hürriyetin de en büyük imkânı Cumhuriyetle kabildir. Ama diyeceksiniz ki, dünyada adı Cumhuriyet olan diktatörlükler de vardır. Evet, fakat bütün bu şekiller muvakkattır. Cumhuriyet sâde adile bile ferd hürriyetini aşılayan sihirli bir aşıdır. Görülecektir ki, Cumhuriyet imkânları olan her memleket hürriyet dâvasında er geç muvaffak olacaktır. Cumhuriyet, kendisine bağlı olanları en ileri zirvelere götüren imkânları

verir. İstiklâl ve hürriyetine sahip olan milletler ilerleme yolunda «imkân» lara malik demektirler. O halde Cumhuriyet her sahada ilerlemenin de en sarih teminatıdır. Cumhuriyeti bu mânasile ve bu şumulile anlamak lâzımdır.

Ayni akşam söz diktatörlüğe geçti ve Atatürk bize şöyle bir hatıra nakletti:

— İstanbulda bir baloda idim. Sarı saçlı bir delikanlı gelip karşıma dikildi. Adı ya Ekrem yahud da Kenan olacak.. Bir balo için aşırı sayılacak lâubaliliklerle etrafındakilerin dikkatini çekmiş olacak, bir aralık ortadan uzaklaştırdıklarını hissettim. Halbu ki, onunla konuşmak da istiyordum. Nihayet, döndü dolaştı bir fırsatını buldu gene karşıma çıktı. Bana düpedüz: «Size diktatör diyorlar doğru mu» dedi. Ona şu cevabı verdim:

«Ben diktatör olsaydım sen bana bunu soramazdın». Bir takım inkılâp zaruretile bir takım yenilikleri kabul ettirmeğe çalışan adam diktatör değildir! Diktatör, tesamühü olmayan adamdır. Karşısında her fikir söylenemeyen adamdır. Diktatör kendi düşüncelerine aykırı fikir söyleyenlere kin güden adamdır. Bunun haricinde diktatörlük, tehlike, inkılâp fevkalâde zamanlarda lâzım bir demokrasi müessesesidir. Demokrasi tarihinde böyle muvakkat diktatörlüklere sık sık tesadüf edilir. Benim, on beş senedir, bazı fikirleri bu memleket hayrine kabul ettirmek için sarfettiğim gayretlerde hiç bir şahsî endişe yoktur. Benim, belki demokrasinin anladığı mânada diktatörlüğe benzer, hareketlerim görülmüştür. Fakat, Tiran asla olmadım.»

Bu vesile ile Atatürk'ün çok mühim bir hâtırasını daha naklet-mek isterim. Rusyadan yeni gelmiş, kendisine mensup bir genç:

— Rusyada bir kısım inkılâp hareketlerini yürütmek için Terör olduğu bir hakikattir. Fakat, doğrusu buna hak verdirecek sebepler de var. Eğer bu Terör olmasa birçok inkılâplar bu süratle yürüyemez. Demişti.

Atatürk, karşısında söylenen fikirler ne kadar kendi düşüncesine aykırı olursa olsun dinlemeği severdi. Ancak, ana prensiplere ve esas dâvalara aykırı sözlere aslâ müsaade etmezdi. Bu sefer de ayni müsamahasızlığı gösterdi. Muhatabının sözünü kesti:

— Terör öyle bir manivelâdır ki bir defa insan onun kulpuna elini kaptırdı mı, bir daha bırakamaz. İlk hareketleri kendi tanzim edebilir. Fakat, ondan sonra kendi bildiği gibi dönecek olan makinenin kolu kopuncaya kadar esiri olur.

★

ATATÜRK VE HALK PARTİSİ

Atatürk Halk Partisine büyük bir alâka ile bağlı idi. Cumhuriyetin ilk yıllarında meşhur Trabzon nutkunda:

«Ben bitaraf değilim, bir tarafım»

Demesi büyük ve heyecanlı tepkiler uyandırmış ve bilhassa İstanbuldan «öyleyse biz Halk Partisine girmeyenler kimin ümmetiyiz» feryadı yükselmişti. O vakit Atatürk:

«Hiç birimiz ve hiç kimse ümmet değildir. Ben Reisicumhur sıfatile bitarafım fakat Halk Partisindenim. Halk Partisini de bütün milletin partisi yapmak istiyorum» demiş ve bir de tavzih edici tebliğ neşredilmişti.

Atatürk Halk Partisinin bütün milleti ve en şamil fikir nüanslarını içine alacak bir programı olmasını müdafaa ettiği zaman:

— Halk Partisi Türk milletine siyasî terbiye vermek için kurulmuş bir intikal programı tatbik edecektir. Zamanı gelince diğer partiler bu partinin içinden belirecek münakaşa kabiliyetlerinden doğacaktır. Derdi. Tarihin bildiği «Serbest Cumhuriyet fırkasını» bu emelin tahakkuku için kurdurmuştu.

Bir akşam sofrada gene böyle yeni partiler kurulması mevzuu üzerinde konuşuluyordu. Pek iyi hatırlamıyorum ama kuvvetle zannettiğime göre Antalya Milletvekili Rasih Kaplan'a hitabeden Atatürk:

— Haber aldığıma göre sen bir yeni parti kuruyormuşsun, demişlerdi.

O günlerde Mecliste bazan şiddetli tenkidlerde bulunmuş olan muhatabı bu hitab karşısında asla şaşırmadı:

— Aslı yok paşam.

Dedi. Atatürk:

— Benim aldığım haberler yanlış çıkmaz diye ısrar edince:

— Aslı yok ve olamaz da.. Kabil de değildir.

Cevabını aldı. Atatürk:

— Niçin?

Dedi. Muhatabı da şu izahatı verdi:

— Paşam bu memlekette Halk Partisinin haricinde parti programı olamaz. Ben Halk Partisi programını Burak'a benzetirim. Vaktile bana hocam, Hazreti Peygamberin miraca çıktığı zaman bindiği Burak'ı anlatırken «ayakları yerde başı arşı âlâda bir mahlûku lâtif» demişti. Hazreti Peygamberin buna binerek miraca gittiğini de anlatmıştı. Ben o vakit buna bir türlü akıl erdirememiştim. Ayakları yerde ve başı yedi gökün en üst katında olan bir mahlûkun nasıl hareket edeceğini düşünememiştim. Halk partisinin programını görünce anladım ki bu kabildir. Halk Partisinin programında akla ne gibi fikirler gelirse hepsi vardır. Onun dışında başka bir fikir kımıldanışı olmaz..

Atatürk bu hitabeye gülmüştü.

★

NURİ CONKER'İN CUMHURREİSLİĞİ

Bir aralık Atatürk Halk Partisinin gidişinden ve teşkilâtından memnun olmamağa başlamış ve:

— Bizzat partinin başına geçmek istiyorum. Devirler ve hükûmetler gelip giderler. Fakat bizim inkılâp akidelerimizi nesiller boyunca devam ettirecek olan partinin iyi işlemesi ve köklenmesi lâzımdır.

Dediği sık sık duyulmağa başlanmıştı. Bu sırada Ankarada ve

hattâ İstanbulda da Atanın Cumhur Başkanlığından çekileceği ve Halk Partisi kâtibi umumisi olacağı dahi şayi olmuştu.

Bu devirlerde bir gün sofrada gene bu mevzu açılmıştı. Sofrada bulunanlardan bazıları:

— Sizden başka kim Reisicumhur olabilir?

Nevinden itirazlar yükselttiler. Atatürk, söyleyenlerin zannı aksine buna memnun olmadı. Başta İnönü olduğu halde bir sıra devlet adamlarımızın isimlerini saydı. Bunların mükemmel birer Reisicumhur olacaklarını ileri sürdü. Sonra da işi lâtifeye dökerek:

— Bizim Nuri Conker bile Reisicumhur olabilir, dedi.

Rahmetli Atatürk Nuri Conkerle lâtife etmesini çok severdi. Nuri Conker merhum da ona kimsenin söyliyemiyeceği kadar hafif cevaplar vermekte tereddüt etmezdi. Ataya ne söylerse söylesin bu eski çocukluk arkadaşını hoş görürdü. Nuri Conker:

— Neden olmıyacak mışım.. Pekâlâ olurum. Memleketi de senden iyi idare ederim.

Cevabını verdi. Lâtife bu kadar ileri gidince Atatürk yarı ciddî:

— Anlat bakalım.. Beni memleketi hakikaten iyi idare edeceğine inandır. Yarın Reisicumhurluktan çekilir ve parti kâtibi umumisi olurum. Seni de namzet gösterir Reisicumhur seçtiririm. Söz veriyorum.

Dedi. Nuri Conker de işi bütün bütün lâtifeye çevirdi:

— Bak nasıl idare ederim, cevabını verdi. İlk işim şu sofrada bulunanları (burada kullandığı tabiri tekrar edemiyeceğim) bir kere de federim. Hattâ hudut harici ederim. Ondan sonra memleket kendi kendini idare eder gider.

Lâtife burada bitti. Fakat o günden sonra da Atatürkün Cumhur Başkanlığından kâtibi umumiliğe geçmekten bahsettiğini duymadım.

★

ATATÜRK'TE PARA MEFHUMU

Atatürk, bir gün çiftlikteki Marmara köşkünde kendi hayatını ve fikirlerini sembolik bir şekilde ifade eden ve Münir Hayriye yazdırdığı

Bayönder piyesini tashih ediyordu. Piyeste kendisini temsil eden Bayönder'in ömrünün sonunda bütün varını yoğunu dağıtması lâzım geliyordu. Atatürk burada ayağa kalktı. Pencereden çiftliğe baktı:

— Bazı kör kafalılar benim bu çiftlikleri kurmamı dünya hırsıma atfediyorlar. Bazı dalkavuklar da sadece herkese örnek vermek için yaptığımı ilân ediyorlar. Ben parayı ne yapayım. Malı ne yapayım. Öldükten sonra elbet bu millet gömüldüğüm çukurun üzerine bir taş diker. Örnek olmağı da düşünebilirim. Ama bütün varımı yoğumu Halk Partisine bırakacağım. Bu parti benim fikirlerimi benim bıraktığım para ile daha iyi ve daha kolay yayabilir.

Sonra irticalen bana şu satırları dikte etti:

Bayönder

Her tek, bir ödev içindir, gelir gider.
Belki bilmez borcu nedir. Yalnız onu öder.
Beyler, sizi buraya şunun için çağırdım.
Çağlardanberi sinerler
Benim izimde yer yer..
Dolaştınız.
Savaştınız,
Nice sarp dağ aştınız.
Koştunuz, atıldınız
Bu ülkü gezisine hepiniz katıldınız.
Sizi günendirmek için,
Nem var nem yoksa bugün.
Sizlere veriyorum.
Haznem sizindir bütün
Topraklarım sizindir.
Yerimi otağımı önünüze seriyorum.

Aradan çok geçmeden gazeteler Atatürkün giderek bütün mallarını Cumhuriyet Halk Partisine hediye ettiğini yazdılar. Atatürk, Halk Partisini sade fikirlerinin değil her şeyinin varisi saymıştı.

★

ATATÜRK VE GENÇ FİKİRLER

Serbest Fırkanın kendi kendisini feshettiği devirlerde Atatürk uzun bir memleket gezisine çıkmıştı. Bu seyahatinde Halk Partisinin kusurlarını ve yeniden organize edilmesi çarelerini araştıracaktı. Bu sıralarda İstanbula gelmişti. Dolmabahçe sarayında İstanbulun bütün Halk Partisi reislerini grup grup toplıyarak konuşuyordu. Yüzünü pek iyi hatırladığım halde adını maalesef unuttuğum genç bir nahiye başkanı şöyle konuşmuştu:

— Efendim.. Halk Partisinin hatası kuruluşundadır. Diye söze başlayan gencin ilk sözleri etrafdakileri telâşlandırmıştı. İşaret, eteğini çekmeler ve öksürmeler başlayınca Atatürk müdahale etti. En tatlı sesile:

— Söyle çocuğum. Düşündüğünü çekinmeden söyle.. diye genci teşvik etmişti. O vakit hafifçe terleyen genç başkan:

— Evet paşam, bendeniz Avrupada bir hayli bulundum. Siyasî bir mektepten mezunum. Parti işlerile de meşgul oluyorum.

Bir parti herşeyden evvel karşısına çıkacak diğer partilerle mücadele edecek ve bu mücadelede onlara fikirlerle baş tutabilecek şekilde halkın kalbine girmeği bilmelidir. Biz, ben de dahil olduğum halde parti mensubu olmaktan kendimize bir takım imtiyazlar vehmediyoruz ve etrafımıza topladığımız halkın hizmetinde görünecegimiz yerde başında görünmek gafletine düşüyoruz. Her şeyden evvel, yazılı prensipleri çok güzel olan Halk Partisini tatbikatta sevilen ve tutulan bir parti haline getirmek lâzımdır.

Atatürk kaşlarını çattı:

— Halk Partisi sevilen ve tutulan bir parti değil mi?

Genç başkan tereddüt etmeden cevap verdi:

— Hayır paşam, biz içimize aldığımız azayı fikirler etrafında mandırarak toplamaktan ziyade menfaatler etrafında tröstler gibi elele tutuşturuyoruz. Bir parti yalnız azasının çokluğile değil daha ziyade azası olmıyanların teveccühile muvaffak olabilir. Bu zihniyette Halk Partisi belki içindekileri bir takım zahirî bağlarla bir ara-

da tutuyor. Fakat, buna karşılık büyük kütlenin teveccühünü kaybetmek tehlikesine maruzdur.

Salonda buz gibi bir hava esti, Atatürk:

— Bu genç doğru söylüyor, tebrik ederim. Biz her yaptığımızı methedenlerden değil hakikatleri olduğu gibi görenlerden fayda göreceğimize inanmalıyız. Bu genç doğru düşünüyor. Söylediklerinde ben de dahil olduğum halde hepimiz için ibret alınacak şeyler mevcuttur, dedi.

Sonra gence döndü. Onun kim olduğunu uzun uzadıya tahkik etti:

— Seninle yakından meşgul olacağım oğlum, diye gönderdi.

★

ALTI OKUN HİKÂYESİ

Bir gün Recep Peker beni çağırdı:

— Halk Partisinin amblemi olmak üzere bir şey istiyorum. dedi. Bir şeyler düşün.

Hemen işe koyuldum. Fakat işin eninde sonunda Ata'ya intikal edeceğini biliyordum. Usulca onun Halkevine gelmesinden istifade ederek yaptığım örnekleri reis masasının üzerine bıraktım.

Atatürk bunları görmüş. Reis Nafi Atuftan sormuş. O da benim krokilerim olduğunu söylemiş. Nihayet beni çağırttı.

— Bunlar ne diye sordu.

— Efendim, Partiye amblem denemeleri.

Atatürk, sadece:

— Senin başka işin yok mu? dedi. Sonra Nafi Atuf'a döndü:

— Recebin işi yok böyle şeylerle uğraşır. Bizi faşist partilerine çevirecek.

Diye mırıldandı. Ben ondan sonra işi bıraktım. Altı okları Recep bey Mahmut Akok'a çizdirmiş. Bana da:

— Bu işlerin inhisarı sende olacak değil ya.. Bak ne güzel oldu.. Dedi.

★

ATATÜRK VE KADIN İNKILÂPLARI

Zaferin hemen akabinde eline aldığı meselelerden biri de kadın inkılâbı idi. 29 Ocak 1923 İzmirde Lâtife Hanımla evlendiği zaman o vakte kadar mutad olan âdet hilâfına Lâtife Hanım bizzat nikâh töreninde hazır bulundu. Bundan sonra yaptığı bütün bu seyahatlerde kendisini bulundurdu. Fakat bütün bu örnekler tesettüre mecbur olan kadınlık hayatımızda çok az ilerleme kaydetmişti. Nihayet Ata bir İnebolu seyahatinde (27 Ağustos 1927) bir nutuk vererek kadınların hürriyetsizliğine alenen temas etti:

«Seyahatim esnasında, köylerde değil kasabalarda kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif olarak kapattıklarını gördüm. Erkek arkadaşlar, bu biraz bizim kabahatımızın eseridir. Kadın arkadaşlarımız da bizim gibi müdrik ve mütefekkirdirler. Fazla hodbinliğe lüzum yoktur. Onlar da yüzlerini cihana göstersinler, ve gözleri ile cihanı dikkatle görebilsinler. Bunda korkacak birşey yoktur.

Arkadaşlar, muhakkak surette telaffuz ediyorum korkmayınız. Bu gidiş zaruridir. Bu zaruret bizi yüksek ve mühim bir neticeye isal ediyor. İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve mühim bir neticeye varmak için lâzım gelirse bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur.»

★

ATATÜRK VE KADINLARIN ASKERLİĞİ

Bir akşam sofrada Atatürk ortaya şöyle bir mesele attı:

— Dünyada ilk asker kadınlar hangi ülkede yetişmişlerdir?

Herkes bir fikir söyledi. Nihayet söz Herodot tarihinde de adı geçen yarı efsanevî Amazonlara geldi, Atatürk:

— Amazonların yurdu Sinoptur. Tarihî münasebetleri olan memleket de Kırımdır. Bu iki memleket de tarihten çok eski günler denberi Türk memleketleridir. Dünyada Türklerden başka hiçbir memleket asker kadın geleneğini yürütüp getirmemiştir. Türk ka-

dını cesurdur. Gözü pektir. Erkeğinden hiçbir vasfında ayrılmaz, dedi. Sonra Bayan Sabiha Gökçeni çağırdı. Ona minimini bir kızken nasıl tabancadan korkmadığının hikâyesini anlattırdı.

Bir iki gün sonra Atatürk Ankara Kız Lisesini ziyarete gidiyordu. Sınıflara girilip çıkılacaktı. Kapılardan birisinin önünde durdu. İçeride ne ders olduğunu sordu. Müdür yurt bilgisi dersi olduğunu söyledi. Ata:

— Girebilir miyiz?

Diye sordu. Müdürün verdiği müsbet cevap üzerine usulca kapıyı vurdu. Sınfa girdi. Biraz ders dinledi. Sonra öğretmene:

— Müsaade eder misiniz, ben de bir sual sorayım, dedi.

Atatürkün sorduğu sual şu idi:

— Bir vatandaşın en büyük hakkı ve en büyük vazifesi nedir?

Sıra ile birçok zeki kızlar bu soruya cevaplar aradılar. Fikirler söylediler. Atatürk kimisini beğeniyor kimisini tasvip etmiyordu. Fakat kimsenin hatırını da kırmamağa gayret ettiği belli oluyordu. Büyük atayı tanıyanlar, gene bir büyük inkılâp arifesinde olduğumuzu hissetmekte gecikmiyorlardı.

Nihayet verilen çeşitli cevapları büyük Ata kendisi topladı ve bir cümle içinde ifade etti:

— Vatandaşın en büyük hakkı seçim ve en büyük vazifesi de askerliktir.

Bu sözler tebeşirle tahtaya yazıldı.

Ondan sonra Atatürk şu suali sordu:

— Mebus olmak ister misipiz?

Bu beklenmiyen sualin altından bir heyecan havası doğdu. Herkes hararetli hararetli konuşmağa başladı. Genç kızlar Büyük Atayı âdeta bir an evvel bu kararı vermeğe sürüklemek istiyorlardı. O da gördüğü alâkadan memnun kalıyordu.

Nihayet Atatürk :

— Dünyada kadınlar seçmek ve seçilmek hakkını kazanmak için çok mücadeleler etmişlerdir. Biz size hiç mücadele etmeden bu hakkı veremezdik. Fakat bütün Türk tarihi boyunca analarınız bu mücadeleyi yapmışlardır. Siz de onların hakkı olan seçmek ve seçil-

mek hakkına ereceksiniz. Fakat demin söylediklerimi hatırlamanız lâzımdır. Mebus seçer ve mebus olursunuz; fakat,aynı zamanda asker de olacaksınız.

Sınıfı dolduran genç kızlar hep bir ağızdan:

— Oluruz..

Diye bağrıştılar. Herkes yeni bir devrimin tarihî gününü yaşa - dığını anlamıştı. Pek az zaman içinde kadınların seçme ve seçilme hakkını kabul eden kanun kabul edildi. Kız okullarına da askerlik dersi kondu.

***

Aradan biraz zaman geçmişti. Atatürk beraber çalıştığı bir zatın bir eserindeki «Kadın cemiyetin süsüdür» cümlesini silmiş ve aynen şu sözleri yazmıştı:

«Biz kadınlar için böyle düşünemeyiz! Kadın varlığı ulusun binbir noktadan temelidir! Artık kadını süs tanımak fikrini tazele - mek doğru değil...»

Sonra da şihafen şunları ilâve etmişti:

— Pek yakın bir gelecekte kadının her mânasile erkekle eş olacağı bir dünya doğacaktır. Önümüzde çıkacak ilk harpte kadınlar dan «yardımcı ordular» kurulacaktır. Ondan sonraki harpte de kadın ve erkek aynı şartlar içinde savaşacaktır. Yaşamak niyetinde o - lan her millet kadınını buna göre hazırlamak mecburiyetindedir.

Muhatabı - kendisinin yüz verdiği bir zattı - şunu sormuştu:

— Peki efendim, kadın süslenmiyecek mi? Kadının fıtrî zarafeti ne olacak...

Atatürk :

— Erkek de süslenmiyor mu? Amma kostüm tarihine bak. İki yüz yıl evvel erkekler de salonlarda uzun saçlarla dolaşıyor hattâ yüzüne düzgün bile sürüyormuş. Moda telâkkisi çok çabuk değişen birşeydir. Kadında da fazla süs arzusu yavaş yavaş değişecektir. On seneye kalmaz, salonlarda caket pantalonlu kadınlarla caket panto - lonlu erkeklerin dansettiğini göreceğiz.

Türk kadını zariftir. Zarif olmak ayrı şey... süs olmak ayrı şeydir.

Aradan seneler geçti Atatürkün bu sözleri sarfettiğindenberi on sene geçmemişti. Bir film seyrediyordum. Orada pantalonlu erkek - lerle, erkek gibi giyinmiş «yardımcıasker» kadınların dansettikleri gösteriliyordu. Büyük Ata tahmininde «zaman» olarak dahi aldan - mamıştı.

★

ATATÜRK HERŞEYDEN ÖNCE İNSANDI

Atatürk insandı. İnsan olmakla iftihar ederdi. Onun insanî düşünceleri her hareketinde her sözünde göze çarpardı. Her şeyde taassubun bu yüzden düşmanı idi.

Halkevlerinin ikinci yıl dönümünde Necip Ali ve Nafi Atuf Kansu birer liste ile nerelerde yeniden Halkevi açılacağını arzediyorlardı. Mucip sebepler arasında bina, para, muhit imkânları zikrediliyordu. Atatürk, bütün bunları dinledikten sonra:

— Mucip sebeplerde hata ediyorsunuz, dedi, Bana yeni bir tesis yapacağınız yerde cansız maddelerden bahsediyorsunuz. Halbuki bana adamdan bahsetmelisiniz. Filân yerde Ali bey var deyin. Onu bana tasvir edin. Eğer bu Ali bey istenin adamsa binayı da, parayı da, etrafına toplanacak kütleyi de yaratır. Taşa toprağa değil insana kıymet verin.

***

Atatürk'e isterse İngiltere kralının meşhur dizbağı nişanının tevcih edilebileceği ihsas edildiği zaman itizar etmiş bunu büyük bir şeref bildiği halde, her türlü nişanı kabulden istinkâf eden kanunlarımızı ileri sürerek bu teklif ve imtizacın o nişanı almış kadar kendisine şeref vereceğini söylemişti.

Aradan bir hayli zaman geçti. Bir gün Amerika'daki Marc Tween cemiyetinden kendisine şöyle bir mektup geldi:

«Türk milletine neş'e içinde yaşama yolunu açtığı ve rehberlik ettiği için Marc Tween nişanı tevcih edildiği» yazılı idi.

Atatürk buna çok memnun göründü. Ve hemen haberi Ajansa

vermelerini emretti. Buna etraftan bazılarının şaştığını görünce:

— Hayatımda işittiğim en büyük kompliman budur. Benim insan tarafımı övüyorlar. Demişti.

★

REŞİT GALİB'İN ÇEK HADİSESİ

Atatürk, bütün menfi iddiacıların aksine olarak son derece münakaşayı sever ve karşısında itiraz ve hattâ isyan edenleri bile hoş görürdü.

Haklı olsun olmasın, bir kimse ona samimî olarak inandığı bir mevzuda itiraz ederse fevkalâde memnun olur, büyük bir sükûnetle münakaşayı kabul ederdi. Şahsan kızdığı mevzularda bile ekseriya muhatabını sonuna kadar tahammülle dinler, fikrini açıkça söylemesine müsaade ederdi.

Yalnız, inkılâp aleyhinde söz söylenmesine ve demagoji yapılmasına müsaade etmezdi.

Serbest Fırka hâdiselerinden sonra İstanbula geldiği zaman en küçük teşekküllerin genç şeflerini kabul etmiş ve onların her türlü fikir ve tenkitlerini büyük bir dikkatle dinlemiş olduğunu hatırlayanlar pek çoktur.

Hattâ, genç bir nahiye parti reisinin kendisine: «Efendim, Halk Partisi bir Parti değildir. Böyle Parti olmaz» dediği zaman etrafta uyanan büyük tepkiye karşı:

— Bu gencin söyledikleri hepimiz için ders doludur. cevabını verdiği de meşhurdur.

Bu yazımızı, bu havanın ışığı altmda okumalarını okuyucularımızdan rica ederim.

Atatürk. İstanbulda idi. Her vakit ve her vesile ile halkın arasında ve halkla beraber dolaşmaktan zevk alan büyük adam etrafındaki mutad zevatla beraber Beyoğluna çıkmıştı. Bu sıralarda da Beyoğlunda yeni bir müessese açılmıştı. Adı da Türkuvaz'dı. Bu kelime, Atatürk'te güzel intibalar uyandırmıştı. Türkuvaz kelimesi fi -

renk dilinde Türk mavisi, boncuk mavisi, gök mavisi diye çeşitli Türkçe adları olan bir rengin adı idi. Atatürk'e verilen izahat arasında Türkuvaz kelimesinin yeşim taşı rengi olduğu da söylenmişti.

Otomobiller, Türkuvazın önünde durdular. İçeri girildi. Halk şiddetle Atatürk'ü alkışladı. Ona bir mevki hazırlanmak istendi. O, herkesin arasında bir yeri seçti. Müessesenin orta yaşlı sahibesi geldi. Hürmetlerini sundu. Ata kendisinden izahat aldı. Sonra da böyle bir lokal geliştirmek ve yaşatmak için tavsiyelerde bulundu. Müessesenin sahibesi bütün bunları yapmak için lâzımgelen paraya mâlik olmadığını söyledi. O vakit Atatürk:

— Ne kadar lâzımdır.

Diye sordu. Kadın mübhem bir rakam söyledi. Atatürk çekini istedi. Açtı ve kadının söylediği rakamı yazarak imzâ etti: Çeki kopardı. Tam bu sırada birisi elini uzattı. Bu zat Reşit Galipti. Atatürk'e eğildi:

— Bu parayı vermemelisiniz, efendim.. dedi.

Genç doktorun bu kat'î sözü karşısında Atatürk'ün gözlerinde şimşekler çaktı. Ve Reşit Galibe:

— Nereye istersem oraya sarf ederim, benim param değil mi?

Dedi. Reşit Galip sadece:

— Milletin parasıdır. Size emanettir. Dedi. Herkes büyük bir fırtınanın kopacağını bekliyordu. Fakat hayretler içinde Atatürk'ün çeki yırttığını ve kalkıp saraya döndüğünü gördüler.

Birkaç akşam sonra idi. Sarayda sofra kurulmuştu.

Maarif Vekili Es'ad bey de oradaydı. Mevzu maarif meselelerimizdi. Atatürk, herkese fikrini sormaya hazırlanıyordu.. Reşit Galip söz aldı. Maarif gidişini gayet terbiyeli fakat şiddetli bir dille tenkid ederek Es'ad beyi itham etti. Rahmetli Es'ad bey fevkalâde çentilmen bir adamdı. Bu tenkidlerden çok üzülmüştü. Bunu gören Atatürk:

— Yok Reşit Galip Bey dedi, ben kendi soframda hocamın

(çünkü Es'ad bey Atanın hocasıydı) bu kadar üzülmesini istemem dedi. O vakit Reşit Galip:

— Beni mâzur görünüz. Vakıa burası saraydır. Fakat Sultan sarayı değil, millet sarayıdır. Sofranızdaki zât da sizin hocanızdır. Fakat Sultanın hocası değildir. Sizi sultan yerine koymadığım için serbestçe konuştum.

Dedi. Atatürk, fena halde üzüldü.

— Sus..

Dedi, Reşit Galip:

— Millet ve memleket meseleleri konuşulurken susamam.. Cevabını verdi. Atatürk bütün bütün kızdı:

— Kalk sofradan diye bağırdı.

Reşit Galip, yerinden kalkmadı. O vakıt Ata:

— Sen kalkmazsan ben kalkarım.

Dedi. Havlusunu topladı ve sofradan kalktı. Bütün sofrada oturanlar ayağa kalktılar. Herkes sofrayı terke hazırlanıyordu. Atatürk geri döndü:

— Size ne oluyor? Oturun oturduğunuz yerde.. Emrini verdi. Ve salonu terkedip gitti. Ortalığı derin bir korku ve ağır bir hava kapladı. Herkes susmuş ve ne yapacağını düşünmeğe başlamıştı.

Biraz sonra Atanın yaveri içeri girdi:

— Gâzi Hazretleri emrediyorlar. Kendileri olmadığı halde sofraya devam edilecektir ve kimse yerini terketmiyecektir.

Reşit Galip ertesi sabah Ankaraya döndü. Onun ebedî nibetini bekliyenler birkaç ay sonra Maarif Vekili olduğunu öğrendiler.

★

YEDİ DÜVELİN YENEMEDİĞİ ATATÜRK

Bir akşam, Marmara köşkünden dönülüyordu. Vakit kıştı. Marmara köşkünü Ankara'ya bağlıyan yolun bir yerinde bir yarma vardı. Bu yarmanın bir sivri yerinde bir Mehmetçik nöbet bekliyordu. Sabaha karşı doğuda beliren ay sonu hilâli ufka yakın olmanın büyült-

mesile muhteşem bir hal almıştı. Mehmetçik bu hilâlin ortasında daha da irileşmiş adeta esiri bir hal almıştı.

Atatürk, bu manzarayı görünce derhal otomobilini durdurdu. İndi. Arkadan gelenlere manzarayı gösterdi. Sonra askeri çağırdı. Aralarında şöyle bir konuşma geçti:

— Adın ne senin?

— Mehmet paşam.

— Ne iş yaparsın.

— Askerim paşam.

— Asker olmadan ne iş tutardın.

— Pehlivandım paşam.

— İyi pehlivan mı idin?

Mehmet mütevazı bir hareket yapar. Ata tekrar sorar:

— Meselâ... (Yanındakilerden birini gösterir) bunu yenebilir misin?

— Yenerim paşam.

Bu sefer Atatürk, Kılıç Ali beyi gösterir:

— Ya bunu..

— Yenerim paşam.

Atatürk Muhafız komutanı İsmail Hakkı Tekçe'yi işareteder.

— Bunu?

Mehmetçikte bir tereddüt.. Ata onu anlamıştır:

— Yani komutanın olduğunu düşünmeden...

— Yenerim paşam.

— Peki, ya beni?

Mehmet gülümser:

— Paşam, seni yedi düvel yenememiş, ben nasıl yenerim.

★

DALKAVUKLAR VE HAKİKİ SADAKAT

Bursada, bir sofra.. Fedakârlıktan bahsediliyor. Sofrada bulunanlardan bazıları birbirlerile yarış edercesine vardıkları sadakat beyanlarını yavaş yavaş hayatlarını fedaya hazır oldukları haline koyu-

yorlar. Atatürk, bütün bunları sessiz dinledikten sonra, cebinden tabancasını çıkarıp masanın üstüne koyuyor:

— Benim için kim kendini öldürebilir?

Diyor. Ortalıkta soğuk bir sükût rüzgârı esiyor. Demin fedakârlık yarışı yapanlar soğuk terler dökmeye başlıyorlar. Ata devam ediyor:

— Benim için gözünü kırpmadan hayatını feda edebilecek olanı ben biliyorum. Şimdi siz de göreceksiniz diyor. Sonra :

— Nöbetçi ...

Diyor. Bütün bunları bilmeden kapıda nöbet bekliyen er içeri giriyor. Ata:

— Oğlum, diyor, benim öl dediğim yerde ölebilir misin?

— Ölürüm paşam.

— Al şu tabancayı.. Şakağına daya.. Arkanı dön..

Ateeeş...

Nefesi kesilmiş insanların korkunç terler döktükleri salonda bir küçük tıkırtı oluyor. Tabancanın tetiği çekilmiştir. Fakat, boş tabancadan ancak bir tıkırtı çıkmıştır.

— Efendiler, işte Türk askeri budur. Onun sadakatı budur.

★

ATATÜRK VE TARİH DAVASI

O vakte kadar Türk tarihi Sultan Osmanın istiklâli ile başlıyan bir «hanedan tarihi» sayılırdı. Millî tarihimiz «istiklâli Osmani» ile başlar ve «umumî tarih» boyunca arasıra adetâ ayrı bir milletten bahsediliyormuş gibi Selçukilerden ve diğer Türk kavimlerinden kısaca bahsedilirdi. Türk çocukları okullarda Türk tarihini bu kadar okurlardı.

Atatürk, bütün gençliğinde tarihi sevmişti:

«Bütün mektep hayatımda, ondan sonra da fırsat buldukça en çok okuduğum şey tarihti.» der.

Atatürk'ün tarih tedrisatı ile ilk yakın alâkası 1924, 1925 ta -

ıihlerinde Trabzona yaptığı seyahatte kendisini göstermiştir.. Trabzon lisesinde bir muallimler toplantısında tarih muallimi Rifat Bey isminde bir zatın program saatlerinin azlığından şikâyet etmesi üzerine bu mevzu, üzerinde iki saat kadar konuşmuş ve tarih tezinin ilk esaslarını orada anlatmıştı.

Aradan bir zaman geçtikten sonra H. G. Wells'in «cihan tarihinin ana hatları» isimli eserini gayet acele tercüme ettirmiş ve herşey den evvel beşer tarihinde Türk milletinin oynadığı rolü izah bakımından bu kitabı herkesin, her münevverin okumasını istemişti.

Atatürkün tarih tezini şöylece hülâsa edebiliriz:

1 — Türk, tarihin en eski milletidir, medeniyetin en eski kurucusu ve medenî milletlerin en eski hocasıdır.

2 — Anadolu, tarihin en eski tarihlerinden beri medeniyet kaynaklarından birisi olmuştur.. Orada medeniyet ışığını yakan millet de orta Asyada kuraklıktan göç eden Türkler olmuştur.

3 — Anadoluda ilk medeniyet kurucusu olan kavimler Türk aslındandır. Anadolunun bütün tarihi, bizim tarihimizin bir parçasıdır.

Binaenaleyh bu memleketi «dört yüz arslanın» fethettiğini kabul etmek hatadır. Anadolu tarihini kendi millî tarihimizin bir parçası gibi incelemeliyiz.

4 — Türk tarihi bütün medeniyet tarihinin büyük bir parçasıdır. Arap medeniyeti de «Türk» ün dehasına dayanan bir medeniyettir.

En kısaltılmış şeklile Atatürkün «tarih 'tezi» böylece anlatılabilir.

Bunu dikkate arzetmek için harekete geçtiği zaman bir taraftan ilmî heyetler toplarken diğer taraftan davanın herkesce benimsenmesi için geniş bir propagandaya girişiyordu. Hattâ «tiyatro» yu «bir fikrin geniş kütlelere yayılması için en iyi vasıta» saydığı için Faruk Nafiz'e Akın-Kahraman trilojisini ısmarlıyarak yazdırmıştı.

Onun bazı iddialarını «ifrat» telâkki eden tarihçilere tezini anlattıktan sonra bir gün demişti ki!

— Biz bugünkü hâlimizle azız. Bizden sayıca çok kalabalık ha-

sımlarla mücadele zorunda kalabiliriz. Onun için bu milleti kendine inanan, varlığına inanan, şoven olmadan kendini tanıyan bir kütle haline koymak lâzımdır. Dünya tarihinde her vakit büyük küçüğü yememiştir. Bilâkis...

Bu küre üzerinde küçük ve zaif görünenlerin devleri yok ettiği sık sık tekrarlanmıştır.

Arzın insansız devirlerinde bir ara bu kürenin üzerinde dev cüsseli sürünen hayvanlar yaşarken mini mini tüylü hayvanlar türemişti. Birisi bunlara bakarak o koca tüysüz hayvanların küçücük tüylü hayvanları ortadan kaldırıvereceğini sanabilirdi. Halbuki, bunun aksi oldu. O büyük devler ortadan kalktı dünya küçücük tüylü hayvanlara ve onların en acizi görünen en silâhsızı insana kaldı.

Hayat ancak medeniyetle kaimdir.

Ancak medeniyette üstün olanlar yaşamak hakkını haizdir. Ve bunun için:

«Türk kültürünü muasır medeniyetin üstüne çıkarmak lâzımdır.»

Meşhur nutkuna da giren bu son cümlesi, Atatürkün tarih tezinin zübdesidir.

Ona şiddetle itiraz edenler arasında Hüseyin Namık Orkun da vardı.

Hüseyin Namık bilhassa Anadolunun bütün eski sakinlerinin Türk sayılmasını kabul edemiyordu. Bir takım deliller ortaya atıyordu. Bu sırada bira içiliyordu. Atatürk Hüseyin Namık'a dedi ki:

— Şu kadehi görüyor musun. Yarısı köpük, yarısı da bira, biraz sonra bu köpük gidecek hepsi bira olacaktır.

Atatürk, tarih davasını bütün ömrünce en yakın alâka ile yürütmeğe çalıştı. Okul tarih kitaplarının müsveddelerini teker teker okudu. Elile tashih etti. Bazı yerlerini baştan yazdı. Tarih kurumuna olan alâkası malûmdur. Ankara üniversitesini de «tarih ve dil fakültesi» diye kurmuştu.

Emeli dil tarih tezlerini yürütecek bir üniversite meydana getirmekti.

★

ATATÜRK VE FÂTİH

Türk Cumhuriyetinin kurucusu Büyük Atanın Osmanoğulları hakkında sarih bir takım kanaatleri vardı.

Hakikaten, şahsan pek hayranı olduğu Timurla olan düşmanlığı ve gururu, «Sultan» ünvanına verdiği büyük kıymet gibi sebeplerin de ilâvesile Bayezid I e karşı hiç te müsamahakâr değildi. İkinci Mahmudun «saltanatı uğruna memlekete yabancı çağırmasını» (Hünkâr iskelesi muahedesini) hiç affetmezdi. Buna mukabil de Fatih - Yavuz ve Dördüncü Murat hakkında bambaşka fikirleri ve hükümleri vardı. Aşağıda nakledeceğimiz hatıra Atatürkün bu görüşlerini aydınlatacak ışıklarla doludur.

Bir gün, İstanbul ve İstanbulun fethinden konuşurlarken söz tabiî Fatihe geldi. Atatürkün tarihin kendi hakkında vereceği hükmü etrafındakilere sık sık sorduğu malûmdur. Söz sırası gene gelmişti. Ortaya şöyle bir sual attı:

— Tarih acaba benim mi, yoksa İkinci Mehmedin mi yaptığımız işleri daha mühim bulacaktır?

Bulunanların hemen hepsi:

— Sizi dediler. Ata böyle meselelerde daima olduğu gibi:

— Niçin? dedi.

Sual sırası kendisine gelenler Atatürkün Fatihten çok büyük olduğunu isbat için akla gelecek ve gelmiyecek delilleri toplamakta birbirlerile yarışa başladılar. Hattâ - Allah selâmet versin diyelim, isim tasrih etmiyelim - bazıları:

— Sizin yanınızda Fatih kim olurmuş!

Diyecek kadar ileri bile vardılar.

Fakat, ne söylenirse söylensin verilen cevapların Atayı hiç tatmin etmediğini anlamak güç olmuyordu.

Nihayet söz orada bulunanların en gencine geldi, bu zat:

— Efendim, dedi, tarih bir imtihan salonuna benzer. Karşısına gelenlere bir takım hususî meseleler verir. Neticede verdiği problemleri halledişine ve bundaki meharetine göre bir numara verir. Aşağı yukarı tarihin imtihanına çıkanların hepsi ayrı şartlar dahilinde ayrı

meseleler karşısında kalmışlardır. Bunları en iyi halledenler de tereddütsüz on numara almışlardır. Zannımca, tarihin adamı olan şahsiyetlerin karşısında kaldıkları hâdiseleri birbirlerile mukayese etmekle hükümlere varmak kabil değildir.

Fatih, karşısına çıkan problemleri en iyi şekilde hallederek on numara almıştır. Siz de önünüze serilen meseleleri halletmiş ve on numarayı kazanmış bir tarih büyüğüsünüz.

Atatürk bu sözleri büyük bir dikkatle dinledi ve neticede:

— Bravo!

Dedi. Sonra biraz evvel Fatihi! küçümseyen zata dönerek:

— Sen haltetmişsin, dedi. Ben Fatihten büyük olabilir miyim. Çok kereler Fatihin karşısında kaldığı meseleleri düşündüğüm zaman ben de ayni hal çarelerine varmışımdır. Yalnız, Fatih benim karşısında kaldığım hâdiseleri nasıl hallederdi. Bunu çok merak ederim. İkinci Mehmet büyük adamdır. büyük...

Atatürk biraz düşündü. Sonra sözlerini şöyle bir izaha bağlamak lüzumunu hissetti:

— İmkân olsa da her Türk ailesinin tarihi tesbit edilebilse, asırlar içinde her ailenin bir, iki, üç büyük adam verdiği tesbit edilebilir. Meselâ Timur soyundan Hasan Baykara, Osman oğullarından Fatih, Yavuz, hattâ Dördüncü Murat, Selçuk oğullarından Ertuğrul, Kılıç Arslan filân o vaktin tarih telâkkilerile hâtıraları bizlere kadar erişmiş Türklerdir. Yalnız, şunu da unutmamalıdır ki hiçbir adamın memleketine hizmet etmiş olmasına karşılık sülâlesini bir memleketin başına sarmağa da hakkı yoktur. Onun içindir ki Türkün tabiatinde beyzadelik an'anesi yerleşememiştir. Türk, Türk olduğu için asildir. Bu Anadolunun en hücra köyündeki Mehmetçik, vaktile dünyanın yarısını titretmiş bir sınır beyinin nesli olabilir. Amma bundan dolayı hiç bir iddiası yoktur. Çoğumuz büyük babamızın babasını hatırlıyamayız. Bütün soy gururumuzu Türk olmanın içinde buluruz. İşte onun içindir ki cumhuriyet Türkün en tabiî idare şeklidir. Amma ben Fatihin devrinde yaşasaydım memnuniyetle reyimi ona verir ve onu reisicumhur seçerdim.

***

Yukarıdaki sözler daha o gece alınmış notlardan nakledilmiş -

★

TÜRKÇÜ ATATÜRK VE HAZRETİ MEVLÂNA

Büyük Türk dâhisi Mevlâna Celâleddini Rumî'nin ölüm yıl dönümü, bana Atatürkün güzel bir hâtırasını yeniden yaşattı.. Onu, her vesile ile dinsiz ve din mevzularında müsamahasız sananların ibretle okuyacakları bu hâtırayı Atatürkün şahsiyetini kuvvetle tebarüz ettiren taraflarile bilhassa sayın okuyucularımızın dikkatine arzediyorum:

***

Hasan Âli Yücelin, Maarif Vekâleti tarafından Atatürke terfik edilerek bir memleket seyahatine iştirak ettiği zamanlardaydı. Seyahatten dönüşte, bir akşam sofrada konuşuluyordu. Hasan Âli hakkında Atatürk:

— Zeki bir genç...

Dedi. Sofrada bulunanlardan birisi hemen atıldı:

— Efendim Hasan Âli mevlevidir. Babası da mevlevidir, kendisi de...

Maksat, Atatürkün gözüne girmesi ihtimalini sofradaki bazı insanın mutad taktiği ile önlemekti. Fakat, atılan adım, menfî netice verdi:

Ata :

— Bana hiç bahsetmedi. Dedi. Halbuki ben Mevlânayı takdir ederim.

Herkesi derin bir sükût aldı... Atatürkün, mevzuu nereye götüreceğini kestirmek güçtü. Atatürk, ortaya bir mesele attı:

— Mevlevilik nedir?.

Herkes işi başka bir taraftan aldı. Kimisi tekkelerin aleyhinde sup tutmak için bunu vesile etti. Kimisi mevleviliğin tuhaf taraflarına ait hikâyeler, hâtıralar nakletti. Nihayet birisi:

— Efendim, dedi. Mevlevilik ibadete çalgı sokarak, dini gülünç eden ve müslümanlığı dejenere eden teşebbüslerden birisidir:

Atatürk, adını zikretmiyeceğim muhatabına:

— Ahmak, dedi. Aklının ermediği mevzular hakkında konuşma... Mevlâna, bilâkis müslümanlığı Türk ruhuna intibak ettiren büyük bir reformatördür. Müslümanlık, aslında en geniş mânasile müsamahalı ve modern bir dindir. Arablar onu kendi bünyelerine göre anlamışlar ve tatbik etmişlerdir. Sıcak bir iklimde oturan, suyu nadiren bulan ve kullanan, umumî bir hareketsizlik içinde ömür süren Bâdiye Arabları için, günde beş defa abdest alıp, beş defa namaz kılmak, çok ileri bir hareket adımıdır. Hazreti Muhammedin dini, insanları harekete sevketmek esasına dayanır... Halbuki Bâdiyedeki tatbik şekli ile müslüman ibadeti, Türkler için, çok hareketsiz sayılabilirdi.. Sarp dağlarda at oynatan, erimiş kar sularile yıkanan Türk için, abdest ve namazdan ibaret olan ibadet tarzı, çok hareketsiz kalmıştır. Şamani dininde iken dans eden, şarkılar söyleyen, kopuzlar çalan, şiirler okuyan Türk, namazı az ve hareketsiz bir ibadet saymıştı.

Tekkeler, Türk itiyadının bu hareketsizliğe karşı harekete geçmesinden doğmuştur. Mevleviliğe gelince, o tamamile Türk ananesinin müslümanlığına nüfuz örneğidir. Mevlâna, büyük bir reformatördür. Dönerek ayakta ve hareket halinde Allaha yaklaşma fikri, Türk dehasının en tabiî ifadesidir. Bir tarafta güzel bir müzik çalıyor. Diğer tarafta güzel sesli insanlar, ilâhiler söylüyor ve ayağa kalkmış güzel kostümlü diğerleri, hayalî bir dönüşle ellerini göklere kaldırıyorlar... Bunun estetiği fevkalâdedir...»

Tekkeleri ortadan kaldıran Atatürkün bu ifadesinin, hareketle rile tezad halinde olduğu sanılıyordu. Sofrada bulunanlardan en genci, şu suali sormak cesaretinde bulundu:

— Şu halde, tekkeler, birer Türk müesseseleridir..

Atatürk:

— Ona ne şüphe... dedi, Kuruluşlarında öyle idiler. Fakat vazifelerini yaptıktan sonra tereddiye uğradılar. Tabiî ömürlerini bitirdiler... Muzır hale geldiler... Bakın, bir misal vereyim. Tanzimat fer-

mamı, muhakkak ki zamanına göre ileri bir adımdı. Mustafa Reşit Paşa, Gülhanede o satırları okumağa karar verdiği zaman, bir fedakârlık yaptığına kanidi. Hakikaten de yaptığı fedakârlıktı.

Fakat, bir an için, benim Ulus meydanında çıkıp da o mealde bir beyanname okuduğumu tasavvur edin. Sadece gülünç olurum. Tıpkı bunun gibi tekkeler de zamanında fonksiyonlarını yapan millî birer kültür müesseseleriydiler... Fakat zamanla tereddiye uğradılar, vazifeleri bitti... Artık onları tarihe mal etmekten başka çare yoktu. Buna rağmen, mevlevilik, tekkeler arasında en ileri olanlarıydı. Şeyh Galip, Hattâ bizim Veled Çelebi, o kültürle yetişmiş Türk kıymetleridir. Bunların kaynağı da Mevlânadır.

Mevzu burada bir takım münakaşalara döküldü, nihayet, söz Sultan Velede geldi. O vakit Atatürk, tarihî bir lejanda işaret etti:

— Sultan Veledin cenazesi geldiği zaman, Mevlânanın tabudu ayağa kalkmıştır, denilir.. Bu, ne demektir?

Bu mevzu, yarım saat kadar devam etti. Hazır bulunanlardan bir çokları terler döktüler.

Fakat kimse, Atatürkün istediği cevabı veremedi. Nihayet Atatürk şu sualleri sordu:

— Mevlâna mı daha büyük reformatördür, Sultan Veled mi.

Herkes, Mevlâna üzerinde ittifak etti.

— Pekâlâ, Mevlâna mı daha büyük bir edebî dehadır, Velet mi?.

Bu sefer de reyler Mevlânanın üzerinde toplandı.. Mesnevî'den parçalar okundu. Mevlânanın edebî dehası övüldü.

Atatürk :

— Mevlâna babadır... Neden oğluna ayağa kalksın... ve onun kendisinden büyük olduğunu ifade etsin...

Cevab verilemedi.

Atatürk, o zaman şunları söyledi:

— Çok basit düşünüyorsunuz. Mevlânanın tabutunu Sultan Velede ayağa kaldıran, Türk dehasıdır. Mevlâna, mesnevisini farsca yazmış... Türk dilinin bir edebî eser meydana getirmeğe kâfi gelmediğini anlatmıştır. Halbuki sultan Veled eserlerinde türkçeyi de

en güzel ifade tarzlarıyla kullanmıştır. Daha az sanatkâr olmasına rağmen, Türk, onu babasından üstün saymıştır.

Efendiler, bu lejand sadece Türk dehasının Mevlânanın mesnevisini farsca yazmasına karşı aksülamelidir. Mevlâna dehasının Türk diline tarziyesidir...

★

ATATÜRK VE DİN

Atatürk için dinsiz diyenler oldu. Bunu bir moda imiş gibi yayanlar oldu. Onun lâik anlayışını dinsiz gibi göstermekte fayda bulanlar oldu. Fakat hakikat hiç de böyle değildi. Atatürk, lâikti ve yobaz, aleyhtarı idi. Size başımdan geçen bir vak'ayı naklederek başlıyayım:

Bir gün Necip Ali, O na :

— Efendim Münir Hayri namaz kılar. Dedi.

En yakın bir dostumun beni bu şekilde takdimini gören beni sevmiyenlerin yürekleri sevinçten ağızlarına geldi.. Şimdi koğulacağıma hükmedenler gülüştüler.

Atatürk'le aramızda şu konuşma geçti:

— Sahi mi?

— Evet paşam.

— Niçin namaz kılıyorsun?

— Hiç, sadece namaz kılınca içimde bir huzur ve sükun hissederim.

— Atatürk demin gülenlere döndü:

— Bir gemide kalsanız ve batmak tehlikesinde olsanız hiç bir ümidiniz kalmasa ne diye haykırırsınız? Herhalde yetiş Gazi demezsiniz. Allah dersiniz. Bundan tabiî ne olabilir.

Sonra bana döndü:

— Dünyadaki işlerine zarar getirmemek şartile namazını kıl, ama heykel de yap, resim de...

«Atatürk aslâ dinsiz değildi. Lâyikti. Taassubun şiddetli düşmanıydı. Medreseleri lâğvettirdiği zaman yakınında bulunanlar, Rahmetli Yahya Galip'e:

— Yahya Galip Bey Müslümanlıkta rahiplik yoktur. (Lârühbaniyet filislâm) medreseler eski Türklerin kurdukları modern zihniyette üniversitelerin taassubun elinde islâh olmayacak kadar tereddiye uğramış harabeleridir. Bunları ne islâh ne de idame etmek kabildir. Yıkmaktan kasdimiz budur. Müslümanlıkta imam, cemiyetin en üstün adamıdır.

Zamanının en münevver adamıdır. Dört beş yüzyıl birbirini tutmıyan uydurma içtihadlarla, esen rüzgârlara göre verilmiş fetvalarla inançlarile oynanan Türk milletinin din duygularını bir sürü skolâstik cahilin eline bırakamayız, ileride bu işi bizzat elime alacağım.

Dediğini hâtırlarım.

Hakikaten 1931 - 1932 yıllarında Atatürk geniş bir memleket seyahatine çıktı. Bu seyahatte gezdiği, dolaştığı yerlerde mütemadiyen eski hocalar ve hattâ şeyhlerle bile konuşmalar yaptı.

Halk mümessillerile din mevzuları etrafında sohbetler etti, taassubile meşhur bir şehrimizde herkesin adını huşûa benzer duygularla andığı bir şeyhe frak giymesini teklif etti ve onu bu kıyafetile sofrasına aldı. İstanbula bilhassa Ramazanda geldi. Dolmabahçe sarayındaki bir seri toplantılara bizzat riyaset etti. Bu içtimalara bilhassa İstanbul Darülfünunu İlâhiyat Fakültesi müderrislerinden bazılarını çağırdı. Saatlerce, günlerce, onlarla münakaşa etti.

Nihayet, bir gün yanındakilere:

— Gördünüz ya, medrese benden bile kuvvetli.. Onun bozduğu kafaları ben bile yontamıyorum. Şu medreseleri ortadan kaldırmağa ne kadar isabet etmişim. Mademki softalar benimle konuşmak istemiyorlar o halde ben tek başıma konuşuyorum. Göreceksiniz Türk milleti, Türk milletinin zekâsı ve aklı selimi benimle beraber olacaktır.

O vakit düşündüklerinin ana hatlarını anlattı. Reşid Galibin bu mevzu üzerinde hazırladığı. «Müslümanlık Türkün millî dini» isimli tezini ele aldı.

AYASOFYADA KADİR GECESİ

Atatürk, Anadoluda yaptığı bir seyahatten dönmüştü. Vakit yaz sonu ve ramazandı. Ata, yanında Reşit Galip ve bazı zevatla beraber İstanbul içinde bir küçük gezinti yapmış ve Ayasofyaya gelmişti.

Ayasofyanın her tarafını gezmiş ve hünkâr mahfelini de gözden geçirmişti. Camiin adamlarını ayrı ayrı çağırarak bakımı etrafında izahat aldıktan sonra, müze müdüründen de tarihi hakkında bazı malûmat istemiş ve ondan sonra gezintisine devam etmişti. Bu ziyaret o kadar tabiî şartlar içinde yapılmıştı ki ertesi gün çıkan İstanbul gazetelerinde bu havadis, dikkati çekmiyenler arasına karışmıştı.

Saraya avdetinde, Atatürk yalnız Reşit Galibi çağırmış ve onunla konumuştu. Bu iki tarihî şahsiyetin arasında geçen bu konuşmayı sonradan Reşit Galipten dinledim. O vakit aldığım notlara dayanarak şimdi neşrediyorum:

Reşit Galip merhum, bu konuşmayı şöyle anlatmıştı:

«Ayasofyadan döndükten sonra çalışmak üzere beni hususî bürosuna çağırdı. İkimizdik. Bana:

— Ayasofya hakkında ne düşünüyorsun? dedi.

Bu binanın tarihî ve mimarî kıymetinden bahsetmemi arzu ettiğini sandım. Fazla tetkikatım olmadığını söyledim.

— Hayır Reşit Galip, dedi... Cami olarak ne düşünüyorsun?

Maksadını anlayamadım. Bana şöyle bir takım fikirler anlattı:

— Bu mabed, dünya tarihinde bir çok vicdan münakaşalarının kürsüsü olmuştur. Bizans devrinde bir çok din âlimleri, bizzat imparatorun veya imparatoriçelerin huzurunda tarihî mezheb münakaşalarını oradaki kürsüden yapmışlardır. Büyük ve mücahit papaslar, oradaki kürsüden Tiranların yüzüne, halk karşısında tükürmüşlerdir.

Fatih Mehmet orada İstanbulu zaptettiğini ve Bizans İmparatorluğunun sonunu ilân etmiş... Kendi geniş ve müsamahalı anlayışile orada İstanbuldaki ilk namazını kılmıştır. Ayasofya, dünya ölçüsünde bir mabeddir.

Atatürk, sözün burasına gelince bana yeniden hitap etti:

— Reşit Galip, dedi, Senin müslümanlık tezini münakaşa edeceğin güzel bir yer değil mi?

Gazi, beni kürsüye veya minbere çıkarark din tezimi orada bir hutbe veya vaaz gibi anlatmamı istiyordu?

Bir an düşündüm. Kendimi yeşil cübbe içinde, minberde görür gibi oldum. Doğrusunu söyliyeyim, bütün cesaretim kırıldı.

Gazi, benim düşündüğümü anlamış gibi, fikrini açıkladı:

— Reşit Galip, dedi. İstanbuldaki din ulemasını toplayalım... Halka da ilân edelim. Herkes gelsin... Camie hoparlörler koyduralım, içeriye giremiyenler de dışarıdan dinlesin.. Sen, fikrini bu ulema üe münakaşa et. Halk hakem olsun...

Düşündüm. Bir fikir mücadelesi uğruna, kendimi feda etmekte aslâ tereddüt etmiyecektim. Fakat, doğrusunu söyliyeyim, bu işin pek de kolay olmıyacağını düşünüyordum. Bir takım kimseler itiraz edebilirler. Hattâ bazı yobazlar, hâdiseler de çıkarabilirlerdi. Kendi gittiğime yanmazdım ama, bizim fikirler de cabadan giderdi.

Düşündüklerimi Gaziye olduğu gibi anlattım. Fikrime güvendiğimi, fakat işin fikir münakaşasından el şakasına dökülmesi ihtimalinden endişe ettiğimi ve bu halin fikrimizi dejenere edebileceğini söyledim.

Gazi düşündü:

— Bu mevzuun halk önünde münakaşası çok güzeldir. Emin olun Türk halkı o kadar hissi selim sahibidir ki bu endişelerin aslâ varid değildir. Maamafih, yobazların fikre karşı koyamıymca işi gürültüye boğmaya kalkmaları da muhtemeldir. Onlara mukabele etmek kolay... Kolay ama belki böyle bir hâdiseden sonra, uzun zaman bu fikri ele alamayız... dedi.

Bana tezimi alıp gelmemi emtetti. Bir müddet sonra yanına döndüğüm zaman Gazi:

— Hükûmet de senin fikrinde böyle bir din münakaşasının mevsimsiz olduğunu söylüyorlar. Ne de olsa, ben gayrımesul bir Reisi Cumhurum. Bu işi yine sarayda yapalım... dedi.

Hazırlanan plân şöyle idi:

1 — Müslümanlığın bir Türk dini olduğu isbat edilecek.

2 — Dinde ibadetin Allahla kul arasında bir kalb bağlılığı olduğu tezi inkişaf ettirilecek.

3 — Kulun Tanrısına ibadet ederken söylediklerini kalbinden söylemesi lâzımdır. Kalbin dili de ana dilidir. İnsan en güzel hislerini ana dilile en iyi ifade eder. Onun için duaların ana dilile yapılması lâzımdır. Bu fikir müdafaa ve münakaşa edilecektir.

4 — Bu fikirde ittifak hasıl olduktan sonra duaların türkçeleştirilmesi hususunda bir iş bölümü yapılacaktır.

Plânı böylece hazırladık. Fakat Gazi:

— İstersen ihtiyatlı olalım... Belli başlı duaları sen bir kere güzelce türkçeye çevir. Onların üzerinde münakaşa yapalım, daha iyi olur...dedi.

Bana tekbir ile ezanın türkçeleştirilmesini emretti. Ve:

— Dikkat et, dedi. Tekbirin bestesi en büyük Türk bestekârı Itrî'nindir. Itrî ona bu besteyi uydururken kelimelerin ve hecelerin vezinlerini olduğu kadar, mânalarını da göz önünde tutmuştur. Türkçeleştirirken, buna dikkat et.

Bu hususta kimseye bir şey söylemememi de sıkı sıkı tenbih ettikten sonra, odama çekildim...

Akşama kadar uğraştım. Akşam üstü hazırladığım tercümeleri götürdüm. Beğenmedi.

O gece sofraya kimseyi davet etmedi. Oturduk, sabaha kadar uğraşarak benim yaptığım tercümeleri tashih etti.

***

Bu tarihî hâdiseden sonra Dolmabahçedeki meşhur münakaşalar serisi başlamıştır.

★

ATATÜRK'ÜN LÂİKLİĞİNE VE SEBEPLERİNE DAİR

Atatürk Lâiklikten bilhassa yobazlığa ve softalığa karşı duyduğu derin nefret dolayısiyle, de ayrılmazdı. Onun softaya kini ta çocukluğundan başlardı. Daha Selânik'te bir ilkokul talebesi iken ona

ilk tokadı vuran Kaymak hafızın hayali daima onun gözünde taassubun timsali olarak kalmıştır.

Atatürk :

— Softa yok mu, derdi, menfaatini nerede görürse dini onun hizmetine arzeder. Misal mi istersiniz: Millî mücadelede halifenin hizmetindeki yobazlar aynı dine dayanarak bizim şer'iye vekilinin aksi fikre de fetva vermişlerdir.

Ata, bütün bir millet uyanırken ve kanı ile canı ile kendi istiklâlini müdafaa ederken, kadınlı erkekli düşman çizmesine karşı koyarken, hoca diye kendini din adamı addeden, Şeyhülislâmların bu millet aleyhinde fetva vermelerini asla affetmemişti. Nihayet:

— Lârühbaniyet fil'islâm! (Müslümanlıkta rahip sınıfı yoktur) prensibini müdafaa ederdi.

Atatürk'ün sofyaya ilk resmî isyanı, 1924 yılında, Trabzon'a yaptığı bir seyahatte olmuştur.

Trabzon lisesinde Muallimler odasında otururken Ulûmudiniye hocasına:

— Hocaefendi, Vettini vezzeytuni, ne demektir? diye sordu. Hoca, şaşırdı. Arkasından, İslâmın binasını sordu. Hoca bütün bütün bocaladı. Nihayet peygamberimiz, hakkında bazı meseleleri ortaya attı. Bu sırada haber gönderilen Cudi efendi ismindeki muhterem müfti gelip imdada yetişti. O vakit Atatürk; Olanları anlattı ve sordu:

— Bu zat nerede yetişmiştir.

— Medresede...

— Peki medresede ne okumuştur.

Lisanı Arabî...

— İnsaf edin efendi hazretleri, bir medreseden icazet alıp bir suale cevap veremiyen bu ulemayı neyleyelim. Bu medreseleri ne yapmalı? Cudi efendi:

— Vallahi paşam kapamalıdır, deyince Ata:

Ben de onu düşünüyorum. Cevabını vermişti.

***

Atatürk'ün lâik icraâtından bir diğeri de serpuş inkılâbı idi. 1925 Ağustosunun 25 inci günü Ata Kastamonu'ya doğru seyahate çıkmıştı. Artık her seyahatinde bir inkılâp, bir yenilik yaratan Ata'nın bu seyahatinde ne yapacağı merakla bekleniyordu. O akşam Atatürk seyahate geç vakit çıkacağını, kimsenin rahatsız olmamasını söylemişti. Seyahat, böylece gece başlamıştı. Sabahleyin Kastamonu'ya iki kilometre mesafeye kadar yolları dolduran binlerce Kastamonulu Ata'nın elinde bir panama şapkası gördüler.

Atatürk. Kendisini karşılayanlardan birine:

— Fesinizi gösterir misiniz?

Dedi. Fesin üstünde bir abani sarık vardı, altında da takke.

Atatürk:

Bunların hepsinin parası yabancıya gidiyor. Bu kıyafetiniz millî midir?

Herkes bağırdı:

— Hayır.

— Beynelmilel midir?

— Hayır.

— Başımıza gelen bütün felâketler medeniyet dünyasına ayak uydurmamak yüzünden gelmiştir. Bir medeniyet bütün taraflarıyle birden alınır. Buna şapka derler. Mensup olduğumuz medeniyet âlemi bunu giyiyor, biz de bunu giyeceğiz.

Herkes feslerini, abanilerini yere attı. O akşam, Kastamonunun meşhur şeyhi sakalını traş ederek başında şapkası ile Ata'yı ziyaret etti.

***

Aradan bir hayli sene geçti. 1934 de bir Hollandalı gazateci İsmet Paşa Kız Enstitüsünde Atatürk'ü gördü.

— Ekselans dedi size şaşıyorum. Meselâ bizde bir kanun çıksa tahta pabucu methetse ertesi günü Hollanda halkı yürüyüşünü kaybeder. Siz bir gün karar veriyorsunuz bütün millet serpuşunu değiştiriyor. Ertesi gün sağdan sola yazarken soldan sağa yazıyor, bunun hikmeti nedir?

Atatürk güldü:

— Bu, Türk milleti mucizesidir. Ben sadece onu tanıyan bir ferdim.

★

İNSAN ATATÜRK

Atatürk, her şeyden evvel insandı. İnsan olmakla iftihar ederdi. Roosevelt, o öldüğü zaman neşrettiği bir yazıda aşağı yukarı şöyle diyordu:

«Hayatımda en üzüldüğüm şey, Cumhurreisliğimi bitirir bitirmez yapmağı tasarladığım, Atatürk ziyaretinden mahrum oluşumdur. O, herşeyden evvel rehberi olduğu millete iyi yaşama örneği olmuştur. Onun, devlet reisleri tarihinde ilk defa olarak mayo ile aldırdığı resimleri görünce ben de Hudson nehrinde böyle resimler aldırmak zevkini tattım. O, sultanların bütün saraylarına sahip olmak ve envai harem eğlencelerini ihya etmek imkânına sahipken, halk arasında gezmiş, gülmüş, eğlenmiş ve içmekte beis görmemiştir»

Gerçekten Atatürk, hiç bir protokol dinlemeden en mütevazı eğlence yerlerinde görünür, bunu hoş görmeyenlere:

— Bunlar ne yaptığımı anlamıyorlar ve hiç bir zaman anlayamıyacaklardır, derdi.

★

ATATÜRK VE AĞAÇ SEVGİSİ

Atatürk'ün hususiyetlerinden birisi de ağaç sevgisi idi. Ankara'nın ağaçlanmasında onun büyük rolü olmuştur. Gazi Orman Çiftliğinin kuruluş günlerine ait şöyle bir hikâye nakledilir:

Ankara civarındaki çorak araziyi satın aldığı zaman Ata:

— Burada büyük bir çiftlik kuracağım. Bu çiftlikte hayvanlar yetiştireceğim. Bir küçük ormanın kenarında zirai endüstrimize ait bacalar tütecek...

Bu sözlerine inanan Tahsin bey isminde genç bir ziraatçiyi Orman çiftliğinin başına tayin ettiği zaman çiftlikte dikili dört söğüt ağacı ince ve çorak bir derenin kenarında boynu bükük duruyormuş.

Bir küçücük çadırda Ata bizzat ilk faaliyetleri idare ederken civar köylüler yavaş yavaş etrafını sarmışlar. Ata geniş hayallerini onlara anlatmış:

— Paşam, demişler, bu dediklerin burada olmaz. Bu toprak verimsizdir.

Atatürk :

— Bu hükmü nereden çıkarıyorsunuz?

Dediği zaman, köylüler:

— Bizim dedelerden kalma bir yolumuz vardır. Bir akşam su dolu bir testiyi toprağa gömeriz. Öbür gün testide ne kadar su kalmışsa o toprağın okadar ekime elverişli olduğuna hükmederiz.

Cevabım vermişler. Hemen o akşam denemeye başlanmış. Büyücek bir testi toprağa su dolu olarak gömülmüş.

Ertesi günü, toprak testi erkenden çıkarıldığı zaman içinde bir dirhem bile su bulunmamış. Bu vaziyet karşısında herkesin maneviyatı sarsılmış. Yalnız Atatürk fikrini değiştirmemiş:

— İşe devam edeceğiz, emrini vermiş.

Ertesi yıl çiftliğin toprakları bol mahsul verdiği ve bu mahsuller makinelerle toplandığı zaman Atatürk köylüyü toplamış ve kısaca şöyle demiş:

— Toprak en mutî arkadaştır. Ne istenirse verir. Elverir ki istemesini bilmeli...

★

AĞAÇ SEVGİSİNE AİT DİĞER BİR HİKÂYE

İstanbuldan Kadıköyüne geçerken Salacak sırtlarının şimdiki ağaçlarla süslü halini görenlerimizden çok azı bu ağaçların Atatürk'ün emrile dikildiğini bilir.

Atatürk, hudutsuz ağaç sevgisi olan bir insandı. Bursanın tarihî ağaçlarının imar faaliyetlerine kurban gitmemesi onun şahsi irşadı ile kabil olmuştur. Fakat bu ağaç sevgisinin en tipik hikâyesi Ankara'da geçti.

Ben İsmet Paşa Kız enstitüsü Müdürü idim. Bu sıfatla Ankara yüksek mektepleri mübayaa komisyonunun da reisi bulunuyordum. Binlerce iş arasında mübayaa komisyonu ile meşgul olmamıza imkân olmadığından mes'ul muhasip rahmetli Galip beyin imzasını gördüğüm kararları imza ederdim.

Aynı tarihlerde de Faik Sabri Üstadımız Gazi Terbiye Enstitüsünde Müdür idi. Atatürk'ün verdiği bir arazi üzerine inşa edilmiş olan Gazi Terbiye Enstitüsünün bahçesinde bir az ağaç vardı. Fakat bu tek tük yeşillikler o çorak boşlukta kaybolup gidiyordu.

Bir pazar günü Atatürk, çiftliğe giderken Gazi Enstitüsüne uğramış:

— Etrafı bol ağaçlayınız. Emrini vermiş.

Faik Sabri üstadımız, mevzuu hemen Maarif vekiline bildirmiş. Fakat, o zamanlar ağaç tahsisatı olmadığı için iş kırtasiyeye dökülmüş. Bir hafta sonra Atatürk gene Enstitüye uğramış. Tekrar ağaçları sormuş. Aynı emri tekrarlamış. Üstad gene Maarif vekiline vaziyeti arzetmiş. Gene vekâlet mekanizması harekete geçmiş ama bir hafta daha geçmiş. Atatürk de gene Enstitüye gelmiş, ağaçları sormuş. Aldığı cevaplar üzerine:

— Müdür bey, gelecek hafta buradan geçerken ağaç dikimine başlandığını görmezsem, senin de vekilinden yakanızı bırakmam kabilinden acı sözler söylemiş.

Vekil bu haberi alınca mektepler mes'ul muhasibini çağırmış. Bir formül bulunmuş: Ağaçlar, tabak olarak alınacak sonra bu tabaklar tedricen imha edilecek. Mes'ul muhasip buna göre formaliteyi

yapmış, ben de diğer komisyon azası da kararı imza etmişiz. Sabuncakisten ağaçlar alınmış. Atatürk de ertesi hafta ağaçların dikilmekte olduğunu görerek memnun olmuş.

Fakat, bir az da bu üzüntülerin tesiri ile olacak, Faik Sabri üstadımız, İstanbul'a naklini istemiş ve Galatasaray lisesi öğretmenliğine tayin edilmiş. Yerine gelen müdür arkadaş, böyle mevcut olmıyan astronomik rakkamda tabakları teslim almak istemeyince gene vekâletin malûmatı ile tabaklar bir kalemde imha edilmiş, biz de bu kararı gene toptan imza etmişiz.

Gel zaman git zaman, maliye vekili ile maarif vekilinin araları bir tayinden dolayı açılmış. Bir maliye müfettişi «bazı yolsuzlukları» tetkike memur edilince ortaya konulan mevzular arasında bu bir günde imha edilen tabak işi de almış yürümüş. Şekle göre düpe düz sui istimal sayılan bu hadise üzerine tahkikat derinleştirilmiş. Ve hepimizin 1690 numaralı kanuna göre lüzumu muhakemelerine karar verilmek üzere muameleye başlanmış. Ben o sıralarda Avrupa'da idim. Dönünce bana bu haberi verdiler. 1690 numaralı kanunla muhakemelerine karar verilen memurlar derhal tevkif edilirler. Bedbaht mes'ul muhasip de kederinden kalp sektesinden vefat edince hesap vermek tek başıma bana kaldı. Mustantiğe gittim. Öğrendiğim işin iç yüzünü anlattım Hikmet bey adındaki istintak hakimi:

— Vallahi, size ben hak veriyorum. Fakat şekil çok fena siz bu mevzuu köşke aksettirseniz.. yollu idarei kelâm etti.

Ben de durumu dertleşme kabilinden Afet Hanımefendiye anlattım.

O akşam köşkten çağırıldım. Atatürk, bana uzun vadeli bir iş için emir verdi:

— Efendim, korkuyorum ki bu emrinizi hemen yerine getiremiyeceğim, çünkü yarın tevkif ediliyorum. Cevabını verdim. Sorgusu üzerine bildiklerimi anlattım. Bilhassa mes'ul muhasibin vefatım öğrenince Ata kıpkırmızı oldu. Derhal Maliye ve Maarif vekilleri çağrıldı.

Atatürk'ün bu kadar hiddetli halini asla görmedim:

— Ankara gibi bir şehirde ağaç dikilme işi kanun hükümleri di-

şında bırakılır mı? diye bağırıyordu.

Ertesi günü çıkan bir kanun bu işi tanzim ediyor ve bizi hususî bir madde ile affediyordu.

Vefat eden mes'ul muhasibin ailesine de esaslı bir para verildi. Bu paraların vekil beylerden tahsil edilmediğini başyaver nakletti.

★

ATATÜRK'ÜN SAN'AT DÜŞÜNCELERİ

Atatürk, inkılâbının san'at yolunda da ilerlemesini ister, muharrir ve san'atkârları şahsan himaye ederdi. Edipler arasında Faruk Nafiz ve Behçet Kemal Çağlar onun teveccühüne nail olmuşlar, Akagündüz hususî bir muhabbet görmüştü. Refik Halid, menfada iken bile onun takdirle bahsettiği edipler arasında idi.

Falih Rıfkı ile Yunus Nadi siyasi sahalarda yazılar yazdırdığı başlıca iki muharrirdi.

— Fikirler ve inkılâplar, san'atla yayılır. derdi. Dil ve Tarih hamlelerine giriştiği zamanlar bunları san'atla yaymak isterdi.

Tarih dâvasını ele aldığı zaman Faruk Nafize Akın trilojisini yazdırmış ve bu eserleri Ankara Türk Ocağında Münir Hayri'ye sahneye koydurduğu zaman sık sık gelip provaları katip etmişti.

Aka Gündüz'ün Mavi Yıldırım eserini satır satır tashih etmiş, Behçet Kemal'in Timurlenk'ini de tetkik ve tashih etmişti.

Müzik sahasında Adnan Saygun'u pek beğenir ve himaye ederdi. İran şahının Ankara'yı ziyareti vesilesiyle oynattığı Özsoy isimli operayı ona besteletmiş ve Münir Hayri'ye yazdırıp sahneye koydurmuştu. Film sahasında Kenan Erginsoy mutemed adamı idi. Bütün radyo ve film işlerinde onun fikrini alırdı. Atatürk, san'at adamlarına son derece iyi muamele eder ve asla onları terslemezdi.

★

ATATÜRK VE SAN'ATKÂR ÖLÇÜSÜ

Beni Atatürk'e şikâyet etmek pek moda idi. Bu moda onun ölümünden sonra da bazıları tarafından hasbi olarak benim aleyhimde atıp tutma iştiyakı halinde idame edildi.

Her ne hal ise.. Bir gün bir meb'us bey nedense bana pek kızmış. Gitmiş bir sabah Atatürk'ü bahçede gezerken bulmuş ne yaptıysa beni dört başı mamur çekiştirmiş. Nihayet Atatürk Nöbetçi yaveri Naşit beyi çağırmış:

— Şimdi, bana Münir Hayri'yi buldurun demiş.

Acele telefon edildi. Çankaya'ya geldim. Yaver Naşit bey gayet münasip bir ifade ile beni durumun nezaketinden haberdar etti.

Korka korka Atatürk'ün yanına gittim.Bana gayet muhtasar bir selâm verdi. O sıralarda Satı kadın (*) mebus olmuştu. Atatürk bir az ötede çalışan bahçivanını gösterdi. Mebus beye:

— Ne efendi adamdır, dedi. Şunu da mebus yapmak istiyorum. ne dersin.

Mebus :

— Fevkalâde olur paşam dedi.

Atatürk :

— Şu adam dedi şu bahçeyi adeta yoktan var etti. Ziraat Vekili yapsam nasıl olur.

Mebus :

— Paşam, sizin her fikrinizde isabet vardır dedi.

Atatürk, gene benimle konuşmuyordu. Mebus, şimdi Atatürk'ün beni tekdire başlamak üzere hazırlandığını hissediyordu. Sevinçten gözleri parlıyordu. Atatürk:

— Beni severmisin, diye sordu ve hemen ilâve etti :

— Benim her istediğimi yapacak kadar?

Adamcağız hayatını ortaya koydu. Atatürk:

— Benim bir madalyonumu yap öyleyse.. Ama bana benzesin.

Mebusun neşesi kaçtı:

— Aman paşam, dedi bu elimden gelmez. Bunu Münir Hayri yapar.

(*) Atatürk'ün teklifiyle meb'us seçtirilen bir köylü kadın.

— Neden?

— Efendim, san'at doğuş meselesidir.

Atatürk kaşlarını çattı, kendisine mahsus ağır bir kelime dişlerinin arasından sızdı:

— E.... E.... , Ben istersem şu bahçivanı mebus ve hatta vekil yapabiliyorum. Ama bütün Büyük Millet Meclisini bir araya toplasam bir madalyonumu yaptıramıyorum. Demek, demek ben adamı her şey yapabiliyor, fakat, san'atkâr yapamıyorum. Ben ancak daha iyisini yapabileceğim şeyi tahrib edebilirim. Yapamıyacağım şeyi de tahrib edemem. İstersen mebusluktan çekil senden daha iyi mebus bulurum.

Mebus ecel terleri dökerken bana döndü:

— Demindenberi senin aleyhinde atıp tuttu. Şimdi sana tarziye verirse demek adamdır. Mebus kalabilir.

Adamcağız bana tarziye verdi ama, ben ona hâlâ selâm vermem.

★

BİR HEYKEL MÜSABAKASI.

Ben İsmet Paşa kız Enstitüsü Müdürü idim. Reşit Galip merhum da Maarif vekili. Bir gün bana telefon etti.

— Yahu, dedi, benim odaya bir Gazi heykeli almak istiyorum gel de birisini beraber seçelim .

Gittim. Hepsi yabancı elinden çıkmış dört beş heykel vardı. Doğrusu hiç birisi Atatürk'ü ifade edemiyordu.

Ben :

— Efendim, bir müsabaka yapalım. Hem de büyük Gazinin iyi bir heykeli için herkese fırsat verilir. Dedim. Reşit Galip merhum:

— Müsabaka yaparsak söz ayağa düşer. Bu işi yapabileceklere birer mektup yazalım sipariş verelim dedi.

O gün seksen kadar mektup yazdık. Yerli yabancı bir çok heykeltraşlara sipariş verdik.

Bunlardan yirmisekiz tanesi cevap verdi. Ve yirmi kadar heykel de toplandı.

Reşit Galip bey beni çağırdı. Heykellere baktık içlerinde öyleleri vardı ki ben boş bulundum:

— Hani gayret etsem ben bile bunlardan iyisini yaparım diyecek oldum.

Filhakika Paris'de talebe iken kışın soğuktan korunmak için Roden gece atelyelerine devam etmiş bir iki sene heykele çalışmıştım. Reşit Galip bey de bunu biliyordu:

— Durduğun kabahat. Hemen git bir dene dedi.

Enstitüye döndüm. Yukarı çamur işleri atelyesine çıktım. Talebemden Kevser orada idi. Çamur hazırlamasını söyledim. Kız, benim heykel ile meşgul olduğumu hiç işitmemişti. Bana yardım etti. Bir baş hazırlamıya başladık. Sonra ben sabaha kadar çalışmaya devam ettim. Ertesi gün saat sekizde heykel dökülmüştü ki Maarif Vekilinin geldiğini haber verdiler.

Reşit Galip Çamur atelyesine geldiği zaman ben de alçıdan ikinci bir heykel haline gelmiştim. Rahmetli sadece :

— Olmuş dedi.

Heykeli bir kâğıda sarıp gitti. Ben daireme çekilip uyudum.

Akşama doğru beni vekilin aradığını söyleyerek uyandırdılar. Telefona gittim. Reşit Galip Merhum:

— Gazi senin heykeli beğendi. Bu akşam Çankaya'da toplantı var. Sen de geleceksin. Dedi.

Hemen Maarif vekâletine gittim. Bu heykel işinin benim başımın altından çıktığını, şimdi tuhaf bir vaziyet hasıl olacağını anlatmıya çalıştım. Reşit Galip:

— Heykel bir portredir. Portrede de sahibinin beyenmesi asıldır. Gazi hangi heykeli beyenirse o kazanır. Bundan sana ne, bana ne?.

Dedi.

Akşam köşke gittik. Ben utancımdan bir kenara sığındım. Bir masanın üzerinde bütün heykeller dizili idi.

Atatürk yanında bir kaç kişi ile onlara bakıyor, hepsini teker teker elimine ediyordu. Nihayet sıra benim heykelle meşhur bir ecnebi heykeltraşın heykeline geldi. Atatürk yanındakilere:

— Hangisi daha iyi dedi.

Afet Hanımefendi, benimkini göstererek:

— Bilmem ama bu daha çok benziyor. Dedi.

Orada bulunan bir mebus bey söze atıldı. Benim heykelin kulaklarının arkası dolu idi. Onları gösterdi:

— Bunun kulaklarının arkası dolu. Dedi.

Atatürk onun başını çevirdi. Kulaklarının arkasına baktı.

— Senin kulaklarının arkası açık. Eşeklerin kulak arkaları açık olur dedi.

Atatürk, benim heykeli beğenmişti. Ama bunu kendisi söylemek istemiyordu. Bu sırada genç bir heykeltraş arkadaş atıldı, benim heykel için :

— Bu heykel değil paşam diye haykırdı. Atatürk gayet sakin:

— Belki sizin yaptıklarınız heykel ama ben değilim. Ben - benim yaptığım heykeli göstererek - buyum.

Ertesi günü Maarif vekâletinin 19 sayı ve 16/3/933 sayılı takdirnamesi benim heykelin muvaffakıyetini tesbit ve ilân ediyordu.

★

EŞEK HİKÂYESİ

Bu yazıları okurken benim daima Atatürkten iltifat gördüğüm vehmine kapılmanızı istemem. Benim de onun gözünden düşme tehlikesi geçirdiğim ve onu kaybetmeye mahkûm olduğum oldu.

Ben Rusya'dan döndüğüm zaman Ankara'da küçük san'atlar sergisi hazırlanıyordu. Atatürk'ün heykelini yapma monopolü bende idi. Tabiî beni çağırdılar. Üstad Selâhattin Refik serginin tanzimini üzerine almıştı. Benden bir heykel istedi. Oraya gelen iktisat vekili Celâl (BAYAR) beyin de fikrini sorduk. Atanın büyük ve hareketli bir heykelinin yapılması kararlaştı.

Celâl beyin düşmanları ile benim naçiz şahsımın düşmanları meğer bir taşla iki kuş vurmayı tasarlamışlar. Atatürk'ün civarına sokulabilen adamlarından bir kaç kişiyi sevkedip:

— Münir Hayri'nin yaptığı heykel Lenin'e benziyor. şeklinde gayet ustalıkla lakırdılar ulaştırmışlar.

Benim bunların hiç birisinden haberim yoktu. Atatürk, önce söylenenlere inanmamış itimad ettiği kimselerden birini heykeli görmeye göndermiş. Halbuki o zata da burda yazmayı lüzumsuz gördüğüm bir takım âmiller tesir etmiş. O da Çankaya'da acaip konuşmuş. Benim gene hiç bir şeyden haberim yok. Nihayet, serginin açılış günü geldi.

Akşama doğru da Atatürk bekleniyordu. Ben, zavallı, her vakit olduğu gibi iltifat bekliyordum.

Atatürk geldi. Fakat daha heykeli görmeden:

— Nerde o heykel? Deyişinden şaşırdım.

Atatürk heykelin olduğu odaya girer girmez:

— Kim yaptı bunu, diye haykırdı.

Cevap verdim :

— Ben efendim.

— Ata :

— Yaptığın gibi bunu yık emrini verdi, ve salondan çıktı. Selâhattin Refik üstadım, beni tuttu :

— Üzülme, dedi, böyle şeyler olur.

Bu işittiğim tek teselli oldu. Atatürk gidince, Celâl bey beni perişan bir halde buldu.

— Bir tertip olduğu anlaşılıyor. Sade siz değil ben de hedefim. Ücretinizi temamile alırsınız.

Bütün bu teselliler gelip geçti. Ertesi günü benim, partideki san'at ve propoganda servisinin lağvolunduğunu ve maarifteki vazifemin Gazi Antep lisesi Fransızca öğretmenliğine nakledildiğini bildirdiler.

Tabiî gitmedim ve gidemezdim. Zaten gitmemin de matlup olmadığım kısa zamanda öğrendim. Artık evimin kapısını kimse açmıyordu.

Böylece iki uzun ay geçti. Bir gün bir gazeteci arkadaş ziyaretime geldi:

— Bana ne olur dedim, nihayet boyacılık eder hayatımı kazanırım. Aradan iki gün geçmeden telefon çaldı. O akşam köşke çağrıldığımı başyaver bildirdi.

Hazırlandım. Akşam üstü - mutat hilâfına - köşkün külüstür bir arabası ile Çankaya'ya çıktım. Sofra kalabalık idi. Fakat kimse bana iltifat değil selâm bile vermek istemiyordu. Sofraya oturmak zamanı gelince bana gene mutad hilâfına - tam Ata'nın karşısındaki yeri gösterdiler. Burası netameli bir yerdi. Vaktile oradan bir zata mikrofonla:

— Ben bir gafil, bir eşeğim dedirtilerek plâğa alındığını biliyordum.

Tekrar edeyim ki kabahatimin ne olduğunu hâlâ bilmiyordum.

Sofrada bir hayli zaman geçti. Bana mütemadiyen içiriyorlardı. Mamafih ben su içmişten farksızdım. Yalnız, sırtımdan terler fışkırıyordu. Bir aralık yerimden kalktım. Kırmızı ipekli koltuğun arkası terden sırsıklam olmuştu. Atatürk bir oraya bir de bana baktı:

Vasfi Raşit Seviğin:

— Sen suçunu biliyormusun. Yaptığın heykeli Lenine benzetmişler, Atatürk'e «bir eşeklik ettim deyiver elini öp, dediğini bir rüya gibi hatırlayarak yerime döndüğüm zaman Atatürkle aramızda şöyle bir konuşma oldu:

— Beyefendi, zati alinizi bir müddettenberi kaybettik nerede idiniz?

— Ankaradaydım efendim.

— Malum, ondan evvel nerede idiniz??

— Rusyada idim.

— Evet evet hakikaten.. Oralarda neler gördünüz.

Ben Rusyadan döndükten sonra Atatürk iki üç gün üst üste bene dinlemişti. Bu sualinin hususi bir hedefi olmalı idi. O devam etti:

— Efendim, biz bu akşam sizden Rusyada neler gördüğünüzü dinlemek ve istifade etmek için toplandık, değil mi? Bütün sofra halkı bir ağızdan tasdik etti.

— Rusyada neler gördünüz.

Ben tiyatrolardan, sinemalardan, müzelerden bahse çalıştım. Atatürk alâkadar olmayınca bütün cesaretimi topladım:

— Heykeller dedim.

— Çok alâ, ne heykelleri gördünüz?

Birtakım isimler saydım ve sözümü:

— Leninin de heykelleri vardı diye bitirdim. Atatürk'ün gözleri parladı:

— Bu heykeller ne vaziyette idiler, lûtfen şu iskemleye çıkıp o vaziyetleri alın, görmüş gibi olalım.

Hemen ayağa kalktım. «Siz büyük bir adamsınız ben naçiz bir insanım, sizin büyüklüğünüze sofranıza çağırdığınız bir insanı bu hale düşürmek yakışır mı diyecektim.

O, benim isyan edeceğimi anlayınca son derece yumuşak bir sesle:

İstersenız çıkmadan anlatın dedi. Benim de cesaretim toplandı:

— Paşam, dedim, heykel bir insanı methetmek için yapılır. Ama her kes sizi anladığı kadar methedebilir. Kimi dehanızı, kimi kravatınızı, kimi de kunduralarınızı metheder. Ben sizin sayenizde heykeltraş oldum. Eğer sizi ifade etmeye çalışırken bir hatam oldu ise bunu sui niyetime değil eşekliğime veriniz.

Atatürk hiddet sanılacak bir şiddetle elini masaya vurdu:

—İşte bunu kabul edemem diye bağırdı. Bu sofrada iki kişi eşek değilse biri sen biri de benim..

Bu iltifat sofrada öyle bir memnunluk uyandırdı ki tarif edemem. Fakat, Ata sofrada bulunan ve beni gammazladığını sonradan öğrendiğim zata döndü:

— Ben bu adama ne yapabilirim. Beni bile altetti, dedi. O zatın uzun zamanlar bu hikayeyi benden bahsederken «herif Atatürkü bile atlatırdı» haline koyduğunu duyan çoktur. O akşam Atatürk sofrada bulunan Akay Müdürü Cemil beye:

— Hani siz, Yalovaya bir heykelimi yaptırmak istiyordunuz. En iyisini Münir Hayri yapar, ona ısmarlayınız. Hem acele ediniz, yarından sonra işi gene pek çoğalır. Demişti.

Ne vakit Yalovaya gidip Termal otelinin salonundaki o kabartmamı görsem, o geceyi hatırlarım.

★

ALTIN BAŞLI ATATÜRK

Kömür sergisinden sonra idi; Celâl bey beni çağırttı:

Atatürk'e bir hatıra olmak üzere kömür içine gömülmüş altın bir baş yaptırmak istiyorum. Olur mu dedi. Müsbet cevap verdim. Sonra:

— Bu şahsî hediyem olacak, masrafını ben üstüme alıyorum. Çekinmeden ne mümkünse yap dedi.

Heykeli yaptım. Bu heykel hâlâ Riyaseti cumhur köşkü kütüphanesindedir. Celâl beye getirdim.

— Şimdi alıp bunu kendiniz götürünüz. dedi.

Köşke telefon ettirdi. Etibank Umum Müdürü ile beraber heykeli götürdük. Ata heykeli pek beğendi. Sonra başın neden yapıldığını sordu:

— Som altındır efendim. Cevabını verdik. Etibank umum müdürüne döndü:

— Size pahalıya malolmuştur. Zahmet etmeseydiniz. Dedi. Bu sefer söz bana düştü:

— Efendim, masrafını vekil beyefendi şahsan verdiler. Dedim. Atatürk elile heykeli okşar gibi yokladı:

— Celâl beyi bilirim, fedakârdır, dedi. Hem fedakâr hem de vefakârdır.

★

ATATÜRK VE İSMET PAŞA

Milli Temsil Akademisinden ayrıldığım günlerde idi. Bir gün Atatürk Ankara Halkevine gelmişti. Rahmetli Necip Ali, Nafi Atuf Kansu ve diğer arkadaşlarla evin Ataya tahsis edilmiş odasında idik. Bir şirket yeni yaptığı tarihî bir saati Ataya takdim etmişti. Bu saatin hususiyeti, tarihlerinin de gün isimlerinin de türkçe olması idi. Arkası şeffaf olan saatin içi görünüyordu. Atatürk, saati bir müddet tetkik etti. Sonra bize sordu:

— Bu saat neye benziyor?

Hepimiz bir şey söyledik. O, istediği cevabı alamadığını anlatan bir hareketle bizi susturdu:

— Bu saat, dedi, bize benziyor. Bizim inkılâp makanizmamız da bu saat gibidir. Bir zenberek bu saate hayat ve hareket veriyor. Eğer, bu zenbereğin kudretine kalsa saat belki çok daha sür'atle döner. Fakat şuraya bakın. Bu sözlerle, saatin ayar yerinde iki tarafa sallanan ve saatin hareketini tanzim eden bir parçasını gösterdi ve sözüne devam etti:

— Bu da bizim İsmet Paşamızdır. Bu parça bir bakışta zenbereğin sür'atini tadil eyler. Fakat saatin dakik işlemesini temin eder.

★

ONUNCU YIL MARŞI

Onuncu yıl marşının güftesi Behçet Kemal'le Faruk Nafizin şiirleri bir araya getirilerek hazırlanmıştı. Sıra bestesine gelmişti. Recep Peker beni çağırttı. Bir müsabaka şartnamesi hazırlamamı emretti:

— Efendim, dedim, ben müsabaka fikrine muarızım. Esasen musiki ve bestakârlık bir günde ilham ile elde edilecek işler değildir. Memleketimizde bu işi yapabilecek dört beş kişi vardır. Ancak bunlar yapabilir. Dedim. Recep bey bunlara ayrı ayrı sipariş vermemizi söyledi:

— Hakem kim olacak, diye sordum.

— Peki ne yapalım?

Deyince, bu beş bestekârdan birisine bu işi vermemizi teklif ettim. Cemal Reşid (Rey) e baş vurduk. Üstad o güzel bestesini yaptı. Herkes de beğendi. Biz de otuz bin plâk yaparak Türkiyenin her tarafına gönderdik. Recep Peker beni çağırdı:

— Gördün mü olanları. Dedi. Senin aklına uyduk başımıza iş çıktı. Zeki bey de bir Onuncu Yıl marşı bestelemiş Gazi'ye takdim etmiş. Paşa dün akşam bir de onu dinleyelim dedi. Öbür akşam, Köşkte dinlenecek. Tabii Zeki bey Musiki muallim mektebi korosu ile ve orkestra ile çalacak biz bizim plâkları dinleteceğiz. Atatürk onu beğenecek. Ben de yaptığımız plâkları sana ödetirim. Necip Ali, merhum söze atıldı:

— Efendim, müsaade ediniz de biz Münir Hayri ile bu işi konuşalım. O bir şeytanlık bulur.

Necip Ali Merhumla düşündük. Acele, Cemal Reşit beyi Ankaraya çağırttık. Bir tertibat da biz aldık.

***

O akşam, Çankaya'da toplantı oldu. Atatürk, bizim plâkı dinlemeye hazırlanıyordu. Biz önce Zeki beyin parçasını dinlemeyi teklif ettik. Riyaseti Cumhur orkestrasının refakati ile musiki muallim mektebi korosu Zeki beyin çok güzel marşını dört sesle söyledi. Sıra bizim plâğa gelince, bizim marşın balkonda dinleneceğini arzettik. Atatürk, kısa bir şaşkınlıktan sonra:

— Olur, buyrun balkona dedi.

Balkonun dibinde bütün muhafız alayı başta bando ile bekliyordu. Verilen işaret üzerine binlerce asker hep bir ağızdan haykırdı:

ÇIKTIK AÇIK ALINLA ON YILDA HER SAVAŞTAN...

Ankaranın sakin gecesinde bu heybetli asker sesi dağlara çarpıyor sonra dönüp büyük akislerle gene bize geliyordu. Bir aralık Atatürk'ün gözleri yaşardı. Ve marş bitti. O vakit büyük Ata:

Zeki beyin marşı çok güzel, fakat bunu herkes çok kolay söyliyebilecektir. Hem de çok tesirli. Cemal Reşidin marşı devam edecektir.

Ertesi günü Recep bey beni çağırttı:

— Bu marş değiştirilseydi ben istifa edecektim. Dedi.

★

«ATATÜRKÜN HAYATI» FİLMİ SENARYOSU

Millî temsil akademisi hazırlıkları günlerinde idi. Ankara Halkevinde kurduğumuz bir bale mektebi ilk gösterilerini yapıyordu. O gün Atatürk gelmemişti. Yalnız Başvekil İsmet paşa gelmişti. Temsilden sonra Halkevi reisi odasında beni ve Karl Ebert'i kabul etti. Akademi hakkında izahat istedi. Ben Reinhard'ın raporu hakkında malumat verdim. Ve Reinhard'ın gelmesini sağlıyacak şekilde konuştum. Paşa sözü Ebert'e verince:

— Sizin Akademiniz için Reinhard çok büyüktür. Ben yeterim. Bütün bu raporları bir yana bırakınız bana selahiyet veriniz. Beş sene sonra size öyle bir tiyatro yazarım ki Amerika'dan turistler gelir, Millî tiyatronuza şaşarlar. Şeklinde konuştu. İsmet Paşa da:

— Pekâlâ, bu selahiyeti veriyorum. Fakat eğer beş sene sonra bu dediklerin olmazsa yakanı elimden kurtaramazsın dedi.

Ben bu durumu mümkün ve münasip şekilde Anadolu Ajansı vasıtası ile aksettirdikten sonra, hemen Necip Ali ve Nafi Atuf'u buldum. Hali anlattım. İstifamı sundum onlar Başvekille, Atatürk'ün arasında bir fikir ayrılığı yaratmamak için bunlardan Atatürk'e bahsedilmesini istemiyorlardı. Halbu ki Atatürk'ün, Reinhard raporu üzerinde:

Bu rapor aynen tatbik edilmeli emri vardı.

Ertesi günü beni Çankayadan çağırttılar. Atatürk, kütüphanede idi:

— ..... şirketinden bir mektup aldım. Bizim inkılâbımıza dair bir film yapmak istiyorlar. Çok güzel, inkılâbımıza dair film yapmak bizim işimiz olmalıdır. Dedi. Bir senaryo düşün. Diye emir verdi. Sonra:

— Bu senaryo benim hayatımla meselâ bir öğretmenin hayatını müvazi olarak yürütmelidir. Diye devam etti. Bana bir kart uzattı. Dikte etmeye başladı. Senaryo bittiği zaman ellerim tutulmuştu.

— Bunu derle topla yaz. Dedi.

Hemen gittim yazdım. İki gün sonra, emri veçhile yaverine verdim. Bir gün sonra, üzerinde:

Münir Hayri Beye geri gönderilecek diye Atatürk'ün el yazılı bir zarfı bana geldi. Senaryoyu okuyan Atatürk sayfa sayfa tashih etmiş bir çok yerlerini de uzun uzun ilâve etmişti. Fakat en sonunda:

«Tekrar göreceğim» yazıyordu.

Senaryoyu yeniden işledim. Kendisine takdim ettim. Mareşal ve Afet Hanimefendiye de okutmuş. Recep Peker'e vermiş. Recep Bey beni çağırttı.

— Bu senaryonun film olması neye mütevakkıf diye sordu. Bir bütçe yaptım verdim. İki üç gün sonra Necip Ali bey beni çağırttı:

— Yahu Münir Hayri senin istediklerin yüzbin lira tutar sen deli mi oldun, dedi. Sonra güldü:

— Haydi, haydi, işin yolunda bu akşam Çankayaya gideceğiz dedi.

Akşam Çankaya'da Atatürk benden film hakkında izahat istedi:

— Bütün bunları temin edersek bu filmi yapabilir misin? Diye sordu.

Tereddütsüz:

— Yaparım. Dedim.

Atatürk:

— Ben bu çocuğun bu nefis itimadına bayılıyorum. Dedi sonra bana döndü:

— Film yapmak tayyare uçurmak gibi bir teknik hadisedir. San'at ateşi lâzımdır, ama yetmez.

Necip Ali'ye döndü:

— Münir Hayri'yi Almanya ve İtalya'ya göndereceğiz. Rejisörlük öğrenecek. Parasını, tahsisatınız yoksa ben veririm.

Üç gün içinde ben Atatürkün şahsi mektupları ile bu memleketlere hareket ettim. Alman hükûmeti benim Atatürk tarafından gönderildiğimi anlayınca UFA'ya beni göndermiş şöyle de bir emir vermişti:

Münir Hayri'ye film rejisörlüğünü hakkile öğretmek için ne mümkünse yapılacaktır. Kendisinin bu işinden dolayı stüdyonun her masrafı ve zararı Alman hükûmetince karşılanacaktır»

Almanyadan, İtalyadan ve bil'ahare Rusyadan ayrı ayrı «Rejisörlük edebilir» şeklinde vesikalarla döndüğüm zaman Atatürk:

— Şimdi, senaryoyu bir daha gözden geçirelim. Demiş. Ve çalışmaların sonunda düzeltilen senaryoya şu cümleyi koymuştu:

«Düzeltmelerden sonra iyi bir film olur.»

Filmin askerî sahneleri üzerinde İsmail Hakkı Tekçe ile çalışmalara başlanmış ve Kenan bey Atatürkün kendisinden bazı parçaları filme almakta iken Atatürk rahatsızlanmıştı. Senaryonun sonunda şu cümleler onun son emridir.

Bu senaryonun ruhuna sadık kalınması elzemdir.

★

GÜNEŞ-DİL TEORİSİNİN HİKÂYESİ

Atatürk'ün inkılâplarını ve tarihini incelerken dil davası üzerinde olanları izah bir hayli güçleşir. Halbuki bu hikâye aslında çok basittir.

Atatürk, Fransız sefiri ile yaptığı bir konuşmada türkçenin de fransızca lisanı kadar nüanslı bir dil olduğunu izah eder. Fakat bu izahatı verirken diksiyonerlerimizin kifayetsizliği dikkatini çeker. Bunun üzerine o vakte kadar gayet yavaş ve kendi halinde çalışan Dil

Cemiyeti ile alakadar olur. Dil faaliyeti böylece başlar. Ben bu başlangıçta yoktum. Bir gün Halkevinde beni çağırtan Ata:

— Sen fransızca hocasısın, soracağım suale cevap ver, dedi.

Rönesanstan sonra meydana çıkan Fransız Pleyad şairlerini ve kullandıkları dili kimse anlamamıştı. Sonra bunlar romantikler zamanında tekrar neşredildikleri zaman herkes anlamıştır. Bunun sebebini izah et. Bu dil devrimi nasıl oldu?

Atatürk, bu gibi suallerin cevaplarını önceden hazırlar ve sonra sorar, istediği cevapları alıncaya kadar da sorguya devam ederdi:

— Fransız dilinin inkişaf ve yerleşmesini fransız tiyatrosu yapmıştır. Dedim.

Atatürk:

— Bravo. Dedi.

Ve bana üç piyes mevzuu verdi. Bu Piyeslerden BAYÖNDER, kendi hayat ve fikirlerini sembolik olarak anlatacaktı. Diğer Taşbebek, ve Bir Ülkü Yolu isimli iki piyes de gene sembolik mevzulu idiler Bunları verdiği direktiflere göre hazırlıyarak Afet Hanımefendiye takdim ettim.

Atatürk bunları ikişer defa tashih ettikten sonra oynatılmalarını emretti. Fakat piyesler son tashihten sonra kullanılan dilden çok ayrılmışlardı:

— Bunları müzikli yapmazsak alaka ile dinletmek mümkün olmaz dedim. Derhal emir verdi. Bir Müziksel festival yapılması hazırlıklarına başlandı. Bayönder'in müziklerini, Necil Kâzım'a, Taş Bebeği, Adnan'a ve Ülkü Yolunu da Ulvi Cemal'e havale ettiler.

Bu müziksel festival bin bir amille muvaffak olmadı. Atatürk:

— Bu piyeslerin dillerini bir az daha açıklıyalım. Az müzikle oynatalım dedi. Bir akşam bu iş için Çankaya'ya çağırıldım. Fakat, o akşam bütün dille alâkalı kimseler orada idi. Atatürk, hariciyeden yazılmış bir tezkereyi okudu. Ve sonra hazır bulunanlara bunları izah ettirmeye kalktı. Metin tam manası ile bir uydurukça idi. Herkes başka bir şekilde anlıyordu. Atatürk, fena halde üzülmüştü:

— Dil işi böyle bir çıkmaza girdi. Şimdi ne yapacağız? Diye sordu.

Dil kurumunun mühim erkânından bir zat da:

— Nasıl emrederseniz öyle yaparız.

Deyince Atatürk bir bomba gibi infilâk etti:

— E... E... ye bak, nasıl emrederseniz diyor, diye haykırdı. Bu iş benim emrimle olur mu? Ben size bu dili nüanslandırmak için çare sordum. Bana geyiğin kırk türlü adı olduğunu söylediniz. Ne dedinizse yaptım. Şimdi iş çıkmaza girince nasıl emrederseniz diyorsunuz. İş benim emrimle olsaydı ben bu milletten yeni bir dil öğrenmesini isterdim. Bu milletin bana itimadı öyledir ki onu bile kabul ederdi. Şimdi beni millete rezil ettikten sonra: Nasıl emrederseniz diyorsunuz. Defolun...

Vakit, sabaha yaklaşıyordu. Hasan Reşit Tankut ve bir iki kişiden maada herkes döndü. Atatürk bahçeye çıktı. Bir söğüt dalı koparak onunla meşgul olmaya başladı. Nihayet:

— Bana zeki iki talebe bulun emrini verdi.

Gazi terbiye enstitüsünden iki talebe geldi.

Atatürk, her kelimenin türkçe olacağını anlatan güneş dil teorisini onlara benimseterek ilân etti.

Şimdi, yolunuz dil kurumuna düşerse orada bir tunç plâka üzerinde bu söğüt dalını saklanmış bulursunuz.

***

Aradan bir zaman geçti. Artık her kelime türkçedir diyen Güneş dil teorisi etrafında bir hayli espri yapılıyordu. Bunlar Atanın kulağına gitmiş olacak ki, bir gün bana bu teoriyi öğrenip öğrenmediğimi sordu. Ben kekeleyince:

— Senin kadar benim de aklım var. Mesele nereden kelime alınırsa alınsın bu dili zenginleştirmektedir. Anladın mı dedi ve yürüyüp gitti.

★

DİL HİKÂYESİ

Atatürk'ün dil mevzuu etrafındaki bu kararı ani ve fevri değildi. Bir akşam Çankayada dil işleri konuşuluyordu. Mevzuu Besim Atalay açmıştı. İki dilci millet kelimesinin aslı hakkında konuşuyordu. Biri bu kelimenin yol, diğeri de il kelimelerinden geldiğini söylüyordu. Bu sırada Atatürk ortaya atıldı. Her ikisinin de haksız olduklarını söyledi. Onlar israr edince:

— Sizler bu kelimeleri masa başında uyduruyorsunuz, ben de hamamda uyduruyorum. diye bağırdı.

★

HERKES SÖYLESİN

Bu sırada Besim Atalay bir öğretmenle dil mevzuu etrafında münakaşaya tutuşmuş. Ulus gazetesinde ağır cevaplarla adamı müşkül mevki'e koyuyordu. Atatürk:

— Atalay dedi. Doğru yanlış herkes fikrini ortaya atmalıdır ki hakikat meydana çıksın. Böyle kırıcı münakaşa istemem.

★

HOCA ASRÎ OL...

Dil kurumunda söz sahibi bir eski sarıklı, arabcanın türkçeden meydana geldiğini iddiaya başlamıştı. Atatürk bir iki sabırdan sonra:

— Hoca sen vaktile asrî hayat nedemektir diye sorardın. Bil ki asrî olmak adam olmaktır hoca!

★

ATATÜRK VE BAYAR

Atatürk, kızdığı zaman karşısındakilere ağzına geleni söylerdi. Vekiller bile bu iltifatlardan kendilerini azade göremezlerdi. Yalnız, Recep Peker, Reşit Galip ve Celâl Bayar hakkında yüzlerine oldu - ğu gibi arkalarından da bu nevi lügatlar kullandığını hiç kimse işitmemiştir.. Bilhassa, Celâl beye hususi bir itimadı vardı. Bu anlata - cağım vak'a şimdiye kadar hiç neşredilmemiş bir tarihi gelecek ne - sillere nakledecektir.

Atatürk'e bir gün yabancı sermayeli Bankaların millî mevzu - larda kredi vermekteki müşkülleri naklediliyor. O da bir millî Ban - ka kurulmasına karar veriyor. Bu iş için bir adam düşünüyor, yakınlarından birisini çağırıyor:

— Ben bu kuracağım Bankanın başına getirmek için iktisat vekili Celâl beyi düşünüyorum. Acaba kendisi ne der? diyor. Muhata - bı:

— Efendim, Celâl bey siz ne emrederseniz gözünü kırpmadan yapacak kadar size merbuttur. Cevabını veriyor.

Atatürk :

— Benim onun ahlâkına çok itimadım vardır. Fakat sen hiç benden bahsetmeden bir istimzaç et. Diyor. Bu zat Celâl beyi buluyor. O vakit iktisat vekilliği gibi bir vazifeyi bırakıp yeni kurulacak ve üç beş odalı bir binada işe başlıyacak bir bankaya müdür olmak bir az da tuhaf görünse bile Celâl bey istimzaç eden zata:

— Ben onun emrinde bir neferim, nerede emrederse orada vazife görürüm. Cevabını veriyor.

Aradan bir zaman geçiyor. Atatürk, Celâl beyi çağırıyor ve bu sefer ona doğrudan doğruya mevzuu açıyor. Celâl bey gene her ne emrederse yapacağını tekrarlıyor. Bu sefer Atatürk:

— Ama vekilliği terketmek lâzımgelecek diyor.

Ata bu sefer bir az daha ileri gidiyor:

— Mebusluğu da bırakman lâzımgelecek.

— Bırakırım paşam.

O vakit Ata, Celâl beyin omuzunu tutuyor:

— Haydi işe başla, göreceksin muvaffak olacaksın. Diyor ve şu sözleri ilâve ediyor:

— Bu iş için lâzım gelen bütün kaliteler sende vardır. Ben senin namusuna ve ahlâkına kayıtsız itimad ederim.

★

ATATÜRK VE ADNAN MENDERES

Bir gün, Reşit Galip merhumu, gençlik ve kültür işlerile meşgul olduğu bürosunda görmeye gitmiştim. Ben o zamanlar kendisinin bir nevi muavini idim. Yanında Adnan bey (Menderes) vardı. Spor işleri etrafında konuşuyorlardı. Bir az sonra Adnan bey dışarı çıktı. Reşit Galip merhum:

— Müthiş bir zekâsı var. Dedi. İstikbalin başvekilidir. O zamanlar, İsmet paşadan gayrisi için başvekillik düşünmek kimsenin aklına gelmezdi. Ben sözlerini espri sandım. Reşit Galip devam etti:

— Sen İslâm tarihini bilir misin? Hazreti Muhammet vefat ettiği zaman onun davasını etrafında en yakın arkadaşları, ashabı bir müddet devam ettirdiler. Fakat asıl Muhammedin doktrini üzerine koca İslâm imparatorluğunu kurmak şerefi ve vazifesi onun hayatında kimsenin dikkatini çekmeyen Muaviyeye nasip oldu. Atatürk idealinin en muazzam tatbikatı da böyle olacaktır.

Ben :

— Siz varsınız ya diyecek oldum. Reşit Galip:

— Sen benim sözüme bak. Bu Adnan beyde çok ümit var.

Deyince :

— Size inanırım. Dedim.

O vakit Reşit Galip merhum:

— Bu fikir benim değil Gazinindir, dedi. Adnan beyde müstakbel halefini gören odur.

★

ATATÜRK VE ÖLÜM FİKRİ

Dünyada pek az insan ölümü bu kadar tabiî ve bu kadar beklenen bir hal saymıştır. İnsanın ebedî talihi ölüm insan oğlunu tarihin her bölümünde korkunç hayalile titretmiştir. Nâdir insanlar Atatürk'ün gösterdiği metanetle ölüme gözünü kırpmadan bakabilmişti. Ölümü uyumak kadar tabiî saymış ve beklemiştir. Onun ölümden iki endişesi vardı. Birincisi: Eserlerini bitiremeden ölümün gelmesi ikincisi de ölümün unutulmak ile karışan bir mânâ taşıması...

Ölüm Atatürk'ü beklemediği bir zamanda karşısına çıkarak ilk endişesinde haklı kıldı.. Unutulmaya gelince; beşer tarihi onu unutulmaz ebedîler arasına yazdı.

***

Eti tarihine çalışırken bir gün büyük «Eti» kurtarıcı ve koruyucusu Sübbililiyuma'nın üzerinde duruluyordu. Sübbililiyuma, Eti devletini büyük bir yıkıntıdan sonra yeniden canlandırmış bir halk çocuğu idi. Eti milleti onun büyük hâtırasını asırlarca saklamış ve ölümünden sonra ona «Unutulmaz Ata» ünvanını vermişti. Atatürk bu ünvanın üzerinde durmuş ve :

— Bir fâni için kazanılabilecek ünvanların en büyüğü budur.

Demişti. 1934 senesinde Ankara Belediyesi Atatürk'ün Ankaraya gelişinin yıldönümü vesilesile ve hemşehriliğinin, hâtırası bir Trofe yaptırmıştı. Üç köşe, bir Eti tabletini andıran bu Trofe'nin üzerinde bir dünya ve onu avucuna alan bir Eti kartalı vardı. Kitabede o vakıt «Gâzi» olarak anılan Atatürk unutulmaz «Ata» olarak hakkedilmişti. Şimdi bir kopyesi Atatürk'ün köşkünde, diğer bir kopyesi de Ankara Belediyesi toplantı salonunda bulunan bu Trofe kendisine takdim edildiği zaman unutulmaz «Ata» tâbirinin üzerinde durmuş ve vali «Nevzad Tandoğan» a:

— Bütün emelim bu ünvana lâyık olarak ölmektir.

Demişti.

Atatürk ölümü çok kereler göz kırpmadan karşılamış, cesur bir

kumandandı. Harpte yanında bulunanlar onun hiç perva etmeden, rütbesinin icap ettirmediği kadar ileri hatlarda ve en tehlikeli mevzilerde dolaştığını her vesile ile naklederler. Anafartalarda bir kurşunun onun göğsüne isabet ettiğini ve saati parçalandığını tarihten biliriz. O vakit bu saati kendi saati ile değiştiren Liman Von Sanders'in refikasına bu saati Türkiyeye satması için baş vurulduğunu fakat, kadının bin vesile bularak bunu reddettiğini de burada açıklayabilirim. Atatürk'ün harp sahasında geçirdiği ikinci büyük tehlike Sakarya meydan muharebesine takaddüm eden günlerde idi. Uzun zaman gizli kalan ve tarihlere geçmeyen vak'a şöyledir:

Sakarya muharebesinin ilk ateşleri hazırlanırken Atatürk bir keşif gezintisinde büyük bir kaza atlatmış, attan düşmüştü. Bu düşmesi onun kaburga kemiklerini kırmış ve Ata'yı kımıldayamaz hâle getirmişti. 21 gün süren büyük meydan muharebesini Atatürk göğsü sargılar içinde, kırıkların dayanılmaz acılarından bir kere dahi şikâyet etmeden bir koltuğa bağlanmış olarak idare etmiştir.

★

İLK HASTALIK ALAMETLERİ

Büyük Atatürk hayatının son senelerinde sıhhatinden vakıt vakıt şikâyet ederdi. Kendisinde, onu aramızdan ebediyen ayıran Siroz'un ilk alâmetleri göründüğü günü hatırlıyorum.

Çankayadaki köşkün bahçesinde idik. Bir hayli kalabalık da vardı. Atatürk, kolunu kaşıdı. Ve arkasından sıvadı. Küçük fiske fiske kabarcıklar peyda olmuştu. Hazır bulunanlardan bir doktor döndü:

— Bu nedir doktor? diye sordu, Son zamanlarda sık sık, oram buram böylece kabarıyor.

Doktor iğildi, baktı :

— Karınca efendimiz dedi.. Bunlar karınca ısırmasıdır...

Herhalde doktorun telkini ile olacak, hazır bulunanların hepsi

de kaşınmalar hissetmeğe başladılar. Nihayet arandı. Bir karınca da bulundu.

Atatürk :

— Ben geceleri de kaşınıyorum. Karınca yatak odama kadar çıkar mı ?

Diye sordu. Kendisine müsbet cevap verdiler. O vakit karar verildi. Zannediyorum ki, parazitoloğ Nevzad Bey Çankayaya çağrıldı. Uzun bir karınca mücadelesine girildi.

Bir zaman sonra kendisinde o menhus hastalığın alâmetleri başlayınca bu ilk kaşınmaların o hastalıktan ileri geldiği anlaşılmıştı. Nedense ben o günü, Ebedî Atatürk'ün aramızdan ebedî ayrılık yolculuğuna çıkışının başlangıcı sayarım ve hâtırladıkça gözlerim yaşlanır.

★

BÜTÜN DÜNYA HASTALIĞINA ÇARE ARIYOR

Atatürk hastalığına son derece kızardı. Kendisi içkiden menedilmişti. Fakat, onu asıl üzen hareketsizlikti.

İlk hastalığı dünyaya yayıldığı zaman bu ihtiyar kürenin her tarafından yüzlerce ve yüzbinlerce mektup aktı. Bunların arasında ev ilâçları tarif edenler doktor tavsiye edenler, hattâ muska ve dua gönderenler dahi vardı. Bir akşam bahçede otururken kendisine tercüme edilmiş bir mektup getirdiler. Mektup Güney Amerikanın ortalarında oturan bir rahibeden geliyordu. İspanyolca olan bu mektubun hatırımda kaldığı metni aşağı yukarı şöyle idi:

«Sizin yaşamanız lâzımdır. Sizin iyi olmanız beşeriyet için lâzımdır. Onun için her akşam bu manastırdaki rahibeler Allahtan size sıhhat temenni ediyorlar. Birçok hemşireler sizin sıhhatinizin iadesi için aylık oruç tutuyorlar.»

Mektup birçok dualarla bitiyordu. Gene böyle şayanî dikkat mektuplardan birisi de Tirol dağlarında oturan bir ihtiyar Avusturyalı tarafından gönderilmişti. Gayet samimî bir ifade ile yazılan mektubun içinde ihtiyar Tirollu kendisinin de aynı hastalığa tutulduğunu

anlatıyor ve bir kökle bu hastalığın geçtiğini bildirerek bir posta paketi halinde ona bu kökten bir miktar da gönderiyordu.

Bir büyük adamın hastalığı resmî şahsiyetleri ilgilendirebilir. Tanıyanların alâkasını nezaket mektup ve telgrafları teatisini intaç edebilir. Fakat, bütün bir dünyanın en hücra köşelerindeki insanlardan alınan bu heyecanlı alâka ancak Atatürk gibi ender adamlara nasip olabilir.

★

BÜYÜK ATA'DA ANKARA HASRETİ

Hastalığı zaruretile İstanbula geldiği zaman Atatürkün bir tek emeli vardı: Ankaraya dönmek. Ankaraya dönme işi uzadıkça daha sık:

— İnşallah Ankaraya dönünüce.. diye söze başlardı.

Hastalığının son zamanlarında uykusu bütün bütün bozulmuştu. Savarona yatında yatıyordu. Fakat o koca geminin bir köşesinde işleyen elektrik motörünün sarsıntısından dahi müteessir olduğu için gemiye elektrik vermek üzere bir deniz âleti tahsis edilmişti.

Nihayet, Dolmabahçe sarayına nakledildi. Atatürk Dolmabahçeye nakledilirken azamî metanet göstermiştir. Ve, Ankaraya nakledilmek için ısrar etmiştir.

Doktorlar bu Ankaraya gidişin sıhhatine uygun olmayacağını bir müddet söyledikten sonra artık bahsedemez olmuşlardı. Cumhuriyet bayramında Atatürk Ankarada olmak istiyordu. Bir taraftan Ankara geçid sahasının yeniden ve fevkalâde bir şekilde donanması için plânlar yapılırken diğer taraftan da hipodromdaki cumhur başkanlığı paviyonuna birinci kattan ikinci kata çıkmak üzere hususî asansör yaptırılıyordu. Sıhhî durumunun bütün müsaadesizliğine rağmen, ısrar ederse Ankaraya götürülmesi için tedbirler alınması da ihmal edilmiyordu.

* * *

Atatürk tarihî vasiyetini bu şartlar içinde yazdı. Gayet kısa olan vasiyetnamesini imzaladıktan sonra:

— Şimdilik bunu imzalayalım da inşallah Ankaraya gidince daha esaslı bir vasiyetname yaparız demişti.

Cumhuriyet bayramında Ankarada olmağı son derece istiyordu. Celâl Bayarın ısrarı üzerine «Her ihtimale karşı» kaydile bir bayram nutku hazırlamış ve bu nutkunda bilhassa «Ordu» nun üzerinde durmuştu. Mahremlerinden birisi bu noktayı işaret edince:

— Bu sene ve bu seneden sonra senelerce ve senelerce söz orduya düşecektir. Dünya bu yola gidiyor. Demiş ve sonra yarım sesle: Maalesef...

Kelimelerini ilâve etmişti.

★

HATAY HİKÂYESİ

Artık hastalık idare edilemez bir hal almıştı. Bir taraftan Hatay diğer taraftan hastalık onu eritiyordu. Son günlerinin en büyük neş'esini bir subay vermişti. Merhum Şükrü Kanatlı. O, Hatay işinin endişeleri içindeyken Şükrü Kanat'lı karşısına çıkmış:

— Paşam izin ver, yalnız elimdeki kuvvetle, değil Hatayı, Süveyşe kadar bütün sahili sana teslim edeyim. Sonra beni asi diye as... Tek sen üzülme!. Demişti. Şükrü Kanatlı çıkınca Atatürk:

— Ektiklerimiz meyve verdi. Artık ölsem de gam yemem demişti.

★

BİR MEB'USLUK HİKÂYESİ

Bu son fıkraları okurken, belki zamane insanlarının aklına bu yazılarımın bugünkü iktidar sahiblerine bir hulûs olduğunu iddia etmeleri muhtemeldir. Ben Atatürkten bile muhabbet ve tevecculün - den başka birşey istemedim. Hattâ, Atatürk sağ iken bir gün kütüp-

hanede oturuyordu. Ben de Mimar Sinanın heykeli üzerinde direktiflerini alıyordum. Seçim zamanı idi. Recep Peker elinde maroken dosyalarla geldi. Mebusluğa talip namzetlerinin isimlerini getirdi. Bu maroken dosyaların içinde her talibe iki sayfa ayrılmıştı. Birinde iki fotoğrafı ve bir boy fotoğrafı diğerinde de el yazıları vardı. Başkâtip kısa bir tereddütle bana baktı. Atatürk benim bulunmamda mahzur görmediğini anlattı ve dosyaları açmıya başladı.

Namzetlerden birinin resmine baktı:

— Ah dalkavuk P. . . . . dedi. Ve adamın gayet acı bir tahlilini yaptı.

Bir kaç isim üzerinde hep aynı ağır tabirlerle fikir yürüttükten sonra, Peker'e:

— Münir Hayri'nin adı nerede? diye sordu.

Recep bey:

— Efendim, bu albümlerde taliplerin isimleri ve müracaatları vardır. Münir Hayri bir talepte bulunmadı cevabını verince Atatürk bana döndü:

— Neye talip olmadın, sen mebus olmak istemez misin, dedi. Güldüm, demin duyduklarımı ima ederek:

— Efendim, ben bu defterde bulunmak istemezdim. Teveccühünüzü tercih ederim. Dedim.

Atatürk:

— Peker, adamını gördün mü. Ben böyle adam isterim. Akıllı adam böyle olur. Dedi ve bana bir hayli iltifat etti.

Ben böylece mebusluk imkânını bırakmış oldum. Ama dört sene fırka başkâtibi beni her görüşünde:

— Ben senin gibi adam görmedim. Sen hemen Allah ömür versin deyip el öpecek mebus olacaktın. Üstelik bana da mani oldun. Cebimde benim de bir ricam vardı. Senin yüzünden, bu mebus talipleri hakkında o kadar ağır lâflar etti ki ben de istidamı veremedim.

Müteakip seçimde Başkâtip bey mebus oldu da dilinden kurtuldum.

★

ATATÜRK VE FALİH RIFKI

Falih Rıfkı, Atatürk'ün sofrasına en sık devam edenlerdendi. Birçok mevzularda Atatürk, onun fikrini alır ve cesur müdahalelerile çok fayda sağladığı hadiseler olurdu. Netekim, İran Şahı Rıza Pehlevinin şerefine oynanan ilk operamız «Özsoy» ve bilhassa onun bestecisi Adnan Saygun etrafında korkunç entrikalar çevrilirken Falih Rıfkı'nın müdahalesi bu kıymetli san'at adamını da beni de müşkül durumdan kurtarmıştı.

Bir gün, Falih Rıfkının Zeytin Dağı eserinden bahsediliyordu. Burada Cemal Paşayı tenkid eden pasajlar vardı. Bunu vesile ederek. Ataya :

— Efendim, bir gün gelir bu adam sizin de aleyhinizde bulunur. dediler.

Atatürk güldü :

— Mümkündür, belki bir gün beni de tenkid edebilir. Fakat. Kemalizmin aleyhinde bulunmayacağına eminim. Hatta yaptığımız inkılâpları belki de hayatı bahasına müdafaa edeceği günler bile gelebilir. Bence matlup olan budur.

★

ATATÜRK VE YUNUS NADİ

Atatürk, rahmetli Yunus Nadi'yi çok severdi. Cumhuriyet gazetesinin adını Atatürk koymuştu. Bir çok zamanlar gazetenin baş makalelerini ilham ederdi. Bazan bizzat dikte eder ve gazetede yıldız imzasile çıkardı. Bazan da emreder Yunus Nadi'ye imza ettirirdi.

Rahmetliyi anarken zarif bir hikâye aklıma geldi. Bir gün memleket içi seyahatlerinden birinde, Atatürk ve maiyetindekiler kırda yemek mecburiyetinde kalırlar. Sofraya biraz da rakı çıkarılır. Tam yemek yerlerken civardan bir köylü geçer. Ata'nın emrile köylü çağırılır ve sofrada yer alır. Tabiî kendisine de rakı ikram edi -

ir. Meğer, köylü o vakite kadar hiç rakı içmemiş. Birdenbire suşuz rakıyı içince gözlerinden ateşler çıkar. Ata:

— Nasıl, beğendin mi? diye sorunca, köylü:

— Güzel paşam der ve hemen akabinde sofrada en samimî bulduğu Yunus Nadi merhuma eğilir ve sorar:

— Beyim, siz bunu keyf için mi içersiniz, devlet zoru ile mi?

★

ATATÜRK'ÜN HEDİYELERİ

Atatürk hediye vermesini çok severdi. Bilhassa civardakilere zaman zaman kendisine ait şeyleri hediye etmekten zevk alırdı. Böylece, pek sevdiği mini mini kızlarından küçük Aylaya üzerinde kendi markası olan bir yazı makinesini, film operatörü Kenan beye (Erginsoy) radyosunu, bir çok elbiselerini, mendillerini hediye etmişti. Mamafih, bugünkü mantığımla düşündüğüm zaman bile bir mana vere - mediğim bazı müdahalelerle etrafındakiler bu hediyelere mani olurlardı. Bir gün Amerikalılar, Türkiyeye ait çevirdikleri güzel bir filmi Atatürk'e hediye etmişlerdi. Atatürk:

— Bu filmi ben Kenan beye veriyorum. Türkiyede gösterilme hakkı ona ait olsun dedi. Etrafındakiler:

— Efendim, şirket bunu zatı devletlerine hediye etmiş, şimdi bunun bir ticarî şekilde gösterilmesi münasip olmaz, yolunda müdahalelerde bulununca, Ata kızdı:

— Allah allah dedi, bu benim malım değil mi? İster atarım, ister satarım. Hem bunu bedava göstersek enteresan olmaz. Bedava gösterilen bir eser tesirinin yarısını kaybeder.

Sen al bunu Kenan bey, dilediğini yap...

Bu emrin sarahatine rağmen film Kenan beye verilmedi. Gene bir gün böyle bir hadise de Ulvi Cemal Erkin'in başına geldi. Onun bir eserini dinleyen Atatürk'ün köşkteki piyanoyu en az iki defa gönderme emrini verdiğini ben bilirim. En sonunda kendisine:

— Paşam, Ulvi Cemal'in evinde bu piyanoyu koyacak oda yok

biz ona bir münasip küçük piyano aldık gönderdik, kendisi de daha memnun oldu, dediler.

Ulvi Cemal'in evinde yer olmadığını bilmediğim gibi ona küçük bir piyano verilip verilmediğini de bilmiyorum.

★

ATATÜRKÜN SON BAŞVEKİLİ

Atatürk'ün son zamanlardaki hükûmet değişikliği hadiseleri etrafında söz söylemek için zaman daha erkendir. Ölmez sağ kalırsak, bir gün bu mevzudaki bildiklerimizi yazarız.

Muhakkak olan bir nokta varsa, o da Atatürk'ün rahatsızlığının ehemmiyetini hissedince Başvekilliğe Bayar'ı getirmesidir. Atatürk, hastalığına rağmen yanma Bayar'ı alarak bir memleket gezisine çıktı. Bu adeta, onun yeni başvekilini halka takdim için yaptığı bir gösteri seyahati idi. Bu seyahatinde bilhassa ekonomik ehemmiyeti olan yerlerde duruyor, âdeta, Bayarı başvekilliğe getirmekle iktisadî meselelerin ele alınmasını istediğini işaret etmek istiyordu.

O vakit aldığımız seyahat filmleri bu seyahatin mahiyeti hakkında sarih bir fikir verecek haldedir.

★

SON GÜNLERİ

Atatürk'ü artık göremiyordum. Derin derin hasretini çekiyordum. Bir gün Nevzat bey beni aratmış.

— Münir Hayri nerede ise hemen bulun. Demiş. Polisler beni çarşıda tuttular gık dedirtmeden, Vilâyete getirdiler. Rahmetli Tandoğan:

— Bu Cumhuriyet bayramında, stadyomun tezyinatı değişecek. Yeni bir projeyi bu akşama kadar hazırla dedi.

— Efendim, bu kadar kısa bir zamanda nasıl olur? diyecek oldum.

— Bu akşamki trenle İstanbul'a gideceksin. Atatürk projeleri görecek. Diye sözümü kesti.

Korkarak sordum:

— Ankaraya gelebilecekler mi bayramda...

— Stadyomdaki dairelerine asansör yapılıyor. Atatürk bu, belli olmaz. Dedi.

O akşam İstanbul'a geldim. Başyaveri buldum. Atanın dündenberi kendinden geçtiğini söyledi. Benimle konuşmadı bile.

Nihayet, Salih bey:

— Her ihtimale karşı bir yere ayrılma. Dedi.

Dolmabahçede, korkunç bir keşmekeş hüküm sürüyordu. Günleı endişeler içinde geçti. Nihayet, bir gün Atatürk'ün kendisine geldiğini söyledi. Bana da projeleri alıp yukarı çıkmam tenbih edildi.

Başyaver:

— Sakin olmıya bak, kendisine bugün Cumhuriyet bayramıdır gibi bir lakırdı etme. O bir gün uyuduğunu zannediyor, üzülmesin dedi.

O gün Cumhuriyet bayramı idi. Fakat, Üsküdar tarafı donatılmamıştı. Ben elimde stadyomun dekorasyon projeleri, Atatürk'e, Cumhuriyet bayramında nasıl süsleneceğini anlatmakla mükellef idim. O anda ölümü istediğimi biliyorum. Atatürk'ü nasıl aldatacaktım.

Yattığı mütevazi odanın kapısına gittim. Sadık sofracısı İbrahim dışarı çıktı. Atatürk açık bir pencerenin önünde oturmuş dışarıya bakıyor ve yanındakilerle alçak sesle konuşuyordu. Tam bu sırada bir şirket vapuru, içinde kuleli talebesile Dolmabahçeye yaklaştı. Gençler, resmi geçide gidiyorlardı. Atanın penceresini açık görünce kaptanı zorlamışlar. Odanm içinde onların çoşkun tezahüratı çınlıyordu. Atatürk, o günün Cumhuriyet bayramı olduğunu anlamıştı. Arkamdan gelen bir doktor beni çekti. İçeri girdi. Kapı kapandı. Bu benim onu son görüşüm oldu.

O yıl Cumhuriyet bayramından evvel Türk milletinin geçirdiği büyük heyecanı hepimiz milletçe hatırlarız. Cumhuriyet bayramı bir matem günü olur endişesi her kalbi titretirken birdenbire sıhhat raporları iyiliğe dönmüştü. Günlerce süren bu birinci koma Atatürk -

ten saklanmış kendisine bir gün uyuduğu zannı verilmişti. Onun için daha Cumhuriyet bayramına günler var sanıyordu. Hattâ, bu zannı değiştirmemek için o yıl cumhuriyet bayramında Üsküdar tarafı ve Atatürkün odasının pencerelerinden görülen yerlerde donanma bile yapılmaması da düşünülmüştü.

Atatürk, ölüme bu kadar yaklaştığı halde yaşamak arzusunu daha kuvvetle hissettiriyordu. Mütemadiyen:

— Hastalığı yeneceğiz... efendim; diyordu.

Atatürk 10 Ekim 1938, saat dokuzu beş geçe son nefesini verdiği zaman vücudu fevkalâde hafifleşmiş buna rağmen gözleri bütün canlılığını muhafaza etmişti.

Dolmabahçede büyük bir sükût hakimdi. Herkes ne yapacağını şaşırmış gibiydi. Bu kadar beklenen felâket hiç beklenmeyen bir felâket gibi herkesi perişan etmişti.

Atatürkün yanma girerek onun çenesine bir işlemeli çevre bağlayan emektar sofracısı İbrahim oldu. Gözlerini kapamak ve ellerini yanına getirmek vazifesini de bu en emektar adamı yaptı. Büyük Atanın elinin ve yüzünün alçı maskesini almaya da o yardım etti.

* * *

Onun hastalığında kendisini bildiği ve bilmediği anlarda:

— Allah..

Dediği bir hakikattir. Allah ona gani gani rahmet eylesin.

* * *

Atatürk, kendisine matem tutulmasını asla istemezdi. Fakat unutulmaya da hiç razı olmazdı. Siyah rengin matem rengi sayılmasını istemezdi:

— Türkte matem yoktur. Siyah da Türkün matem rengi değildir. derdi.

Bunu bilenler kendisine hazırlanan katafalkda siyah renk kullanmadılar. Yeşil tercih ettiler.

* * *

Atatürk ölümden hiç korkmazdı. Harplerde ölümle bağdaştığını söylerdi:

— Ölüm benden korkar. Çünkü ben onun üstüne yürümesini bilirim. Derdi.

Kendisine bakan doktorlar uzun süren ölümle pençeleşmesinde onun demir iradesinin büyük rolünü her vakit hayretle söylemişlerdir:

— Fennen yaşamasının bitmesi lâzımgeldiği zaman yalnız irade bütün vücuduna hâkim oldu. Hastalığa hâkim oldu. Ve yalnız irade kuvvetile günlerce daha yaşadı.

Dediklerini duydum.

Bu söz daha geniş mânasile de ne kadar doğrudur. Onun iradesi, ebediyen yaşayan iradesi, Türkiye Cumhuriyetidir. İşte bu Cumhuriyet yaşadıkça o ebediyete doğru akıp giden bir varlık olarak yaşayacaktır.

Atatürk matemin aleyhinde idi. «Büyük ölülere matem gerek - mez, fikirlerine sadakat gerekir» derdi.

Onu yakından tanımak talihine eren her kimse gibi ben de «matem» tutmanın dışında kalmakla onun büyük iradesine uyuyorum. Vazifemiz onun idealini elden ele, nesillerden nesillere ulaştırmak olacaktır.

★

ATATÜRK'DEN SONRA

Vefatının ertesi günü idi. Sabah çok serindi veya bana öyle geliyordu Dolmabahçenin bahçesinde Nizamettin Nazif, Cemal Ku - tay ve daha bir iki gazeteci vardı. Celâl Bey rıhtıma çıktı. Rengi sap sarı idi. Bir hayal gibi yürüyordu. Sarayın merdivenlerinden inen Makbule hanım koşup ona sarıldı. Çığlığı asırlar boyunca daima Dolmabahçenin tavanlarında aksedecektir.

— Kardeşime namaz kıldırmak istemiyorlar. Kardeşim kâfir mi? Celâl bey titreyen ve metin bir sesle cevap verdi:

— Kim söylemiş onu. Elbette namazı kılınacaktır. Allah rahmet eylesin....

KUBBE ALTINDA ON BEŞ YIL

BÜTÜN DÜNYA bu büyük ölünün acısı ile çınladı. Ve bütün dünyanın tazimi arasında Atatürk muvakket kabrine nakledildi.

Mimaride Atatürk yalnız kubbeyi sevmezdi. Ankara Adalet sarayının kubbesi, temyiz sarayının kubbesi onun arzusu ile kaldırılmıştı. Yalnız Etnografya müzesinin kubbesi, hatırladığıma göre Falih Rıfkı'nın şefaatile, kalmıştı. Onbeş yıl Atatürk bu kubbenin altında kaldı. Nihayet dostu ve Türk milletinin tercümanı Bayar'ın himmeti ve takibi ile ebedî istirahatgâhına nakledildi.

Atatürk ölümden asla korkmazdı. Menfur İzmir suikasdından sonra söylediği:

Benim nâçiz vücudum elbette ki bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.

Sözü otuz sene evvel söylenmiştir. Atatürk'ün korkusu fikirlerinin kaybolmasıdır. Darmadağın edilen mürevviclerinin ve adamlarının hazin fakat huzur içindeki hâtıraları, bütün Türk milleti ile birlikte onunla beraberdir.

Realist Atatürk daima uzağı ve uzunu görürdü. Büyük Harbin çıkacağını daha 1934 de söylemişti. Polonyada bir sefaret binasi yapılması teklifini 1933 de lüzumsuz bulmuştu. Habeşistana İtalyanın hücumunu ve akibetini senelerce evvel söylemişti. Nihayet, Ben Bir İnkılâp Çocuğuyum, isimli kendi hayat ve fikirlerini aksettiren seneryonun bir tashihinde 1937 de yazdığı şu cümleleri el yazıları ile hâlâ mahfuzdur:

Bir zaman gelir beni unutmak veya unutturmak isteyen gayretler belirebilir. Fikirlerimi inkâr edenler ve bana taan edenler çıkabilir. Hattâ bunlar benim yakın bildiğim ve inandıklarım arasından bile olabilir. Fakat ektiğimiz tohumlar o kadar özlü ve kuvvetlidirler ki bu fikirler Hindden, Mısırdan döner dolaşır gene gelir, feyizli neticeleri kalpleri doldurur.

ATATÜRKün Gençliğe Hitâbı

EY, TÜRK GENÇLİĞİ! BİRİNCİ VAZİFEN, TÜRK İSTİKLÂLİNİ, TÜRK CÜMHURİYETİNİ, İLELEBED, MUHAFAZA VE MÜDAFAA ETMEKTİR. MEVCUDİYETİNİN VE İSTİKLÂLİNİN YEGÂNE TEMELİ BUDUR. BU TEMEL, SENİN EN BÜYÜK HAZİNENDİR. İSTİKBALDE DAHİ, SENİ, BU HAZİNEDEN, MAHRUM ETMEK İSTEYECEK, DAHİLÎ VE HARİCÎ BEDBAHTLARIN OLACAKTIR. BİRGÜN, İSTİKLÂL VE CÜMHURİYETİ MÜDAFAA MECBURİYETİNE DÜŞERSEN, VAZİFEYE ATILMAK İÇİN, İÇİNDE BULUNDUĞUN VAZİYETİN İMKÂN VE ŞERAİTİNİ DÜŞÜNMİYECEKSİN. BU İMKÂN VE ŞERAİT ÇOK NÂMÜSAİT BİR MAHİYETTE TEZAHÜR EDEBİLİR. İSTİKLÂL VE CÜMHURİYETİNE KASDEDECEK DÜŞMANLAR, BÜTÜN DÜNYADA EMSALİ GÖRÜLMEMİŞ BİR GALİBİYETİN MÜMESSİLİ OLABİLİRLER. CEBREN VE HİLE İLE AZİZ VATANIN, BÜTÜN KALELERİ ZAPTEDİLMİŞ, BÜTÜN TERSANELERİNE GİRİLMİŞ, BÜTÜN ORDULARI DAĞITILMIŞ VE MEMLEKETİN HER KÖŞESİ BİLFİİL İŞGAL EDİLMİŞ OLABİLİR. BÜTÜN BU ŞERAİTTEN DAHA ELİM VE DAHA VAHİM OLMAK ÜZERE, MEMLEKETİN DAHİLİNDE, İKTİDARA SAHİP OLANLAR GAFLET VE DALÂLET VE HATTÂ HİYANET İÇİNDE BULUNABİLİRLER. HATTÂ BU İKTİDAR SAHİPLERİ ŞAHSÎ MENFAATLERİNİ MÜSTEVLİLERİN SİYASÎ EMELLERİYLE TEVHİDEDEBİLİRLER. MİLLET, FAKRÜ ZARURET İÇİNDE HARAP VE BİTAP DÜŞMÜŞ OLABİLİR.

EY, TÜRK İSTİKBALİNİN EVLÂDI! İŞTE, BU AHVAL VE ŞERAİT İÇİNDE DAHİ, VAZİFEN, TÜRK İSTİKLÂL VE CÜMHURİYETİNİ KURTARMAKTIR. MUHTAÇ OLDUĞUN KUDRET, DAMARLARINDAKİ ASİL KANDA MEVCUTTUR!..

Tanesi 100 Kuruştur.
Kapak Baskısı Bildik Matbaası

AHMET HALİT YAŞAROĞLU
KİTAPÇILIK VE KÂĞITÇILIK T.L.Ş.